

Методичні рекомендації до підготовки та захисту кваліфікаційних робіт з психології: навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти спеціальності 053 Психологія (перевидання) / [укладачі Н.М. Фалько, Г.Б. Варіна, Т.А. Каткова, С.В. Шевченко, О.О. Прокоф'єва, О.В. Царькова, І.Г. Денисов, Н.В. Гузь]. – Мелітополь, 2019. – 110 с.

Рецензенти:

Помиткін Е.О. – доктор психологічних наук, професор, завідувач відділу професіології і психолого-педагогічної діагностики Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України.

Зарицька В.В. – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри практичної психології Класичного приватного університету.

Затверджено на засіданні кафедри психології
(Протокол №1 від 04.09.2019 року)

У пропонованому навчально-методичному посібнику висвітлюються вимоги до виконання та захисту кваліфікаційних робіт з психологічних дисциплін за спеціальністю 053 Психологія. Зокрема, розглянуто структуру, зміст, обсяг, особливості оформлення, терміни виконання та процедуру захисту кваліфікаційних робіт. У посібнику подано методичні рекомендації щодо визначення здобувачами вищої освіти теми та предмета психологічного дослідження, а також рекомендовано літературу до виконання кваліфікаційних робіт.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПІДГОТОВКИ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ З ПСИХОЛОГІЇ.....	11
1.1. Характеристика кваліфікаційних робіт реферативного типу	11
1.2. Характеристика кваліфікаційних робіт дослідницького типу ..	14
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ТА ВИМОГИ ДО ВИКОНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНИХ РОБІТ З ПСИХОЛОГІЇ	18
2.1. Вибір теми та складання плану роботи	18
2.2. Опрацювання літературних джерел.....	19
2.3. Визначення методологічного апарату дослідження (об'єкту, предмету, мети, гіпотези та завдань дослідження).....	23
2.4. Структура та зміст кваліфікаційних робіт з психології.....	28
2.5. Особливості написання теоретичного розділу кваліфікаційної роботи.....	32
2.6. Основні вимоги до планування, проведення та представлення результатів емпіричного дослідження в рамках кваліфікаційної роботи у галузі психології.....	34
РОЗДІЛ 3. ОФОРМЛЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНИХ РОБІТ З ПСИХОЛОГІЇ.....	45
3.1. Нормативні вимоги до оформлення кваліфікаційних робіт.....	45
3.2. Загальні вимоги до оформлення кваліфікаційних робіт.....	46
РОЗДІЛ 4. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ ЗАХИСТУ КВАЛІФІКАЦІЙНИХ РОБІТ З ПСИХОЛОГІЇ.....	57
4.1. Підготовка до захисту кваліфікаційної роботи.....	57
4.2. Захист кваліфікаційної роботи. Вимоги до використання мультимедійних технологій.....	59
4.3. Критерії оцінювання кваліфікаційної роботи.....	75
РОЗДІЛ 5. ОСНОВНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПІВ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ	78
5.1.Форми плагіату.....	78
5.2. Методи виявлення плагіату.....	79
5.3. Інструкція щодо роботи з програмою перевірки робіт здобувачів вищої освіти на плагіат	82
ГЛОСАРІЙ.....	88
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	90
ДОДАТКИ	93

ВСТУП

Під час навчання студенти виконують з різних психологічних дисциплін реферативні, контрольні, курсові, дипломні роботи.

Кваліфікаційні роботи виконуються з метою закріплення, поглиблення й узагальнення знань, одержаних здобувачем вищої освіти під час навчання. Виконуються кваліфікаційні роботи згідно з навчальним планом. Тематика кваліфікаційних робіт відповідає вимогам освітньої програми, затверджується на засіданні кафедри психології в кожному навчальному році.

Кваліфікаційна робота є самостійною, науково-практичною роботою студента, що підсумовує набуті програмні результати навчання, передбачені освітньою програмою та навчальним планом за курс навчання. Кваліфікаційна робота виконується з метою закріплення, поглиблення і узагальнення знань, одержаних здобувачем вищої освіти за час навчання, та їх застосування до комплексного вирішення конкретного фахового завдання. Кваліфікаційна робота є важливим етапом підготовки спеціаліста в фаховій галузі, готує здобувача вищої освіти до виконання самостійної роботи за спеціальністю.

Кваліфікаційна робота з психології повинна містити наукову інформацію, яка найбільш повно розкриває результати пошуку із детальним описом методики дослідження, зокрема фактичний матеріал, гіпотетичні теорії, методи їх доведення.

Основою такої роботи є принципово новий матеріал, що включає опис нового фактажу, явищ або закономірностей, а також раніше відомий та узагальнений матеріал, наукову позицію автора роботи, його власний ракурс дослідження проблеми.

Робота повинна відповідати вимогам оригінальності, унікальності та неповторності висунутих положень з чітким обґрунтуванням методології наукового пошуку. Кваліфікаційна робота обов'язково проходить перевірку на плагіат. В кваліфікаційній роботі здобувач вищої освіти повинен засвідчити, що він оволодів необхідними теоретичними знаннями та навичками їх практичного застосування в конкретних умовах.

Виконання кваліфікаційної роботи передбачає основні цілі:

1. поглиблення, розширення та систематизацію теоретичних знань і практичних навичок, отриманих здобувачем вищої освіти за певний період навчання за спеціальністю;
2. оволодіння методиками теоретичного та експериментального дослідження при розв'язанні конкретних актуальних наукових проблем, пов'язаних з аналізом та розробкою рекомендацій для прийняття відповідних рішень;
3. розвиток навичок пошуку та систематизації інформації, її обробки із застосуванням автоматизованих інформаційних систем та технологій, математичних методів обробки інформації, моделювання та прогнозування;

4. розвиток умінь та навичок у проведенні психокорекційних заходів (планування, розробка, проведення, аналіз результатів індивідуальних та групових занять, консультацій);

5. визначення підготовленості здобувача вищої освіти для самостійного аналізу та викладу матеріалу, вміння захищати свою роботу перед комісією.

Кваліфікаційна робота повинна носити проблемний характер, сутність якого полягає у вмінні аналізувати, досліджувати проблему і допомогою наукових методів, синтезувати та узагальнювати накопичений в процесі аналізу матеріал, планувати та проводити заходи з діагностики та корекції психічних особливостей, станів, процесів, розробляти рекомендації на рівні тактичних та стратегічних рішень. Тематика кваліфікаційних робіт розробляється та щорічно оновлюється викладачами кафедри, відповідно до прогресивних тенденцій розвитку науки, потреб суспільства, наукового напрямку індивідуальної роботи, запроваджених наукових тем. Здобувачу вищої освіти надається право самостійно обрати тему кваліфікаційної роботи із запропонованого кафедрою переліку або запропонувати свою з обґрунтуванням доцільності її розробки.

Зазначимо основні компетентності та програмні результати навчання згідно освітніх програм:

Освітня програма «Психологія. Клінічна психологія»

Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський) рівень

Компетентності	
<i>Інтегральна компетентність</i>	Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у сфері психології та клінічної психології , що передбачають застосування основних психологічних теорій та методів та характеризуються комплексністю і невизначеністю умов
<i>Загальні компетентності</i>	ЗК 01. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях. ЗК 02. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності, готовність приймати відповідальність за рішення в межах професійної діяльності. ЗК 03. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій. ЗК 05. Здатність бути критичним і самокритичним. ЗК 06. Здатність приймати обґрунтовані рішення, аналізувати власну діяльність ЗК 07. Здатність генерувати нові ідеї), здатність до нестандартних рішень в проблемних ситуаціях (креативність). ЗК 11. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя. ЗК 12. Здатність до застосування іноземної мови в професійній сфері, здатність до академічної мобільності.

<p>Спеціальні компетентності</p>	<p>СК 01. Здатність оперувати категоріально-понятійним апаратом психології, розуміння походження психічних розладів і психологічних проблем.</p> <p>СК 02. Здатність до ретроспективного аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду розуміння природи виникнення, функціонування та розвитку психічних явищ.</p> <p>СК 03. Здатність до розуміння природи поведінки, діяльності та вчинків.</p> <p>СК 04. Здатність самостійно збирати та критично опрацьовувати, аналізувати та узагальнювати психологічну інформацію з різних джерел.</p> <p>СК 05. Здатність використовувати валідний і надійний психодіагностичний інструментарій.</p> <p>СК 06. Здатність самостійно планувати, організувати та здійснювати психологічне дослідження, з урахуванням нозологічних та індивідуально-психологічних характеристик.</p> <p>СК 07. Здатність аналізувати та систематизувати одержані результати, формулювати аргументовані структуровані висновки та рекомендації, інформувати про результати і надані рекомендації.</p> <p>СК 08. Здатність виявляти цілі і самостійно або в команді розробляти програми психологічної допомоги і психологічного втручання з урахуванням нозологічних та індивідуально-психологічних характеристик, організувати і надавати психологічну допомогу (індивідуальну та групову).</p> <p>СК 09. Здатність здійснювати просвітницьку та психопрофілактичну роботу для груп підвищеного ризику соціальної дезадаптації відповідно до запиту, в тому числі з питань охорони психічного здоров'я.</p> <p>СК 10. Здатність усвідомлювати межі своєї компетентності та дотримуватися норм професійної етики.</p> <p>СК 15. Здатність до моніторингу і оцінки ефективності психологічної допомоги.</p>
<p>Програмні результати</p>	
<p>ПР 1. Аналізувати та пояснювати психічні явища, ідентифікувати психологічні проблеми, пропонувати шляхи їх розв'язання.</p> <p>ПР 2. Розуміти закономірності та особливості розвитку і функціонування психічних явищ (в т.ч. патологічні) в контексті професійних завдань.</p> <p>ПР 3. Здійснювати пошук інформації з різних джерел, у т.ч. з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, для вирішення професійних завдань.</p> <p>ПР 4. Обґрунтовувати власну позицію, робити аргументовані і структуровані висновки за результатами власних досліджень і аналізу літературних джерел.</p> <p>ПР 5. Обирати та застосовувати валідний і надійний психодіагностичний інструментарій (тести, опитувальники, проєктивні методики тощо) психологічного дослідження та технології психологічної допомоги.</p> <p>ПР 6. Формулювати мету, завдання дослідження, володіти навичками збору первинного матеріалу, дотримуватися процедури дослідження.</p> <p>ПР 7. Рефлексувати та критично оцінювати достовірність одержаних результатів психологічного дослідження, формулювати аргументовані висновки.</p> <p>ПР 8. Презентувати результати власних досліджень усно / письмово для фахівців і нефахівців.</p>	

ПР 9. Пропонувати власні способи вирішення психологічних задач і проблем у процесі професійної діяльності, приймати та аргументувати власні рішення щодо їх розв'язання.

ПР 10. Формулювати думку логічно, доступно, дискутувати, обстоювати власну позицію, модифікувати висловлювання відповідно до культуральних особливостей співрозмовника.

ПР 11. Складати та реалізовувати план консультативного процесу і **психологічного втручання** з урахуванням специфіки запиту, аналізувати власну діяльність і забезпечувати її ефективність.

ПР 12. Складати та реалізовувати програму психопрофілактичних та просвітницьких дій, заходів психологічної допомоги у формі лекцій, бесід, круглих столів, ігор, тренінгів, тощо, відповідно до вимог замовника, в тому числі з питань охорони **психічного здоров'я**.

ПР 16. Знати, розуміти та дотримуватися етичних принципів професійної діяльності психолога, усвідомлювати межі власної компетентності.

ПР 18. Вживати ефективних заходів щодо збереження здоров'я (власного й оточення) та за потреби визначати зміст запиту до супервізії

Освітня програма «Психологія. Психологічне консультування»

Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський) рівень

Компетентності	
Інтегральна компетентність	Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у сфері психології та психологічного консультування , що передбачають застосування основних психологічних теорій та методів та характеризуються комплексністю і невизначеністю умов
Загальні компетентності	ЗК 01. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях. ЗК 02. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності, готовність приймати відповідальність за рішення в межах професійної діяльності. ЗК 03. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій. ЗК 05. Здатність бути критичним і самокритичним. ЗК 06. Здатність приймати обґрунтовані рішення, аналізувати власну діяльність. ЗК 07. Здатність генерувати нові ідеї, здатність до нестандартних рішень в проблемних ситуаціях (креативність). ЗК 11. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя. ЗК 12. Здатність до застосування іноземної мови в професійній сфері, здатність до академічної мобільності
Спеціальні компетентності	СК 01. Здатність оперувати категоріально-понятійним апаратом психології, розуміння походження психологічних проблем . СК 02. Здатність до ретроспективного аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду розуміння природи виникнення, функціонування та розвитку психічних явищ. СК 03. Здатність до розуміння природи поведінки, діяльності та вчинків. СК 04. Здатність самостійно збирати та критично

	<p>опрацьовувати, аналізувати та узагальнювати психологічну інформацію з різних джерел.</p> <p>СК 05. Здатність використовувати валідний і надійний психодіагностичний інструментарій.</p> <p>СК 06. Здатність самостійно планувати, організувати та здійснювати психологічне дослідження.</p> <p>СК 07. Здатність аналізувати та систематизувати одержані результати, формулювати аргументовані структуровані висновки та рекомендації, інформувати про результати і надані рекомендації.</p> <p>СК 08. Здатність виявляти цілі і самостійно або в команді розробляти програми психологічної допомоги, організувати і надавати психологічну допомогу (індивідуальну та групову).</p> <p>СК 09. Здатність здійснювати просвітницьку та психопрофілактичну роботу для груп підвищеного ризику соціальної дезадаптації відповідно до запиту, в тому числі з питань охорони психологічного здоров'я.</p> <p>СК 10. Здатність усвідомлювати межі своєї компетентності та дотримуватися норм професійної етики.</p> <p>СК 15. Здатність до моніторингу і оцінки ефективності психологічної допомоги.</p>
Програмні результати	
<p>ПР 1. Аналізувати та пояснювати психічні явища, ідентифікувати психологічні проблеми, пропонувати шляхи їх розв'язання.</p> <p>ПР 2. Розуміти закономірності та особливості розвитку і функціонування психічних явищ в контексті професійних завдань.</p> <p>ПР 3. Здійснювати пошук інформації з різних джерел, у т.ч. з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, для вирішення професійних завдань.</p> <p>ПР 4. Обґрунтовувати власну позицію, робити аргументовані і структуровані висновки за результатами власних досліджень і аналізу літературних джерел.</p> <p>ПР 5. Обирати та застосовувати валідний і надійний психодіагностичний інструментарій (тести, опитувальники, проективні методики тощо) психологічного дослідження та технології психологічної допомоги.</p> <p>ПР 6. Формулювати мету, завдання дослідження, володіти навичками збору первинного матеріалу, дотримуватися процедури дослідження.</p> <p>ПР 7. Рефлексувати та критично оцінювати достовірність одержаних результатів психологічного дослідження, формулювати аргументовані висновки.</p> <p>ПР 8. Презентувати результати власних досліджень усно / письмово для фахівців і нефахівців.</p> <p>ПР 9. Пропонувати власні способи вирішення психологічних задач і проблем у процесі професійної діяльності, приймати та аргументувати власні рішення щодо їх розв'язання.</p> <p>ПР 10. Формулювати думку логічно, доступно, дискутувати, обстоювати власну позицію, модифікувати висловлювання відповідно до культуральних особливостей співрозмовника.</p> <p>ПР 11. Складати та реалізовувати план консультативного процесу з урахуванням специфіки запиту, аналізувати власну діяльність і забезпечувати її ефективність.</p> <p>ПР 12. Складати та реалізовувати програму психопрофілактичних та просвітницьких дій, заходів психологічної допомоги у формі лекцій, бесід, круглих столів, ігор, тренінгів, тощо, відповідно до вимог замовника, в тому числі з питань охорони психологічного здоров'я.</p> <p>ПР 16. Знати, розуміти та дотримуватися етичних принципів професійної діяльності психолога, усвідомлювати межі власної компетентності.</p> <p>ПР 18. Вживати ефективних заходів щодо збереження здоров'я (власного й оточення) та</p>	

за потреби визначати зміст запиту до супервізії

*Освітня програма «Психологія. Практична психологія»
Рівень вищої освіти: другий (магістерський) рівень*

Компетентності	
Інтегральна компетентність	Здатність вирішувати складні завдання і проблеми у процесі навчання та професійної діяльності у галузі психології, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій і характеризується комплексністю та невизначеністю умов і вимог.
Загальні компетентності	ЗК1. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях. ЗК2. Здатність проведення досліджень на відповідному рівні. ЗК3. Здатність генерувати нові ідеї (креативність). ЗК4. Уміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми. ЗК6. Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів). ЗК7. Здатність діяти соціально відповідально та свідомо. ЗК8. Здатність розробляти та управляти проектами. ЗК10. Здатність спілкуватися іноземною мовою.
Спеціальні компетентності	СК1. Здатність здійснювати теоретичний, методологічний та емпіричний аналіз актуальних проблем психологічної науки та / або практики. СК2. Здатність самостійно планувати, організовувати та здійснювати психологічне дослідження з елементами наукової новизни та / або практичної значущості. СК3. Здатність обирати і застосувати валідні та надійні методи наукового дослідження та/або доказові методики і техніки практичної діяльності. СК4. Здатність здійснювати практичну діяльність (тренінгову, психотерапевтичну, консультаційну, психодіагностичну та іншу залежно від спеціалізації) з використанням науково верифікованих методів та технік. СК5. Здатність організовувати та реалізовувати просвітницьку та освітню діяльність для різних категорій населення у сфері психології. СК9. Здатність дотримуватися у фаховій діяльності норм професійної етики та керуватися загальнолюдськими цінностями. СК11. Здатність розробляти та впроваджувати інноваційні методи психологічної допомоги клієнтам у складних життєвих ситуаціях.
Програмні результати	
<p>ПР1. Здійснювати пошук, опрацювання та аналіз професійно важливих знань із різних джерел із використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.</p> <p>ПР2. Вміти організовувати та проводити психологічне дослідження із застосуванням валідних та надійних методів.</p> <p>ПР3. Узагальнювати емпіричні дані та формулювати теоретичні висновки.</p> <p>ПР4. Робити психологічний прогноз щодо розвитку особистості, груп, організацій.</p> <p>ПР5. Розробляти програми психологічних інтервенцій (тренінг, психотерапія, консультування тощо), провадити їх в індивідуальній та груповій роботі, оцінювати якість.</p> <p>ПР6. Розробляти просвітницькі матеріали та освітні програми, впроваджувати їх, отримувати зворотній зв'язок, оцінювати якість.</p>	

ПР7. Доступно і аргументовано представляти результати досліджень у писемній та усній формах, брати участь у фахових дискусіях.
 ПР12. Здійснювати аналітичний пошук відповідної до сформульованої проблеми наукової інформації та оцінювати її за критеріями адекватності. ПР13. Здійснювати адаптацію та модифікацію існуючих наукових підходів і методів до конкретних ситуацій професійної діяльності.

Відповідні методичні рекомендації розроблені колективом викладачів кафедри психології Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького з урахуванням наступних положень (див. посилання):

1. Положення № 346 «Про курсові роботи в Мелітопольському державному педагогічному університеті імені Богдана Хмельницького» (наказ Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького від 4.10.2019 року № 32/01-05) - https://drive.google.com/file/d/1KnJRO51aJQTAV5bGeXCMKсах_xQFHZY1/view

2. Положення № 335 «Про дипломні роботи на здобуття освітніх ступенів бакалавра та магістра у Мелітопольському державному педагогічному університеті імені Богдана Хмельницького» (наказ Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького від 4.10.2019 року № 32/01-05) - https://drive.google.com/file/d/1L06X0zFJ5CGQNmq7EXPGo4QRHfJ_Gg_4/view

3. Положення №345 «Про бально-накопичувальну систему оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти у Мелітопольському державному педагогічному університеті імені Богдана Хмельницького» (наказ Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького від 28.10.2019 року № 34/01-05) - <https://drive.google.com/file/d/1BDRNtAJupqmHkldtICJTkvL-LNTIjWRX/view>

4. Положення № 327 «Про організацію освітнього процесу у Мелітопольському державному педагогічному університеті імені Богдана Хмельницького» (наказ Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького від 23.09.2019 року № 31/01-05) – <https://drive.google.com/file/d/1HWL9vuhcizztkaC6wgF-zXhr43uGR1W0/view>

Загальне посилання на нормативно-правову базу Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького –

<http://inst.mdpu.org.ua/navchalno-naukovij-institut-sotsial/kafedra-psihologiyi/http-inst-mdpu-org-ua-navchalno-naukovij-institut-sotsial-kafedra-psihologiyi-normatyvno-pravova-baza/>

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПІДГОТОВКИ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ З ПСИХОЛОГІЇ

1.1. Характеристика кваліфікаційних робіт реферативного типу

Кваліфікаційна робота з психології – це певний вид наукової діяльності студента психологічної спеціальності, який полягає у проведенні науково-теоретичного та науково-дослідного (емпіричного) дослідження.

Кваліфікаційна робота (на здобуття ступеня вищої освіти бакалавр або магістр) – це комплексна кваліфікаційна робота, що виконує здобувач вищої освіти на завершальному етапі навчання за освітньою програмою певного освітнього рівня з використанням набутих інтегральних, загальних та фахових компетентностей з метою вирішення конкретної практичної або теоретичної проблеми. Кваліфікаційна робота демонструє: якість теоретичних і практичних знань згідно з освітньою програмою та концептуальними напрямками їх розвитку; рівень методологічної культури дослідницької діяльності; широку ерудицію автора, опанування методологією наукової творчості; глибоке засвоєння, розуміння та відтворення наукової термінології; здатність самостійного осмислення проблеми, творчого її дослідження; уміння комплексно аналізувати проблеми дослідження; здатність систематизувати і критично оцінювати джерела інформації (думки і підходи) з досліджуваної проблеми, формувати власний погляд на проблему, що розглядається; спроможність здійснювати теоретико-методологічні узагальнення, творчо застосовувати сучасні методи та методики наукового пошуку; здатність нестандартно вирішувати наукові завдання, формулювати оригінальні теоретичні й практичні висновки (рекомендації), прогнозувати розвиток досліджуваних явищ.

Головна мета кваліфікаційної роботи з психології полягає у закріпленні, поглибленні та творчому використанні теоретичних, методичних і практично спрямованих професійних знань з психології, що забезпечується розвитком вміння здійснювати наукове дослідження з актуальної психологічної проблеми.

Наукове психологічне дослідження на II курсі включає теоретичну частину. Отже студент, виконуючи кваліфікаційну роботу, оволодіває теоретичними психологічними методами, навчається реалізовувати методологічні підходи до вирішення актуальної проблеми з теорії. Саме тому, у змісті кваліфікаційної роботи важливо вказати, які теоретичні методи були використані студентом, як йому вдалося оволодіти ними – успішно чи з труднощами. Така професійна саморефлексія свідчитиме про високу відповідальність майбутнього фахівця, яку він бере на себе по відношенню до наукового методу як основного критерію істинності будь-якого фактажу – і в теорії, і в практиці.

Виконання та захист кваліфікаційної роботи – справа відповідальна і включає такі *послідовні етапи*:

вибір на початку семестру теми кваліфікаційної роботи з переліку тих тем, які затверджені на кафедрі;

реєстрація обраної теми кваліфікаційної роботи на кафедрі, перевірка того, чи не обрана вона іншими студентами;

закріплення теми дослідження за конкретним науковим керівником з числа запропонованих кафедрою, уточнення його посади, наукового ступеня та звання (якщо є);

обговорення та визначення графіка роботи з науковим керівником, затвердження з ним завдань та структури курсової роботи, врахування рекомендованої ним літератури для її пошуку та теоретичного опрацювання;

ознайомлення з рекомендованою психологічною літературою, визначення понятійного апарату (ключових слів) дослідження, вихідних (робочих) термінів та положень, аналіз теорій та концепцій відповідно до предмета дослідження, встановлення рівня актуальності наукової проблеми;

корекція завдань дослідження разом з науковим керівником, розподіл часу на реалізацію кожного із завдань з урахуванням графіка навчального процесу;

робота над теоретичною частиною наукового дослідження, що завершується поданням науковому керівнику друкованого примірника першого розділу у встановлений термін (можна в електронному вигляді)

теоретичне дослідження містить два (три) розділи в основній частині. В останньому розділі студент може подати приклади психодіагностичних методик, за допомогою яких емпірично досліджують предмет кваліфікаційної роботи. Але цей розділ не повинен перевищувати 1/4 загального обсягу роботи

формулювання висновків відповідно до поставлених завдань, які повинні обов'язково засвідчити верифікацію (підтвердження) чи спростування вихідної гіпотези;

редагування кваліфікаційної роботи, її оформлення та подання науковому керівникові до попереднього розгляду не пізніше як за місяць до захисту (може бути електронний варіант);

етап корегування: робота над помилками, внесення змін у текст кваліфікаційної роботи на основі зауважень та побажань наукового керівника, зафіксованих у його рецензії;

підготовка остаточного варіанта кваліфікаційної роботи у двох друкованих примірниках, написання доповіді на захист;

відкритий захист кваліфікаційної роботи на призначену рішенням кафедри дату: оголошення результатів та висновків наукового дослідження, висвітлення встановлених теоретичних розробок та емпіричних фактів.

Зазначимо, що обирати тему дослідження треба вчасно з урахуванням власних наукових інтересів та особистісних вподобань зі *списку рекомендованих тем, які затверджені за засіданні кафедри психології*. Найважче захистити ту кваліфікаційну роботу, яка написана на нецікаву для здобувача вищої освіти тему. Проблема, яка досліджується, повинна бути «до душі» автору наукової розробки. Протягом навчального семестру здобувач вищої освіти повинен постійно консультуватись з науковим керівником за встановленим графіком, оскільки це об'єктивно засвідчує, що він самостійно та систематично працює над кваліфікаційною роботою. В свою чергу, керівник повинен вчасно реагувати на несвоєчасне подання (або неподання) примірника кваліфікаційної роботи для попереднього розгляду.

У реферативній роботі відсутня дослідна частина (проведення дослідження, обробка, інтерпретація та узагальнення отриманих даних, формулювання загальних висновків та рекомендацій), усі інші етапи виконання роботи доцільно зберігати. Початковим моментом наукового дослідження є виявлення факту існування проблеми. Недостатність знань, фактів, суперечність наукових уявлень створює основи для проведення наукового дослідження.

Бажано також передбачити розвиток цієї теми у подальшому, в рамках виконання випускної кваліфікаційної роботи магістра, а можливо, і в наступних наукових дослідженнях і практичній діяльності випускника. Після вибору теми кваліфікаційної роботи із запропонованого орієнтованого переліку здобувач вищої освіти повинен проконсультуватися з викладачем, який призначений його науковим керівником, і остаточно сформулювати тему. Це формулювання може враховувати характерні особливості вищого навчального закладу, характер діяльності здобувача вищої освіти, його погляд на тематику, що розробляється, та інші чинники.

Насамперед, необхідно провести аналіз наукових джерел і визначити міру дослідженості вибраної проблеми, її окремих сторін, аспектів. Потрібно виділити невивчені або мало розроблені питання, протиріччя в розумінні явища та емпіричних даних, якщо вони існують. Зробити це повноцінно дослідник може тільки проаналізувавши матеріали актуальних досліджень, які опубліковані в журналах та наукових збірниках. Бібліографію по темі дослідження краще складати, вписуючи вихідні дані про кожну книгу або статтю. Важливо точно вказувати автора або редактора книги, статті, брошури, назву, місце і рік видання, видавництво, том, випуск або номер видання, кількість сторінок. Складання бібліографії проводиться в алфавітних, систематичних, предметних каталогах, які є в наукових бібліотеках та методичних кабінетах. Список літератури краще за все складати на картках та класифікувати їх в алфавітному порядку (за іменами авторів або за назвами книг). В такій картотеці легко знайти картку на необхідну книгу, не порушуючи при цьому її порядок.

Первинне ознайомлення з літературою дозволяє скласти уявлення про проблематику, а також про основний зміст того чи іншого джерела.

Наступним кроком роботи є ретельне вивчення літературних джерел з конспектуванням та вибіркоким вивченням розділів. При вивченні наукової літератури за темою курсової роботи пропонується вести конспекти першоджерел з чітким зазначенням їх назви, з визначенням сторінок взятих цитат. Підкреслимо, що всю необхідну інформацію потрібно виписувати з точними посиланнями на джерело.

Після вивчення літератури за темою складається план-проспект кваліфікаційної роботи, який включає розділи, що відображують основні моменти відповідної проблеми. План-проспект перевіряється та затверджується науковим керівником. Після цього здобувач вищої освіти приступає до написання роботи та до її оформлення. Зміст роботи треба викладати у визначеній логічній послідовності, строго аргументовано, за розділами та підрозділами, назви яких повинні бути короткими та відображати ідею викладеного матеріалу.

Науковий керівник курсової роботи здійснює:

перевірку виконання плану наукового дослідження

контроль за аналізом рекомендованих літературних джерел та застосуванням методів дослідження

контроль за дотриманням вимог до оформлення роботи

контроль за дотриманням термінів виконання та захисту кваліфікаційної роботи

1.2. Характеристика кваліфікаційних робіт дослідницького типу

Основна мета кваліфікаційних робіт дослідницького типу – формування вмінь та навичок ведення самостійного наукового дослідження, вміння формулювати гіпотезу дослідження, його мету та завдання на ґрунті аналізу наукової літератури за вибраною темою, підбирати та (або) розробляти структуру експериментального дослідження, проводити експериментальне дослідження, систематизувати та обробляти одержані дані, робити аргументовані висновки.

Виконання кваліфікаційної роботи з психології передбачає проведення емпіричного або прикладного дослідження.

Емпіричне дослідження традиційно полягає у проведенні психодіагностичного обстеження досліджуваних, результати якого потім узагальнюються в теоретичних розробках (наприклад, як модель певного явища) або використовуються з прикладною метою (наприклад, для формулювання конкретних практичних рекомендацій). В основі емпіричного дослідження лежить алгоритм констатувального експерименту із застосуванням валідних стандартизованих методик.

Провідними емпіричними методами виступають спостереження, констатувальний експеримент, тестування та опитування (анкетування, інтерв'ю). Специфічними методами дослідження з педагогічної психології виступають психологічний аналіз уроку та тестування. В результаті емпіричного дослідження студенти повинні отримати точний опис психологічного факту, тому ретельно збирають дані про досліджуване явище (предмет дослідження), використовуючи, як правило, систему емпіричних методів (наприклад, тестування та спостереження).

Теоретична складова властива початковим та завершальним етапам наукового дослідження. На початку роботи здобувач вищої освіти теоретично аналізує певну психологічну проблему, визначає об'єкт, предмет, мету та завдання дослідження. Наприкінці дослідження здобувач вищої освіти інтерпретує емпіричні дані, тобто дає якісне пояснення тим цифровим показникам, які отримав в результаті застосованих психодіагностичних методик. Крім того, результати як теоретичної, так і емпіричної складових курсової роботи, узагальнюються у висновках, порядкова кількість яких повинна бути не менше від кількості завдань, поставлених на початку дослідження.

Приклади тем кваліфікаційних робіт, що передбачають проведення емпіричного дослідження:

- *«Темпераментальні відмінності в учбовій діяльності учнів початкової школи»*
- *«Психологічні особливості підвищеної тривожності у дітей молодшого шкільного віку».*
- *«Динаміка професійної спрямованості особистості у підлітковому та ранньому юнацькому віці».*

Прикладне дослідження спрямоване на розробку психологічної розвивальної чи корекційної програми на основі попередньо проведеного емпіричного дослідження. Такі програми можуть бути апробовані у формульованому експерименті і спрямовані на отримання практичного ефекту в конкретних ситуаціях діяльності досліджуваних.

Кінцевим результатом прикладного дослідження є сформульовані рекомендації до формульованого експерименту, реалізація яких повинна привести до очікуваного психологічного ефекту. Цей вид дослідження обов'язково включає теоретичне обґрунтування проблеми та емпіричний етап.

Приклади тем кваліфікаційних робіт, що передбачають організацію прикладного дослідження:

- *«Психокорекція шкільних страхів в учнів початкової школи»*
- *«Особливості цілеспрямованого розвитку пам'яті у молодших школярів»*
- *«Психокорекція агресивності у підлітковому віці».*

Наукове дослідження здійснюється у три етапи: підготовчий, основний, заключний.

Загальна схема дослідження має таких вигляд:

I. Підготовчий етап

1. Постановка проблеми. **Проблемою** є теоретичне чи фактичне питання, що вимагає розв'язання і формулюється як результат глибокого аналізу попередніх досліджень (літературного огляду). Постановка проблеми супроводжується визначенням **об'єкта** дослідження (психічне явище, що вивчається) та **предмета** дослідження, що визначає межі вивчення об'єкта, вказує на ті конкретні його аспекти, які ставить в поле свого зору дослідник.

2. Постановка гіпотези дослідження

Визначення предмета неможливо провести безвідносно до певної системи наукових поглядів. Обрана концепція визначає всю спрямованість дослідження: цілі, методологічний підхід студента та відповідні методи. Спираючись на певну концепцію, майбутній дослідник висуває припущення, здатне, на його погляд, заповнити наявний дефіцит інформації стосовно певної проблеми.

Дослідницька гіпотеза є науково обґрунтованим твердженням імовірного характеру про сутність досліджуваних явищ. Гіпотези можуть бути теоретичні та емпіричні (експериментальні).

3. Формулювання мети дослідження (образ майбутнього результату, до якого має привести дослідження) та його **завдання** («цілі другого порядку», через які можна досягти кінцевої мети).

4. Планування дослідження. Планується послідовність дій, обирається адекватний поставленим завданням методичний арсенал, визначається досліджувана вибірка (кількість досліджуваних).

II. Основний етап

Збір емпіричних даних

Обробка отриманих даних

- Здійснюється кількісна обробка даних: первинна та вторинна (статистичний аналіз) отриманих результатів.

III. Заключний етап

Інтерпретація результатів.
Інтерпретація (якісна обробка) результатів забезпечує їх перетворення в емпіричні знання, на основі яких встановлюються теоретичні знання. Інтерпретація передбачає пояснення й узагальнення

Формулювання висновків і включення результатів в систему знань. Завершується наукове дослідження формулюванням висновків, в яких вказується, чи розв'язані поставлені завдання, чи досягнуто мету, врешті-решт – чи розв'язана психологічна проблема.

Стадії організації наукового дослідження, результати якого подаються у кваліфікаційній роботі з психології

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ТА ВИМОГИ ДО ВИКОНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНИХ РОБІТ З ПСИХОЛОГІЇ

2.1. Вибір теми та складання плану роботи

Кваліфікаційна робота виконується з відповідних дисциплін, передбачених навчальним планом, і є обов'язковою для всіх здобувачів вищої освіти певного курсу.

Теми кваліфікаційних робіт затверджені на засіданні кафедри з урахуванням специфіки освітньої програми та наукової теми кафедри. Запропонована тематика повинна відповідати її меті, завданням і практичним потребам конкретної спеціальності. Як правило, напрямок наукових досліджень здобувачів вищої освіти співвідноситься з науковою темою кафедри.

Здобувач вищої освіти має право вибору теми кваліфікаційної роботи, а також може запропонувати власну, з необхідним обґрунтуванням доцільності її опрацювання й наступним затвердженням на засіданні кафедри.

Вибір, формулювання та обґрунтування теми дослідження є найвідповідальнішим етапом у процесі підготовки та написання кваліфікаційної роботи, що не лише визначає результат дослідження, а й може певним чином вплинути на подальшу професійну діяльність випускника.

Під час обрання теми *основними критеріями* повинні бути наукова та соціальна актуальність, перспективність, наявність теоретичної бази, можливість виконання емпіричного дослідження та отримання соціального ефекту від упровадження результатів дослідження.

У формулюванні теми кваліфікаційної роботи мають бути зазначені майбутні залежна та незалежна змінні дослідження.

Наприклад, «Гендерні (незалежна змінна) особливості структури мотиваційної сфери (залежна змінна) особистості», «Особливості саморегуляції (незалежна змінна) студентів з різними рівнями академічної успішності (залежна змінна)», «Характер взаємозв'язку між емоційним інтелектом та рівнем задоволеності шлюбом подружжя» (у цьому випадку обидва поняття можуть виступати як залежною, так і незалежною змінною, тому необхідно вирішити, яке саме поняття буде у дослідженні основним й теоретично проаналізувати його в першому розділі роботи).

Формулювання теми дає певне уявлення про актуальність дослідження. При цьому слід врахувати, що критеріями останньої є визнання актуальними не тільки напряму, а й власне теми, заповнення (у разі наукового рішення) прогалів у науці, відповідність нагальній потребі практики та наявність соціального замовлення.

Вибір і формулювання актуальної теми полегшується попередньою роботою з аналітичними статтями у періодичних виданнях, авторефератами дисертацій, участю у наукових конференціях тощо.

Кількість слів у назві теми роботи не може перевищувати одинадцять (без урахування часток та прийменників). Формулюючи назву

теми, слід уникати таких варіантів, як «Аспекти ...», «Проблеми ...», «Аналіз ...», «...з метою...», «Дослідження ...» назв підприємств, регіонів, які розміщуються безпосередньо за назвою теми як підзаголовки у дужках «... (на прикладі назва підприємства (регіону))».

Тематика та наукові керівники кваліфікаційних робіт закріплюються за здобувачами вищої освіти рішенням кафедри. Тому до вибору теми необхідно підійти дуже серйозно і заздалегідь.

Від самого початку роботи студенту необхідно мати *план роботи*, хоча б попередній, що буде багато разів коригуватися. Отримавши завдання керівника, здобувач вищої освіти починає працювати над обраною проблемою. Враховуючи наведений у завданні перелік основних питань, які необхідно вирішити, на основі попереднього знайомства з літературними джерелами і аналізу наявних відомостей з теми, здобувач вищої освіти формулює – мету, об'єкт, предмет, гіпотезу і задачі дослідження, складає календарний план її виконання. Робочий план роботи допомагає скласти науковий керівник. Попередній робочий план тільки в основних рисах дає характеристику предмета дослідження. Надалі такий план може і повинен уточнюватися, проте основне завдання, яке стоїть перед роботою загалом, повинне змінюватися якомога менше.

Практика підтверджує доцільність складання такого плану. Він дисциплінує виконавця; лімітує час, відведений на підбір літератури, ознайомлення з досвідом роботи з даної проблеми, організацію і проведення спостережень, постановку експериментів, аналіз і обробку отриманих результатів, підведення підсумків, літературне і технічне оформлення кваліфікаційної роботи та підготовку її до захисту; полегшує контроль і самоконтроль за ходом виконання роботи.

Крім календарного плану, здобувач вищої освіти повинен скласти план, який розкриває зміст роботи і послідовність його викладу. План кваліфікаційної роботи складається на початку роботи над темою або на першому етапі, одночасно з підбором літературних джерел. Перший варіант плану не обов'язково повинен бути кінцевим: в подальшому він може частково змінюватися; окремі розділи його можуть бути розширені, конкретизовані, уточнені і доповнені, викладені в новому формулюванні. План стає основою написання тексту кваліфікаційної роботи, оскільки він відображає її основні розділи (ДОДАТОК Б).

2.2. Опрацювання літературних джерел

Ознайомлення з опублікованими за темою роботи літературними джерелами починається відразу після визначення її теми (або ще на етапі формулювання теми!) та здійснюється відповідно до робочого плану дослідження, що дає змогу більш цілеспрямовано шукати інформацію за обраною темою та доцільно відбирати матеріал.

Аналіз стану проблеми припускає глибоке вивчення навчальних посібників, монографій, фахових журналів. При вивченні літературних

джерел необхідно приділяти увагу таким моментам:

- основній ідеї автора, його позиції в проблемі, що досліджується;
- особистому вкладу автора в її розвиток;
- відмінності позиції автора від традиційного підходу;
- полеміці автора з другими дослідниками;
- які ідеї автора найбільш вдало аргументовані, а які не мають певної аргументації;
- які ідеї, висновки, рекомендації викликають заперечення і чому;
- які основні питання проблеми не знайшли відображення в його роботі;
- які задачі подальшого вивчення постають у зв'язку з вищезгаданим.

Є два шляхи отримання бібліографічної довідки: замовлення в спеціалізованих інформаційних відділах бібліотек або самостійний пошук.

Усі великі бібліотеки сьогодні здійснюють підбір літератури за вказаною темою або ж за наданими ключовими словами. Треба звернутися до бібліографічного відділу та відібрати із запропонованого переліку ті джерела, що видаються Вам найбільш доцільними. Також підбір літератури є доволі поширеною послугою в мережі Інтернет. Зазвичай ці послуги надають електронні бібліотеки або ж спеціальні компанії і послуга є платною (наприклад, <http://atlas-center.org/atlas/service2.html>).

Основними літературними джерелами під час написання кваліфікаційної роботи є навчальні посібники, підручники, монографії, наукові статті та ін. В процесі бібліографічного аналізу пропонуємо Вам використовувати наступні джерела:

- репозиторій МДПУ імені Богдана Хмельницького - <http://eprints.mdpu.org.ua/>;

- Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського - <http://www.nbuv.gov.ua/>;

- Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого - <https://nlu.org.ua/>;

- Львівська національна наукова бібліотека України імені Василя Стефаника - <http://www.lsl.lviv.ua/index.php/en/main2/>;

- Національна наукова медична бібліотека - <https://www.library.gov.ua/>;

- Одеська національна наукова бібліотека - [http://odnb.odessa.ua/view_post.php?id=108](http://odnb.odessa.ua/view_post.php?id=108;);

- Харківська державна наукова бібліотека імені В.Г. Короленка - <http://korolenko.kharkov.com/>;

- Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В.О. Сухомлинського - <http://www.nbu.gov.ua/node/1491>;
- Державна науково-технічна бібліотека України - <https://dntb.gov.ua/>;
- Наукова електронна бібліотека періодичних видань НАН України - <http://dspace.nbu.gov.ua/>;
- Internet Archive: Digital Library of Free Books, Movies, Music & Wayback Machine - <https://archive.org/index.php>;
- Institute of education sciences - <https://eric.ed.gov/>;
- Бібліотека Конгресу США - <https://www.loc.gov/>;
- Комплексний інформаційно-дослідний бібліотечний центр - <https://www.oclc.org/en/home.html?redirect=true>;
- Британська бібліотека - <https://www.bl.uk/>;
- Національна бібліотека Франції - <https://www.bnf.fr/fr>;
- Connexions – <https://cnx.org/>;
- Інформаційний сервер національних бібліотек Європи - <https://www.europeana.eu/portal/ru/TEL.html>;
- Європейські національні бібліотеки - <http://www.library.ru/3/biblionet/?rub=17>
- Міжнародна індексована база даних Scopus - <https://www.scopus.com/>;
- Міжнародна індексована база даних Web of Science - <http://login.webofknowledge.com/>;
- Наукова пошукова система Researchgate - <https://www.researchgate.net/>; та ін.

Починати самостійний пошук варто з нової літератури, спочатку ознайомившись з монографіями та статтями, які стосуються Вашої проблеми, звертаючи увагу на список використаних у них джерел.

Перед читанням книги або статті перше, що Ви маєте зробити, – це записати їхні бібліографічні реквізити (автор, назва, видавництво, рік видання, кількість сторінок). Причому, робити це потрібно дуже скрупульозно і ВІДПОВІДНО ДО ВИМОГ оформлення джерел у списку літератури!

Найкраще використовувати навчальні посібники, підручники видані під грифом Міністерства освіти та науки у їх найновішій редакції. Навчальні посібники та підручники є джерелом інформації, що організовує всю подальшу роботу над кваліфікаційною роботою.

Під час написання кваліфікаційних робіт слід більшою мірою орієнтуватися на наукові статті, монографії, автореферати дисертацій. При формуванні списку літератури слід стежити, щоб більшість джерел були видані в останнє десятиріччя (тобто 2000-х років, принаймні 90-х років ХХ сторіччя).

Серед джерел інформації особливе місце належить науковим статтям, адже теоретичні статті, які містяться в журналах, більше, ніж інші джерела, насичені цікавою емпіричною фактурою, роздумами, порівняннями, словесними доведеннями. Достовірність їх змісту залежить від достовірності

вихідної інформації, використаної авторами. Статистичні дані, наведені в статтях, можуть бути підставою для власної аналітичної роботи студента.

Монографія (наукове видання, що містить повне та всебічне дослідження якоїсь проблеми або теми), науковий збірник матеріалів авторитетної наукової конференції, науковий збірник дослідницьких матеріалів установ, навчальних закладів або наукових товариств із найважливіших наукових проблем – усі ці видання мають принципове наукове значення та практичну цінність.

Багато літератури (як книг, так і статей) є на психологічних сайтах:

<http://psylib.kiev.ua>, <http://www.ukrcenter.com/>,
<https://knigogo.com.ua/zhanri/knigi-po-psixologii/>, <http://chtyvo.org.ua/>,
<https://monster-book.com/prakticheskaya-psihologiya> та ін..

Під час читання дібраних джерел можна застосовувати методи «швидкого» та «повільного» читання. «Швидке» читання (читання «по діагоналі») дасть змогу студенту зробити висновок про доцільність подальшого уважного вивчення даної статті або книги. Після того, як проглянуто всю дібрану на даний момент літературу, можна приступити до «повільного» читання, до глибшого її вивчення, переходячи від простого матеріалу до складного.

Вивчаючи літературу, не варто намагатися тільки запозичити матеріал, важливо обдумувати знайдену інформацію. Цей процес має тривати протягом усієї роботи над темою. Зазвичай, використовується не вся інформація, що міститься у певному джерелі, а тільки та, яка безпосередньо стосується теми роботи і тому найбільш цінна і корисна.

Особливою формою фактичної роботи з літературними джерелами є цитати. Органічно вплетені у текст роботи, вони становлять невід’ємну його частину. Цитати використовуються для того, щоб без перекручень передати думку автора першоджерела. Вони слугують необхідною опорою авторові роботи у процесі аналізу та синтезу інформації. Відштовхуючись від їх змісту, можна створити систему переконливих доказів, потрібних для об’єктивної характеристики явища, яке вивчається. У всіх випадках кількість використаних цитат повинна бути оптимальною, тобто визначатися потребами розроблення теми роботи.

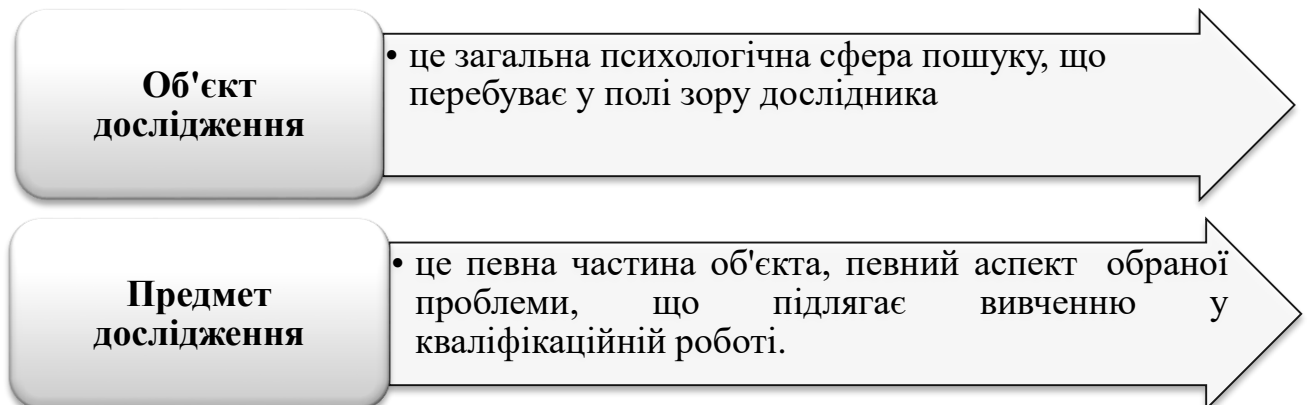

При читанні слід виписувати найбільш чіткі цитати, що стосуються Вашої проблеми та обов'язково записувати номери сторінок, щоб потім можна було зробити посилання.

Найчастіше цитати та інші запозичені матеріали застосовують у процесі написання першого, теоретичного розділу роботи – одного з важливих етапів підготовки роботи.

2.3. Визначення методологічного апарату дослідження (об'єкту, предмету, мети, гіпотези та завдань дослідження)

Головною вимогою до написання всіх видів кваліфікаційних робіт є взаємовідповідність назви роботи, методологічного апарату дослідження, завдань роботи, змісту роботи загалом та наявності підрозділів у тексті роботи, висновків та рекомендацій.

Предмет дослідження за своїм формулюванням є близьким до теми роботи, а об'єкт має бути ширшим поняттям, тобто між об'єктом і предметом існують родово-видові відношення.

Приклади співвідношення об'єкту та предмету психологічного дослідження

Об'єкт дослідження	Предмет дослідження
Діяльність або процес психічного розвитку на певному віковому етапі	Певні психологічні фактори, механізми, закономірності, що розкривають та характеризують процес діяльності або психічного розвитку
<i>Наприклад, тема «Мотивація навчальної діяльності у підлітковому віці» Об'єкт: навчальна діяльність учнів підліткового віку Предмет: мотивація навчання підлітків</i>	
Психічні процеси	Їх структура, взаємозв'язки, механізми
<i>Наприклад, тема «Особливості творчої уяви молодших школярів» Об'єкт: творча уява Предмет: особливості творчої уяви дітей молодшого шкільного віку</i>	
Психічні стани	Їх прояви, причини, механізми виникнення, наслідки
<i>Наприклад, тема «Профілактика синдрому професійного вигорання працівників у професіях типу «Людина» Об'єкт: синдром професійного вигорання працівників у професіях типу «Людина-людина». Предмет: шляхи профілактики професійного вигорання працівників, що працюють у сфері «Людина-людина»</i>	
Психічні властивості	Їх індивідуальні особливості, прояви, фактори і механізми розвитку, зв'язок з іншими властивостями
<i>Наприклад, тема «Образ тіла» у структурі самосвідомості особистості» Об'єкт: самосвідомість особистості Предмет: «образ тіла» особистості</i>	
Групи осіб за певними ознаками, типи індивідів	Психічні процеси, стани й властивості людей, функції та характеристики окремих психічних явищ, їх зв'язки і вплив один на одного
<i>Наприклад, тема «Психологічний клімат у трудовому колективі» Об'єкт: трудовий колектив Предмет: психологічний клімат як характеристика міжособистісних стосунків у трудовому колективі</i>	

Психологічний зміст явищ, що виступають об'єктом і предметом роботи, обов'язково повинен бути розкритий в основній частині роботи,

починаючи від більш загальних понять (об'єкта) і переходячи до більш конкретних (предмета).

Мета дослідження відображає спрямованість дослідження, логіку його організації та стратегію проведення. Мета конкретизується у **завданнях**. Мета та завдання узгоджуються з темою дослідження, його предметом та об'єктом.

Для теоретичного дослідження мета може бути сформульована таким чином:

- на основі аналізу об'єкта дослідження виявити, визначити, розкрити, охарактеризувати... (предмет дослідження);
- дати теоретичний аналіз проблеми...;
- проаналізувати, порівняти теоретичні підходи до...;
- теоретично обґрунтувати...;
- тощо.

Наприклад, Тема: Соціально-психологічна готовність дитини до навчання в школі.

Мета: на основі аналізу проблеми розвитку особистості в дошкільному віці виявити та охарактеризувати показники соціально-психологічної готовності дитини до школи.

Формулювання мети емпіричного дослідження може включати такі вислови: «за допомогою емпіричного дослідження виявити, визначити...» тощо, або ж не конкретизувати спосіб вивчення, автоматично передбачаючи і теоретичні, і емпіричні завдання.

Наприклад, Тема: Професійна спрямованість педагога як чинник становлення міжособистісних стосунків молодших школярів в учнівському колективі.

Мета: визначити роль професійної спрямованості педагога як чинника становлення міжособистісних стосунків молодших школярів.

Гіпотеза – обґрунтоване припущення про існування окремих явищ, зв'язків між ними, закономірностей та механізмів їх функціонування.

Гіпотеза не повинна містити очевидних істин, адже вона передбачає пошук нового в теорії і практиці науки. Гіпотеза повинна задовольняти такі вимоги:

- бути обґрунтованою, відповідати науковим знанням;
- бути принципово простою та зрозумілою;
- мати логічно однозначне формулювання;
- включати теоретичне пояснення висунутого припущення;
- допускати (передбачати) емпіричну перевірку

Наприклад, тема: «Психологічні умови становлення соціометричного статусу молодшого школяра в учнівському колективі».

Гіпотеза дослідження: якщо соціометричний статус має інтегровану психологічну детермінацію і залежить від особливостей внутрішньогрупових відносин у шкільному колективі, певного розвитку пізнавальної сфери учнів, диференціації рівня навчальних досягнень учнів, ставлення вчителя до учнів, за умов врахування соціальної ситуації розвитку молодших школярів та провідної діяльності, то вирішальною детермінуючою умовою соціометричного статусу дитини виступає тип ставлення вчителя до учня, який опосередковує всю дію системи.

Завдання дослідження конкретизують мету дослідження та визначають послідовність її досягнення; покликані дати уявлення про те, що слід зробити для досягнення мети.

У **реферативній** кваліфікаційній роботі зазвичай виконуються 3-4 завдання, пов'язані з теоретичним аналізом проблеми дослідження, розкриттям змісту досліджуваних психологічних явищ, а також описом методичних процедур їх наукового вивчення. Тут працює логіка: від загальнішого поняття – до конкретнішого.

1. Теоретичне завдання, що розв'язується у першому підрозділі теоретичного розділу (1.1.) і присвячене аналізу найбільш загального поняття (об'єкта дослідження).

2. Теоретичне завдання, що розв'язується в другому підрозділі теоретичного розділу (1.2.) і присвячене аналізу більш конкретного поняття.

3. Теоретичне завдання, що розв'язується в третьому підрозділі теоретичного розділу (1.3.) і присвячене аналізу найбільш конкретного поняття (предмета дослідження).

4. Методичне завдання, що розв'язується у 2-му методичному розділі.

Наприклад, тема реферативної роботи: «Психологічні особливості спілкування підлітків».

Об'єкт: психологічні особливості підліткового віку.

Предмет: специфіка спілкування підлітків.

Мета: на основ теоретичного аналізу психологічних досліджень визначити особливості спілкування підлітків,

Завдання:

1. Дати психологічний аналіз підліткового віку.

2. Розкрити сутність спілкування як соціально-психологічного феномену.

3. Виявити та проаналізувати вікову специфіку спілкування підлітків.

4. Зробити огляд і описати методики дослідження психологічних особливостей спілкування підлітків.

В *емпіричній* кваліфікаційній роботі до завдань теоретичного аналізу додаються завдання, присвячені опису програми, методів, методик емпіричного дослідження та аналізу й інтерпретації його результатів. Завдання емпіричної роботи формулюються за логікою її розділів.

1. Теоретичне завдання, що розв'язується у 1-му теоретичному розділі.
2. Методичне завдання, що розв'язується у 2-му методичному розділі.
- 3.,4.,5. Емпіричні завдання, що розв'язуються у 3-му емпіричному розділі.

Приклад. Якщо предметом дослідження є психологічна готовність дитини до школи, то завдання дослідження можуть бути сформульовані таким чином:

1. Розглянути та узагальнити концептуальні моделі психологічної готовності дітей до школи.
2. Дібрати комплекс методик психодіагностики основних аспектів психологічної готовності дітей до школи.
3. Виявити особливості емоційно-вольової готовності дітей до школи.
4. Визначити особливості соціально-психологічної готовності дітей до школи.
5. Виявити особливості розвитку інтелектуально-пізнавальної сфери як показника готовності до школи.

2.4. Структура та зміст кваліфікаційних робіт з психології

Кваліфікаційна робота повинна мати внутрішню єдність і відображати процес та результати вирішення актуальної наукової проблеми з певної галузі психології: загальної, організаційної, соціальної, вікової, педагогічної, клінічної та ін..

Кваліфікаційна робота з психології містить такі структурні компоненти: титульний аркуш, зміст, вступ, основну частину (складається з двох або трьох розділів), висновки, список використаних джерел, додатки (за необхідністю).

Титульний аркуш.

Титульний аркуш займає першу сторінку кваліфікаційної роботи, яка нумерується, але номер не пишеться (ДОДАТОК А).

На ньому вказуються: найменування навчального закладу, назва підрозділу та кафедри, де виконана робота; назва роботи; прізвище, ім'я, по батькові автора; факультет (інститут), спеціальність, номер групи студента; науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали наукового керівника та членів комісії, їхні підписи, національна шкала оцінювання, кількість балів та оцінка ECTS, місто й рік. При перенесенні довгої назви кваліфікаційної роботи на титульній сторінці слід дотримуватися правила «осмисленого

рядка», а не правила «завершеного рядка». У назвах і змісті аббревіатури та скорочення не допускаються.

Вірно:

**ПСИХОЛОГІЧНА ДІАГНОСТИКА
ПРОФЕСІЙНИХ НАМІРІВ
ЯК ОСНОВА ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ**

Невірно:

**ПСИХОЛОГІЧНА ДІАГНОСТИКА
ПРОФНАМІВ ЯК ОСНОВА
ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ**

Зміст.

Це друга сторінка кваліфікаційної роботи. Основними, структурними елементами роботи є «ЗМІСТ», «ВСТУП», «РОЗДІЛИ основної частини», «ВИСНОВКИ», «СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ», «ДОДАТКИ».

Назва розділу нумерується арабськими цифрами, підрозділи нумеруються двома арабськими цифрами, розділеними крапкою: перша цифра позначає номер розділу, друга – номер підрозділу.

Вступ.

У вступі описується актуальність теми дослідження (практична значущість та зв'язок із сучасною науковою думкою), визначаються об'єкт, предмет, мета, завдання та гіпотеза дослідження. Назва цього структурного компоненту пишеться великими прописними літерами жирним шрифтом.

Актуальність дослідження вказує на основну важливість, зокрема, соціальну, практичну значущість проблеми, що розглядається. Проблема може претендувати на актуальності тільки тоді, коли тема курсової роботи відповідає сучасним потребам психологічної науки та практики, а питання, які розкриваються в роботі, важливі для розуміння сутності змісту і структури психологічної допомоги. Формулюючи **актуальність дослідження**, слід звертати увагу на його значущість для суспільної ситуації в цілому, на зв'язок проблеми із сучасною науковою думкою, на можливі застосування результатів дослідження у практиці та перспективи для подальших досліджень. Важливо вказати авторів, які займалися дослідженням проблеми з обраної теми та вказати на ті аспекти, які ще недостатньо висвітлені в науці (ДОДАТОК В).

Зверніть увагу на те, що у вступі не треба подавати визначень досліджуваних явищ, розкривати їх зміст. Необхідно лише з критичної точки зору подати огляд літератури з досліджуваної проблеми, висловити своє ставлення до тих теоретичних і практичних надбань, які у ній містяться. Бажано не лише не уникати проблем, протиріч, виявлених у літературі, а навпаки, показати ті протиріччя, на розв'язання яких і спрямоване дослідження.

Типова структура вступу кваліфікаційної роботи

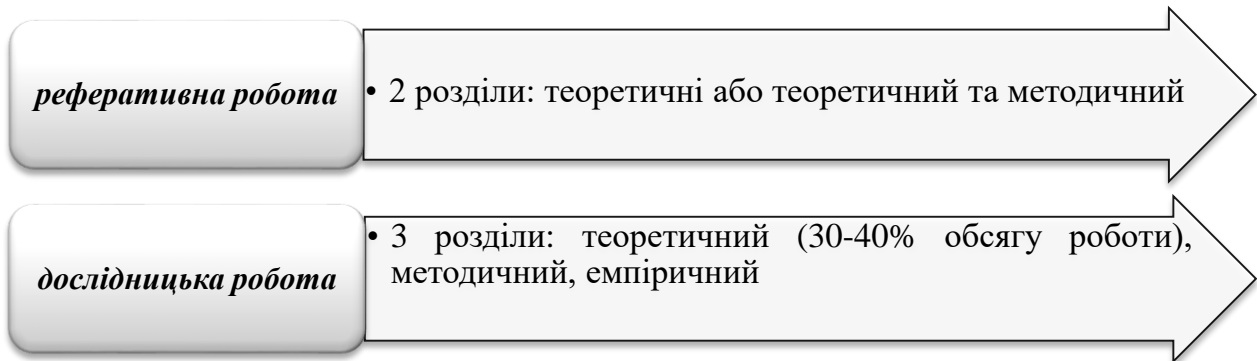
Приклад вступу кваліфікаційної роботи подано у **ДОДАТКУ Г**

Основна частина.

У розділах основної частини подаються результати теоретичного аналізу проблеми дослідження, розглядається методика та техніка емпіричного дослідження й узагальнюються результати. Усі матеріали, що не

є суттєво важливими для розуміння та вирішення наукової задачі, виносяться у додатки. Зміст розділів основної частини повинен точно відповідати темі кваліфікаційної роботи та повністю розкривати її. Зазвичай виокремлюють 2-4 головних питання теми, які визначають назву та зміст розділів. Назви розділів повинні розкривати певні аспекти теми кваліфікаційної роботи.

Типова структура основної частини кваліфікаційної роботи

Висновки.

У висновках стисло описуються головні результати, отримані в роботі. **Висновки** повинні відповідати поставленим завданням, вказувати на те, чи підтверджена гіпотеза. Зауважимо, що головною метою наукової роботи є пошук нових знань (істини), а не доведення будь-якою ціною висунутих гіпотез. Негативний результат, коли гіпотеза відхиляється (не справджується) – це теж вагомий результат. Саме він часто свідчить про неупередженість та професійну наукову компетентність автора. Висновки не повинні містити рекомендацій, щодо використання та впровадження отриманих результатів. Загальна кількість висновків має бути невеликою (до 5). Велике число висновків або їх опис в подробицях свідчать про невміння автора виділити головне у своїх результатах. У кінці висновків, зазвичай, вказують перспективи подальших досліджень. Потім, з наступної сторінки окремо подаються рекомендації під заголовком «Рекомендації батькам щодо...» або «Рекомендації психологам (вчителям)» і т.д. У назві цього компоненту основної частини, який не є обов'язковим, необхідно стисло вказати з приводу чого подаються ці рекомендації.

Список використаних джерел.

Обсяг списку використаної літератури залежить від кількості джерел, на які посилається чи, які цитує автор курсової роботи. Кількість використаної літератури повинна бути достатньою для розробки обраної теми і відповідати вимогам до обсягу використаних джерел (ДОДАТОК 3). У кваліфікаційній роботі література у списку використаних джерел подається за алфавітом прізвищ авторів або заголовків: повну і правильну назву літературного джерела можна знайти на відповідній картці бібліотечного каталогу або на другій чи останній сторінці книги. Спочатку наводиться література українською та російською мовами (кирилицею), а потім джерела, набрані латинським шрифтом.

Список використаних джерел подається в алфавітному порядку; має не менш ніж складатися з 25-30 джерел, не менше 30% з яких видано за останні 10 років.

Інтернет посилання для коректного оформлення списку використаних джерел: <https://vak.in.ua/do.php>

Бібліографічний опис здійснюється мовою оригіналу (ДОДАТОК Ж).

Зверніть увагу:

- на кожне з джерел, вказаних у списку літератури, має бути хоч одне посилання у тексті;
- якщо у роботі використано визначення зі словника чи енциклопедії, то у переліку літератури слід посилатися не весь словник, а лише відповідні статті (починаючи з прізвища автора, якщо він вказаний);
- якщо використано статті з хрестоматії чи збірника праць, або окрему частину підручника чи колективної праці, у списку літератури слід подавати не тільки джерело, а спочатку використані статті чи розділи (їх автори можуть бути вказані у змісті, анотації, передмові, заголовках тощо);
- в усіх джерелах має бути вказана кількість сторінок (для книги, наприклад, – 324 с. для статті – С. 15-24).

У списку використаних джерел можуть бути наведені інтернет-ресурси: їх опрацювання вимагає ретельного вивчення здобувачем вищої освіти тих сайтів, на яких розміщено наукові публікації, зокрема, статті чи книги. Не варто посилатись на статті чи сторінки сайтів, в яких не вказано прізвищ та ініціалів авторів; невідомо, який рівень науковості висвітлених ними положень, з яких друкованих видань подано копії матеріалів тощо.

Загальним правилом опрацювання інтернет-ресурсів є уникнення технічного копіювання змісту оригінальних текстів на бібліотечних сайтах або ж наукової критики, зокрема, готових рефератів на задану тему. Кваліфікаційна робота з психології повинна відображати вміння здобувача вищої освіти самостійно та повно виражати власні думки та погляди в авторському тексті.

Додатки

У додатках розміщується допоміжний матеріал, який в основній частині переважніше тексту і утруднює його сприйняття.

- повний опис методик дослідження або їх бланків;
- результати первинної обробки даних емпіричного дослідження або практичної психологічної роботи, виконаної студентом;
- таблиці деяких емпіричних даних, отриманих у дослідженні;
- повний опис розвивальних програм, методик діагностики, використаних чи розроблених студентом у роботі

2.5. Особливості написання теоретичного розділу кваліфікаційної роботи

У теоретичній частині роботи важливо розглянути всі проблеми, пов'язані з темою роботи. Для визначення основного кола проблем можна скористатися такими рекомендаціями:

- у назві роботи визначити основні змістовні поняття;
- зміст кожного з них розкрити у пунктах теоретичного розділу;
- послідовність розгляду змісту понять залежить від того, які з них входять в об'єкт, а які – у предмет дослідження. Традиційно огляд літератури починається з більш широких понять (тобто об'єкта дослідження), а потім переходить до більш конкретних (тобто предмета дослідження) відповідно до завдань роботи. Розділ роботи та його складові (підрозділи, пункти) мають бути подані за такою схемою:

1. Назва розділу.
2. Назва підрозділу.
3. Вступне речення.
4. Виклад основного змісту підрозділу.
5. Абзац (чи кілька) висновку (-ів) до підрозділу.
6. Речення-перехід до наступного підрозділу.
7. Назва наступного підрозділу та його виклад за наведеною схемою.
8. Висновки до розділу (у формі окремого абзацу (-ів) у курсовій роботі) згідно із завданнями роботи, що розв'язувалися у цьому, розділі.
9. Речення-перехід до наступного розділу.

Подаючи огляд літератури в кожному з підрозділів та пунктів, не доцільно перераховувати всі опрацьовані студентом джерела. Необхідно розкривати сутність основних питань, виділяти головні положення та провідні ідеї відповідно до завдань **дослідження** та логіки викладу проблеми. Огляд літератури може ґрунтуватися на:

логіці сходження від розгляду загальних проблем до опису конкретних питань;

історичній логіці - хронології досліджень у цій області;

географічній логіці - підходах до дослідження проблеми за кордоном та у вітчизняній науці;

генетичній логіці - вивченні динаміки психічних явищ;

вивченні окремих сторін проблеми

З тексту роботи має бути зрозумілим, на яких авторів та на які праці спирається її автор. З цією метою використовуються посилання на літературні джерела. Посилання вказують, кому належить певна думка, класифікація, визначення, оригінальна точка зору, підхід до вивчення проблеми, хто проводив дослідження та виявив певні наукові факти. Посилання надають читачеві орієнтир – у яких авторів і в яких джерелах може бути знайдена додаткова інформація з певного питання. У кваліфікаційній роботі можливі кілька варіантів оформлення посилань на літературні джерела.

Узагальнено подається думка кола дослідників, авторів різних книг чи статей або думка одного автора, викладена ним у низці праць, без посилання на джерела.

У вітчизняній психології теорію гри, що виходить із визначення її соціальної природи, розробляли Л. С. Виготський, О. М. Леонтьєв та Д. Б. Ельконін.

Своїми словами переказується думка вченого (чи кількох вчених), яка може бути викладена ним на одній сторінці роботи і у змісті цілої книги.

Як зазначає Д. Майерс, феномен «я знав це» полягає у тому, що результати досліджень соціальної психології часто можуть здаватися людям очевидними і на рівні здорового глузду та такими, що не потребують доведення [37].

Найважливіші, найвагоміші авторські думки дослідників подаються дослівно у вигляді цитати.

На думку О. Г. Спіркіна, самосвідомість – це «усвідомлення і оцінка людиною своїх дій та їх результатів, думок, почуттів, морального обличчя та інтересів, ідеалів і мотивів поведінки, цілісна оцінка самого себе і свого місця в житті» [45, с. 148].

Зверніть увагу на те, що:

- ініціали авторів подаються попереду прізвищ;
- у посиланні зазначено ім'я дослідника (для цього можна використовувати такі фрази, як: «на думку Л. С. Виготського», «як вважає Д. Б. Ельконін», «О. М. Леонтьєв підкреслює, що...» тощо);
- після авторської думки у квадратних дужках вказано номер джерела, з якої її

Можливі два варіанти оформлення цитат:

1. Цитата починається з великої літери, якщо вона подається після двокрапки, наприклад:

С. Л. Рубінштейн писав: «Тільки для того, хто не звик самотійно міркувати, не існує проблем; все здається і так зрозумілим лише тому, чий розум ще бездіяльний» [12, с. 102].

2. Цитата починається з малої літери, якщо вона органічно вводиться у склад речення, наприклад:

Як підкреслював О. М. Леонтєв, «поняття діяльність необхідно пов'язане з поняттям мотиву» [13, с. 26].

Для збагачення лексики курсової роботи, подаючи посилання на ідеї інших авторів, а також виражаючи власне ставлення до їх думок, використовуйте такі дієслова:

аналізує, заперечує, висловлює думку, додає, доводить, припускає, ставить питання, викладає, констатує, сподівається, знаходить, починає, не поділяє точку зору, не погоджується, виявляє, обговорює, пояснює, схвалює, відповідає, відзначає, відстоює, визначає, переказує, пише, повторює, підтримує, підтверджує, дозволяє, розуміє, пропонує, представляє, визнає, приймає точку зору, доходить висновку, розглядає питання, поділяє, розмірковує, роз'яснює, рекомендує, вирішує проблему, погоджується, сумнівається, повідомляє, запитує, посилається, вважає, вказує, стверджує, уточнює

Написання тексту кваліфікаційної роботи здійснюється діловою мовою наукового стилю. Необхідною умовою викладу матеріалу кваліфікаційної роботи є не просто подача студентом поглядів інших авторів, але й обґрунтоване висловлення власної думки. З цією метою використовуються безособові речення, наприклад «у цій роботі...», «звернемося до...»,

«розглянемо...» тощо. Займенники «ми», «наш» і т. ін. вживаються лише у випадках, коли необхідно наголосити на точці зору, авторському праві тощо.

Під час написання роботи слід дотримуватися тісного зв'язку між її теоретичною та практичними частинами. Основні теоретичні положення роботи мають бути покладені в основу добору методичних процедур та проведення емпіричного дослідження. У результаті опрацювання проблеми дослідження у висновках теоретичного розділу курсової роботи необхідно чітко визначити основні показники, форми прояву, складові та/або детермінанти досліджуваного явища, які й підлягатимуть емпіричному дослідженню.

2.6. Основні вимоги до планування, проведення та представлення результатів емпіричного дослідження в рамках кваліфікаційної роботи у галузі психології

Емпіричне дослідження, спрямоване на збір та аналіз даних із проблеми, є важливою складовою дослідницької роботи. Воно обов'язково повинно мати певну новизну порівняно з існуючими дослідженнями в певній сфері.

Планування дослідження

Проведення дослідження, збір емпіричного матеріалу

Кількісна та якісна обробка даних

Обговорення та інтерпретація даних

Формування висновків, які підтверджують або спростовують гіпотези, розробка рекомендацій

Типові завдання емпіричного дослідження

Виявлення факторів, що впливають на досліджуване явище

Виявлення психологічних відмінностей у досліджуваних, що належать до різних груп

Виявлення взаємозв'язку психологічних явищ у одних і тих самих досліджуваних

Вимоги до підбору методів та методик емпіричного дослідження

1. Для збору первинних емпіричних даних можуть бути використані такі методи наукового психологічного дослідження, як тестування, опитування, експеримент, спостереження, метод аналізу продуктів діяльності тощо.

2. Обираючи методи дослідження, студент повинен прагнути отримати найбільш об'єктивні дані. Обираючи конкретні методики емпіричного дослідження, необхідно враховувати їх надійність та валідність.

Кількість методик емпіричного дослідження залежить від:

Плануючи емпіричне дослідження, необхідно вдало визначити час, місце та обставини, за яких відбудуватиметься взаємодія з досліджуваними та збір даних.

Надзвичайно важливим для проведення емпіричного дослідження є уміння встановлювати довірливий робочий контакт із досліджуваними, дотримання ним норм професійної етики психолога.

Обираючи вибірку досліджуваних, необхідно враховувати стать, соціальне положення, рівень освіти, стан здоров'я, індивідуально-психологічні особливості досліджуваних та інші параметри, які можуть вплинути на результати.

Вибірка повинна бути репрезентативною, тобто моделювати генеральну сукупність. Необхідно спеціально добирати вибірку так, щоб вона представляла основні типи досліджуваних, які є у популяції.

Чисельність вибірки досліджуваних для емпіричного дослідження чи практичної психологічної роботи повинна забезпечувати доказовість

положень, які захищаються в роботі. Виходячи з методів математичної обробки, рекомендується, щоб чисельність досліджуваних була не меншою ніж 30-35 чоловік. У статистиці розрізняють малу ($n < 30$), середню $30 < n < 100$ і велику вибірку ($n > 100$). Вибір кількісного та якісного складу вибірки залежить від мети та завдань емпіричного дослідження.

Чисельність вибірки, як виняток, може бути меншою за умов проведення лонгітюдного дослідження із застосуванням великої кількості методик або потужного формувального дослідження. Біографічне дослідження припускає довготривале обстеження і одного досліджуваного. Якщо метою дослідження передбачено порівняння результатів двох (чи кількох) груп, наприклад, експериментальної та контрольної, то кожна з них має бути не меншою ніж 30 осіб.

Психолог зводить до мінімуму ризик ненавмисного негативного впливу на тих, хто бере участь у дослідженні. Якщо умови дослідження потребують необізнаності досліджуваних із його суттю і результатами, психолог має пересвідчитися в тому, що це не завдасть шкоди жодному з учасників досліду. Такі відомості можуть бути розкриті після завершення дослідницької програми.

Психолог заздалегідь інформує досліджуваних про право відмовитися від участі у дослідженні. Коли ж попри це вони дають згоду взяти у ньому участь, психолог має переконатися в тому, що таке рішення прийняте незалежно від нього або інших осіб (наприклад, батьків, опікунів, піклувальників, які наполягають пройти дослідження).

Психолог відповідає за рішення, які приймають офіційні особи на основі його висновків та рекомендацій, несе відповідальність за правильне і доступне роз'яснення непрофесіоналам суті застосовуваних психологічних методів.

Психолог зобов'язаний оберігати професійну таємницю, не поширювати відомостей, отриманих у процесі діагностичної і корекційної роботи, додержуватися анонімності імені досліджуваного. Для демонстрації і прослуховування будь-яких матеріалів потрібний письмовий дозвіл людини, за чією згодою вони були записані.

Дотримання зазначених етичних вимог дає змогу підвищити вірогідність отримання достовірних даних психологічного дослідження. Для підвищення достовірності висновків доцільно під час обробки даних використовувати методи математичної статистики. **Сторінка курсу в MOODLE: <http://www.dfn.mdpu.org.ua/course/view.php?id=809>**

Вибір критерію математичної статистики залежить від дослідницьких завдань.

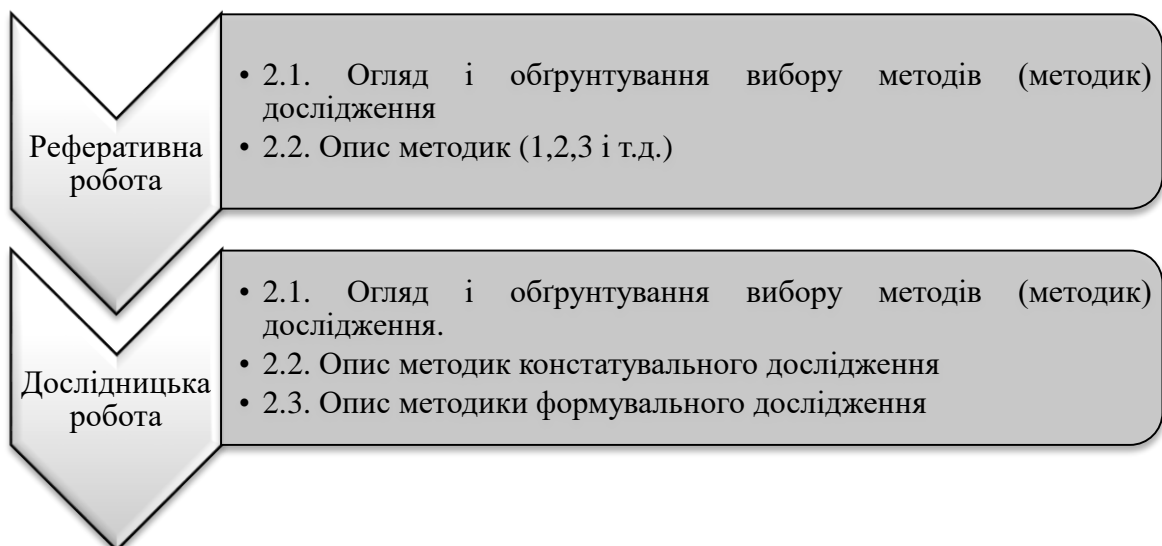
Відповідність методів статистичної обробки даних завданням дослідження

<i>Завдання</i>	<i>Математично-статистичні показники</i>
Пошук відповідностей у психологічних показниках	Парний критерій Вілкоксона, U-критерій Манна-Уїтні, критерій хі-

досліджуваних, які мають ті чи інші особливості	квадрат (χ^2), точний критерій Фішера, біноміальний критерій
Пошук взаємозв'язку психологічних показників у одних і тих самих досліджуваних	Коефіцієнт лінійної кореляції Пірсона, коефіцієнт рангової кореляції Спірмена
Виявлення структури даних, їх взаємозв'язку	Факторний аналіз
Оцінка впливу різних факторів на ознаку, що вивчається	U-критерій Манна-Уїтні, критерій Краскела-Уолліса, Т-критерій Вілксона, критерій χ^2 Фрідмана
Вияв значимості змін певних психологічних, поведінкових параметрів і проявів за певний проміжок часу, у певних умовах (наприклад, в умовах колекційного впливу)	Критерії знаків, Т-критерій Вілкоксона

I. Написання методичного розділу

1. Структура методичного розділу

У методологічному розділі не надають фактичну інформацію про методики, застосовані в роботі – це завдання підрозділу «організація емпіричного дослідження». У даному розділі методики описують як інструмент: що саме, який аспект проблеми, що Вас цікавить, вони Вам розкривають?

Саме у методологічному розділі роботи Ви намагаєтесь *обґрунтувати гіпотези* Вашого дослідження, спираючись на наведену Вами теорію – адже підготовлений Вами теоретичний огляд не колекція «відомостей на тему», а логічно вибудований розгляд предмету роботи, який привів Вас до ідеї про існування певних, ще не підтверджених раніше, закономірностей. Таким чином, Ви пояснюєте, звідки, на якому ґрунті з'явилися Ваші гіпотези і в який спосіб Ви плануєте їх підтверджувати або спростовувати.

Розділ роботи та його складові (підрозділи, пункти) мають бути подані за такою схемою: назва розділу, анотація його змісту, назва підрозділу, вступне речення, виклад основного змісту підрозділу, абзац (чи кілька) висновку до підрозділу, речення-перехід до наступного підрозділу, назва наступного підрозділу та його виклад за наведеною схемою, висновки до розділу (у формі окремого абзацу (-ів) у кваліфікаційній роботі), речення-перехід до наступного розділу.

2. Огляд та обґрунтування вибору психодіагностичних методик та процедур.

У цьому підрозділі необхідно оглянути методи (методики), призначені для вимірювання досліджуваних явищ, дати їх порівняльний аналіз. Далі слід зазначити принципи, за якими здійснювався відбір методів та методик проведення емпіричного дослідження, подати обґрунтування відібраних методів та методик. Текст методики, анкети, бланки відповідей, розрахункові таблиці та діаграми доцільне подавати у **додатках**.

Зверніть увагу на те, що:

- у структурі пунктів вказується правильна повна назва методики та її загально визнане скорочення;
- у структурі пунктів та тексту обов'язково вказуються прізвища розробника (розробників) методики, дослідників, які її модифікували, адаптували тощо;
- якщо розробники методики невідомі, вказується прізвище автора (авторів) того джерела, у якому подано опис методики,

автори методики та історія її розробки
призначення методики
принцип побудови методики
одиниця вимірювання і надійність результатів
обґрунтованість методики
процедура опитування
обробка і якісний аналіз результатів
труднощі та обмеження у використанні методики
висновки і рекомендації
бібліографія

II. Написання дослідницького розділу

Власне емпірична частина роботи вимагатиме від вас розуміння таких речей:

1. Яку *стратегію дослідження* Ви обираєте? Нагадаємо, що Ви обираєте між *дескриптивною*, *кореляційною* або *маніпулятивною* стратегіями. Добре усвідомте *принципову (!) різницю* між *експериментальним* та *квазіекспериментальним* форматом роботи.

2. Що таке *залежні* та *незалежні* змінні? Чим вони відрізняються?

3. Що таке *нормальний розподіл даних*? Яким чином той факт, чи підкорюються отримані Вами емпіричні дані закону нормального розподілу, впливатиме на вибір критеріїв статистичного аналізу?

4. Чи розумієте Ви термін «*кореляція*»? Що таке коефіцієнт кореляції? За яких умов (вирішуючи яке завдання) дослідник звертається до кореляційного аналізу? Які коефіцієнти кореляції вживають у психології та які правила їх використання? Що таке *рівень значущості*?

5. Що таке *пошук відмінностей/розбіжностей*? Які коефіцієнти встановлюють наявність значущих відмінностей? У чому різниця між коефіцієнтами? Дуже важливо: що таке *внутрішньогрупові розбіжності*. Чому при аналізі даних емпіричного дослідження ми звертаємося до встановлення саме таких розбіжностей?

У дослідницькому розділі (чи розділах) відповідно до завдань дослідження послідовно описуються отримані емпіричні результати, проводиться їх кількісний та якісний аналіз, обговорення та інтерпретація в

контексті результатів попередніх досліджень, які були розглянуті в теоретичному розділі, та робляться висновки. *Обсяг емпіричної частини повинен сягати не менше 50-70 % загального обсягу Вашої роботи*

У підрозділі «Цілі, задачі та організація емпіричного дослідження»:

вказати мету та завдання емпіричного дослідження;

обґрунтувати вибір типу дослідження (експериментальне, кореляційне, квазі експериментальне тощо);

обґрунтувати комплектування досліджуваної вибірки, умови її репрезентативності; дати детальну характеристику вибірки (вказати кількість учасників, їх соціально-демографічні характеристики, що мають значення для дослідження тощо);

детально охарактеризувати основні етапи проведення дослідження (вказати місце та час проведення кожного з етапів, а також інші особливості організації дослідження, що є суттєвими для отримання достовірних результатів).

Другий підрозділ «Результати емпіричного дослідження та їх обговорення» присвячують результатам/обробці результатів дослідження, де послідовно та логічно викладають, що, коли і в який спосіб було отримано.

Типова логіка викладу результатів емпіричного дослідження передбачає подання результатів у вигляді таблиць та малюнків (графіків, діаграм, гістограм), їх аналіз та формулювання висновків:

- «Розглянемо результати, отримані за допомогою методики (методик)...» або «Проаналізуємо дані, що характеризують...» тощо;
- «Вони подані у таблиці 3.1.1. (на рис. 3.1.1)»;
- «Як видно з таблиці 3.1.1. (рис. 3.1.1.), досліджувані...» або «Дані табл. 3.1.1. свідчать про те, що...» тощо;
- «Таким чином, можна зробити висновки, що...»;
- «Перейдемо до розгляду...».

Будь-яка таблиця, рисунок, схема, діаграма, яка наводиться в тексті роботи, має розкривати суттєві, узагальнюючі моменти Вашої роботи, і, що найважливіше, спрощувати сприйняття, а не ускладнювати його. По-друге, всі таблиці і рисунки (схеми і діаграми) слід розмішувати безпосередньо після тексту, де вони згадуються вперше, або на наступній сторінці, і мати назву та номер.

Таблиці потрібно нумерувати арабськими цифрами порядковою нумерацією в межах розділу (за винятком додатків). Номер таблиці складається з номера розділу й порядкового номера таблиці, відокремлених крапкою. Наприклад: друга таблиця третього розділу позначається як «Таблиця 3.2».

Слово «Таблиця» вказують один раз праворуч над першою частиною таблиці. Якщо таблиця переходить на наступну сторінку, то над іншими частинами пишуть «Продовження таблиці» із зазначенням номера.

Кожна таблиця повинна мати назву, яку розмішують над таблицею і друкують симетрично до тексту. Назву і слово «Таблиця» починають з великої літери. Назву не підкреслюють.

Рядки Заголовки таблиці починають з великої літери, а підзаголовки – з малої, якщо вони становлять одне речення із заголовком. Підзаголовки, які мають самостійне значення, пишуть з великої літери. У кінці заголовків і підзаголовків таблиць крапки не ставлять. Заголовки й підзаголовки граф зазначають в однині.

Таблицю з великою кількістю рядків можна переносити на інший аркуш. При перенесенні таблиці на інший аркуш (сторінку) назву вміщують тільки над її першою частиною. Таблицю з великою кількістю граф можна ділити на частини і розмішувати одну частину під іншою в межах однієї сторінки. На всі таблиці повинні бути посилання в тексті, при цьому слово «таблиця» в тексті пишуть скорочено, наприклад: «...у табл. 1.2». У повторних посиланнях на таблиці та ілюстрації треба вказувати скорочено слово «дивись», наприклад: «див. табл. 1.3».

Первинні кількісні дані кожного досліджуваного за всіма методиками подаються в додатках роботи у вигляді таблиць, в основному ж тексті наводять узагальнені результати статистичної обробки даних у вигляді вторинних таблиць та гістограм, діаграм, графіків.

Приклад оформлення даних таблиці.

Таблиця 2.1

Рівень конфліктності підлітків та домінуюча стратегія поведінки у конфлікті [складено автором]

Стиль реагування у конфлікті	Рівень конфліктності			Загалом
	Низький	Середній	Високий	
Суперництво	–	5,2%	23,0%	28,2%

Співробітництво	–	7,7%	–	7,7%
Компроміс	–	25,6%	–	25,6%
Уникнення	7,7%	15,4%	–	23,1%
Поступливість	2,6%	12,8%	–	15,4%
Загалом	10,3%	66,7%	23,0%	100%

Зверніть увагу на те, що інтерпретація даних таблиці включає не просте перераховування отриманих цифр, а розкриття виявлених закономірностей та зв'язків, подання психологічної характеристики окремих груп досліджуваних, наведення можливих пояснень отриманих результатів тощо.

Формули та рівняння. Формули та рівняння розташовують безпосередньо після тексту, у якому вони згадуються, посередині сторінки. Вище й нижче кожної формули повинно бути залишено не менше одного вільного рядка.

Формули та рівняння у тексті слід нумерувати порядковою нумерацією в межах розділу. Номер формули або рівняння складається з номера розділу й порядкового номера формули (рівняння), відокремлених крапкою.

Наприклад: третя формула першого розділу позначається як «(1.3)». Номер формули зазначають на рівні формули в дужках у крайньому правому положенні у рядку.

Пояснення значень кожного символу й числового коефіцієнта потрібно давати з нового рядка. Перший рядок пояснень починають з абзацу словом «де» без двокрапки.

Посилання на формули вказують порядковим номером формули в дужках, наприклад «... у формулі (2.1)».

Пояснення значень символів і числових коефіцієнтів треба подавати безпосередньо під формулою в тій послідовності, в якій вони подані у формулі. Значення кожного символу та числового коефіцієнта записують з нового рядка. Перший рядок пояснення починають зі слова «де» без двокрапки.

Для більшої наочності дані можна подавати у вигляді рисунків (графіків, діаграм, гістограм).

Ілюстрації повинні мати назву, яку розташовують безпосередньо під зображенням.

За необхідності під ілюстрацією розміщують пояснювальні дані (підрисуночний надпис).

Ілюстрації позначаються словом «Рисунок...», яке разом із назвою ілюстрації розташовують після пояснювальних даних.

Наприклад: «Рис. 4.2. Діаграма розвитку...».

Ілюстрації потрібно нумерувати арабськими цифрами порядковою нумерацією в межах розділу, за винятком ілюстрацій, наведених у додатках.

Номер ілюстрації складається з номера розділу та порядкового номера ілюстрації, відокремлених крапкою, наприклад, другий рисунок третього розділу позначається як «Рис. 3.2».

Посилання на ілюстрації роботи вказують порядковим номером ілюстрації, наприклад, «Рис. 1.2».

Наприклад:

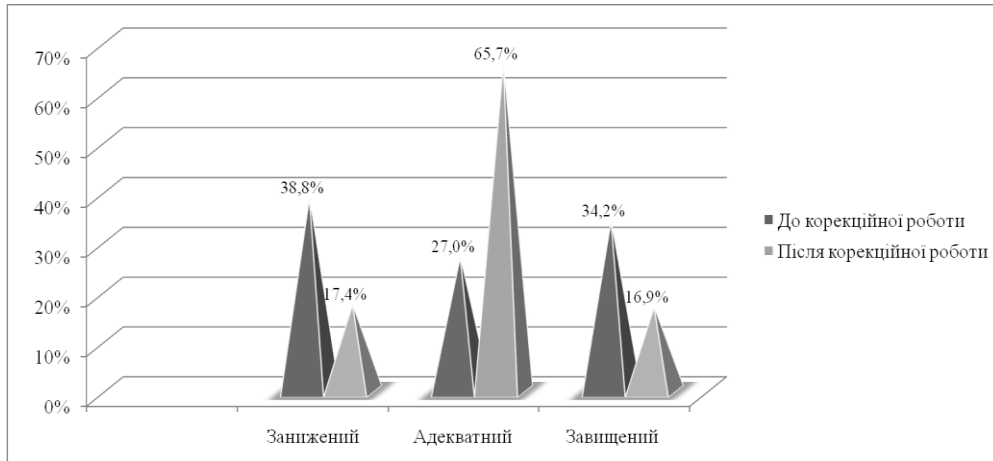
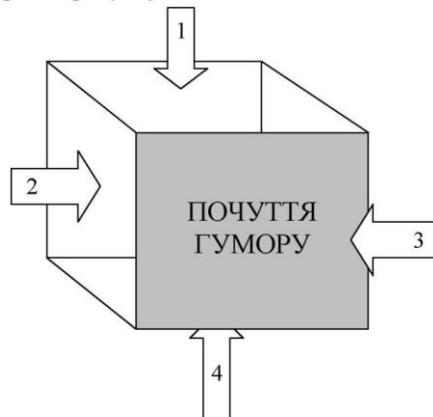

Рис. 2.1. Динаміка змін у самооцінці майбутніх практичних психологів [складено автором] (приклад)

Інший зразок рисунку такий:

де: 1 – когнітивна здібність; 2 – естетична реакція; 3 – звична модель поведінки (риса темпераменту); 4 – стратегія подолання або захисний механізм

Рис. 1.2. Почуття гумору як багатомірний психологічний феномен [складено автором] або [цитування] (приклад)

Що стосується *підрозділу про обговорення та аналізу отриманих даних*, тут від вас очікують не лише на констатацію того, що ви отримали та нарахували, а на пояснення – чому це вийшло саме так?

Обов'язково посилайтесь на теорію, яку Ви розглянули у першому розділі. Інакше постає логічне питання – а навіщо вона там? По суті, саме для того, щоб допомогти Вам пояснити те, що Ви отримали на практиці. Тому тут можливі такі фрази, як «отримані дані цілком узгоджуються із теоретичними відомостями, наведеними у підрозділі...», «таким чином, з'ясовані закономірності цілком співпадають із поглядами І.І. Іванова на природу феномену...» тощо.

РОЗДІЛ 3. ОФОРМЛЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНИХ РОБІТ З ПСИХОЛОГІЇ

3.1. Нормативні вимоги до оформлення кваліфікаційних робіт

Обсяг кваліфікаційної роботи залежить від виду та нормативних вимог.

Обсяг курсової роботи становить 23-25 **сторінок** друкованого тексту А4 (для реферативних робіт), 25-30 сторінок (для емпіричних робіт).

Обсяг кваліфікаційної роботи на здобуття освітнього ступеня бакалавра 50–60 сторінок друкованого тексту А4.

Обсяг кваліфікаційної роботи на здобуття освітнього ступеня магістра 70–80 сторінок друкованого тексту А4.

При написанні кваліфікаційних робіт слід звертати увагу на співвідношення обсягу теоретичної та емпіричної частин роботи. Рекомендоване співвідношення обсягу окремих розділів: перший розділ становить 30% загального обсягу основної частини кваліфікаційної роботи, другий – 40%, третій – 30%. Рекомендоване співвідношення обсягу окремих розділів для курсової роботи: розділ 1 – 40%, розділ 2 – 60% текстового матеріалу. Треба слідкувати, щоб не було значного перевищення за обсягом теоретичної частини, що вважається значним недоліком при оцінюванні рецензентом та комісією на захисті.

Пам'ятайте, що до загального обсягу роботи, що зазначений вище у вимогах, не входять список використаних джерел та додатки. Додатки не мають спільної нумерації з рештою роботи.

Кваліфікаційна робота повинна бути грамотно написана державною мовою й охайно оформлена.

Складовою кваліфікаційної роботи є **анотація** англійською/німецькою мовою, якщо диплома робота виконана українською мовою, чи українською, якщо дослідження написано іноземною мовою (обсягом 600-800 друкованих знаків для кваліфікаційної роботи за освітнім ступенем бакалавра та 1600-1800 друкованих знаків для кваліфікаційної роботи за освітнім ступенем магістра). Анотація подається за схемою: прізвище, ім'я та по батькові ЗВО; назва кваліфікаційної роботи; текст анотації; ключові слова. Анотації друкуються на окремих аркушах і підшиваються у роботу одразу за титульним аркушем або можуть бути додані до роботи разом з рецензією.

Кваліфікаційну роботу кожного ступеня вищої освіти рецензує один рецензент. Рецензентами кваліфікаційних робіт бакалаврів можуть бути кваліфіковані робітники шкіл і органів освіти, провідні спеціалісти підприємств, наукових установ, фахова кваліфікація яких відповідає спеціальності випускників.

Рецензентами кваліфікаційних робіт магістрів можуть бути науково-педагогічні працівники або науковці певного фаху вищих навчальних

закладів, які мають науковий ступінь та/або вчене звання, керівники підприємств, організацій, установ (бази дослідження). Рецензент не може бути співробітником університету. Рецензент у п'ятиденний термін знайомиться з роботою і дає на неї письмову рецензію.

Рецензія повинна відображати: ступінь відповідності теми і змісту роботи; актуальність дослідження; ефективність використаної методики наукового пошуку; рівень використання набутих у процесі навчання теоретичних знань; обізнаність у сучасних дослідженнях із даної проблематики, критичність аналізу публікацій, представлених у літературі та інших інформаційних джерелах; ступінь повноти розкриття теми; наявність емпіричного матеріалу, зокрема, зібраного самим автором роботи; достовірність результатів, перспективність і обґрунтованість висновків; зауваження до роботи; пропозиції щодо оцінки. Рецензія не повинна дублювати висновки керівника. Рецензія повинна бути підписана рецензентом та завірена печаткою установи, у якій він працює (співпрацює) у встановленому там порядку. На кожну кваліфікаційну роботу надається одна рецензія (ДОДАТОК Г).

Здобувач вищої освіти повинен ознайомитися з рецензією на свою дипломну роботу не пізніше, ніж за 10 днів до початку атестації. Негативна рецензія не є підставою для недопущення кваліфікаційної роботи до захисту, але враховується при її оцінюванні.

Науковому керівнику здобувач вищої освіти має подати вже переплетену роботу не менше ніж за 20 днів до захисту. Якщо робота подається за день до захисту, керівник має право відмовитись її оцінювати і студент автоматично не допускається до захисту.

Кваліфікаційна робота складається з титульного аркуша, змісту, вступу, основної частини (кількох розділів), висновків і списку використаних джерел. Вона також може мати додатки, які містять допоміжний матеріал. Якщо в курсовій роботі прийнята специфічна термінологія, а також використовуються мало поширені скорочення, нові символи, позначення тощо, то їх перелік повинен бути наведений в окремому списку.

Перелік спеціальних термінів, скорочень, позначень, символів тощо не складають, якщо вони повторюються менше трьох разів, їх пояснення наводять безпосередньо в тексті при першій згадці.

3.2. Загальні вимоги до оформлення кваліфікаційних робіт

1. Кваліфікаційні роботи друкуються на одному боці аркуша білого паперу формату А4 (297x210 мм). Параметри сторінки: ліве поле – 30 мм, праве – 10 мм, верхнє – 20 мм, нижнє – 20мм. Шрифт – *Times New Roman*, кегль – 14, інтервал – 1,5. У тексті виділяють абзаци – відступи вправо (1,25 см) на початковому рядку кожної частини тексту. Абзаци роблять для увиразнення думки і надання їй довшого характеру.

Шрифт друку повинен бути чітким, чорного кольору, середньої жирності. Щільність тексту курсової роботи повинна бути однаковою.

2. Нумерацію сторінок, розділів, підрозділів, пунктів, підпунктів, рисунків, таблиць, формул подають арабськими цифрами без знака №. Нумерація сторінок – у правому верхньому кутку аркуша.

На першій сторінці (титульному аркуші) номер не ставиться. Нумерація починається зі змісту – друга сторінка. Додатки наприкінці роботи також не нумеруються.

3. Усі кваліфікаційні роботи пишуться державною – українською – мовою, за винятком списку літератури, де використане джерело записується мовою оригіналу, наприклад, російською, англійською, німецькою тощо.

Цитати в тексті роботи також перекладаються і наводяться українською мовою.

У разі перекладу (особливо за допомогою комп'ютерного перекладача!) текст роботи необхідно дуже уважно вчитати. Особливу увагу слід звертати на переклад ініціалів авторів (тому слід ще при читанні звертати увагу на ім'я та по батькові автора книги).

Треба слідкувати, щоб при перенесенні на наступний рядок не розривалися прізвище та ініціали автора.

4. Текст кваліфікаційної роботи треба писати в безособовій манері. Не можна при написанні використовувати займенник «я», його треба замінювати на «ми», – оскільки це спільна ваша робота з науковим керівником. Більш доцільним є використання безособових фраз, *наприклад, «було встановлено», «як вже було зауважено вище», «звернемо увагу на те, що ...», «окремо потрібно наголосити на тому, що ...», «наступним кроком буде розгляд / обговорення такого аспекту проблеми» і т. ін.*

5. Структурні складові роботи (ЗМІСТ, ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ – якщо є, РОЗДІЛИ, ВИСНОВКИ, СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ, ДОДАТКИ) пишуться великими літерами, вирівнюються по центру та завжди починаються з нової сторінки. Назви підрозділів пишуться звичайними буквами, вирівнюються по ширині, крапка наприкінці не ставиться. Підрозділи нумеруються в межах розділів (наприклад, 1.1, 1.2, 1.3 і т. д.)

6. Основний текст кваліфікаційної роботи поділяється на структурні одиниці: найбільш великі – РОЗДІЛИ (назва пишеться великими жирними буквами, обов'язково пишеться слово «розділ», перенесення слів у заголовку розділу не допускається), розділ складається з підрозділів (назва пишеться жирними буквами, слово «підрозділ» не пишеться)

Приклад оформлення назв розділів, підрозділів:

РОЗДІЛ 1

ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСІБ З РІЗНИМИ РІВНЯМИ САМООЦІНКИ

1.1. Проблема визначення поняття «комунікативна компетентність» у психологічній літературі

7. Обов'язково при написанні кваліфікаційної роботи треба робити посилання на першоджерела. Зазвичай багато посилань концентрується в теоретичній частині роботи, але доцільно робити посилання й при інтерпретації результатів емпіричного дослідження на схожі результати досліджень інших вчених.

По можливості зміст теоретичного розділу має бути аналізом, а не цитатником, і, тим більше, не плагіатом. Цитувати можна і треба, але лише там, де цитата підсумовує або ілюструє Ваші міркування з поставленої проблеми. Оскільки теоретична частина являє собою саме аналіз ідей та концепцій авторів, на них обов'язково треба посилатися, тому зазвичай на кожній сторінці зустрічається не менше одного посилання.

Якщо посилання на одне джерело, то пишеться його порядковий номер зі списку джерел у квадратних дужках (наприклад, [22]).

Якщо посилання на кілька джерел, то пишуться їх порядкові номери зі списку джерел через крапку з комою (наприклад, [10; 15; 22]). У разі посилань на кілька джерел, порядкові номери яких у списку джерел ідуть один за одним, то номери посилань пишуться через тире (наприклад, [10-12; 22]).

Якщо в тексті роботи наводиться оригінальний текст автора, цитата оформлюється в лапках і в посиланні необхідно обов'язково навести сторінки, де її можна знайти в такому трактуванні. У такому випадку наприкінці цитати в квадратних дужках спочатку ставиться номер джерела зі списку джерел, потім, через кому, номер сторінки. Лапки бажано використувувати однакові по всьому тексту – «...».

Наприклад:

на думку О.В. Сидоренко, «комунікативна компетентність – це сукупність комунікативних здібностей, комунікативних вмінь і комунікативних знань, адекватних комунікативним завданням і достатніх для їхнього розв'язання» [32, с. 45].

8. Особливу увагу слід звернути на оформлення таблиць та рисунків. Ілюстрації (креслення, рисунки, графіки, схеми, діаграми, фотознімки)

потрібно розташовувати безпосередньо після тексту, де вони згадуються вперше, або на наступній сторінці. На всі ілюстрації повинні бути посилання у тексті.

Якщо ілюстрації створені не автором роботи, необхідно зробити певні посилання, дотримуючись вимог чинного законодавства щодо авторських прав.

Креслення, рисунки, графіки, схеми, діаграми, які містяться у тексті, повинні відповідати вимогам державних стандартів.

Ілюстрації. Ілюстрації повинні мати назву, яку розташовують безпосередньо під зображенням. За необхідності під ілюстрацією розміщують пояснювальні дані (підрисуночний надпис). Ілюстрації позначаються словом «Рисунок...», яке разом із назвою ілюстрації розташовують після пояснювальних даних.

Наприклад: «Рис. 4.2. Діаграма розвитку...».

Ілюстрації потрібно нумерувати арабськими цифрами порядковою нумерацією в межах розділу, за винятком ілюстрацій, наведених у додатках.

Номер ілюстрації складається з номера розділу та порядкового номера ілюстрації, відокремлених крапкою, наприклад, другий рисунок третього розділу позначається як «Рис. 3.2».

Посилання на ілюстрації роботи вказують порядковим номером ілюстрації, наприклад, «Рис. 1.2».

Таблиці. Цифровий матеріал здебільшого оформлюють у вигляді таблиць. Таблицю слід розташовувати безпосередньо після тексту, у якому вона згадується вперше, або на наступній сторінці. На всі таблиці повинні бути посилання у тексті.

Таблиці потрібно нумерувати арабськими цифрами порядковою нумерацією в межах розділу (за винятком додатків). Номер таблиці складається з номера розділу й порядкового номера таблиці, відокремлених крапкою. Наприклад: друга таблиця третього розділу позначається як «Таблиця 3.2».

Слово «Таблиця» вказують один раз праворуч над першою частиною таблиці. Якщо таблиця переходить на наступну сторінку, то над іншими частинами пишуть «Продовження таблиці» із зазначенням номера.

Кожна таблиця повинна мати назву, яку розміщують над таблицею і друкують симетрично до тексту. Назву і слово «Таблиця» починають з великої літери. Назву не підкреслюють.

Рядки Заголовки таблиці починають з великої літери, а підзаголовки – з малої, якщо вони становлять одне речення із заголовком. Підзаголовки, які мають самостійне значення, пишуть з великої літери. У кінці заголовків і підзаголовків таблиць крапки не ставлять. Заголовки й підзаголовки граф зазначають в однині.

Таблицю з великою кількістю рядків можна переносити на інший аркуш. При перенесенні таблиці на інший аркуш (сторінку) назву вміщують тільки над її першою частиною. Таблицю з великою кількістю граф можна

ділити на частини і розміщувати одну частину під іншою в межах одної сторінки. Якщо рядки або графи таблиці виходять за формат сторінки, то в першому випадку в кожній частині таблиці повторюють її головку, в другому випадку – боковик.

На всі таблиці повинні бути посилання в тексті, при цьому слово «таблиця» в тексті пишуть скорочено, наприклад: «...у табл. 1.2». У повторних посиланнях на таблиці та ілюстрації треба вказувати скорочено слово «дивись», наприклад: «див. табл. 1.3».

Формули та рівняння. Формули та рівняння розташовують безпосередньо після тексту, у якому вони згадуються, посередині сторінки. Вище й нижче кожної формули повинно бути залишено не менше одного вільного рядка.

Формули та рівняння у тексті слід нумерувати порядковою нумерацією в межах розділу. Номер формули або рівняння складається з номера розділу й порядкового номера формули (рівняння), відокремлених крапкою.

Наприклад: третя формула першого розділу позначається як «(1.3)». Номер формули зазначають на рівні формули в дужках у крайньому правому положенні у рядку.

Пояснення значень кожного символу й числового коефіцієнта потрібно давати з нового рядка. Перший рядок пояснень починають з абзацу словом «де» без двокрапки.

Посилання на формули вказують порядковим номером формули в дужках, наприклад «... у формулі (2.1)».

У додатках уміщують матеріал, який не може бути послідовно розташований в основній частині через великий обсяг, суто технічний характер або внаслідок неможливості способу відтворення (викладений на папері іншого формату). У додатки можуть бути внесені окремі ілюстрації, таблиці, схеми тощо.

9. Додатки потрібно оформлювати як продовження рукопису на подальших сторінках, розташовуючи відповідно до появи посилань на них у тексті. Додатки повинні мати спільну з рукописом наскрізну нумерацію сторінок.

Додатки позначають послідовно великими літерами українського алфавіту, за винятком Є, І, Ї, Й, О, Ч, Ь. Наприклад: Додаток А Додаток Б.

Якщо у тексті один додаток, то він позначається як Додаток А.

Ілюстрації, таблиці, формули та рівняння, що є у тексті додатків, нумерують у межах кожного додатка. Наприклад: третій рисунок Додатка А позначається як «Рисунок А.3» і т. ін.

Наприклад:

<p>Додаток А</p> <p>Результати факторного аналізу сприймання вчителями особистісних якостей обдарованих учнів</p>

10. Оформлення списку використаних джерел. Джерела розміщуються за алфавітом. Забороняється вносити в перелік джерела, на які відсутні посилання в тексті.

Відомості про джерела, які включено до переліку, необхідно давати згідно з вимогами ВАК України, поданими в Бюлетні ВАК України № 3 за 2008 рік (ДОДАТОК 3).

При оформленні списку використаних джерел варто скористатися такими рекомендаціями:

1. Кожна позиція в списку використаних джерел починається з абзацного відступу та порядкового номеру джерела в загальному списку.

2. Бібліографічні описи нумеруються відповідно до обраного принципу їх розташування. Ці номери використовуються при посиланні на них у тексті: в квадратній дужці вказується порядковий номер джерела [25], порядкові номери кількох джерел [25; 75; 125], може вказуватися сторінка / сторінки: [25, с. 17], [2, с. 7-19].

3. Мова опису повинна відповідати мові документа. Описи документів, що опубліковані мовами з особливою графікою (грузинською, арабською, китайською, японською тощо), наводять у перекладі або транслітерації.

4. При зазначенні авторів спочатку завжди подається прізвище (повністю, в називному відмінку), а також ініціали (якщо вказані обидва – то два). Повністю імена не переносяться у бібліографічний опис.

Виняток становлять лише псевдоніми, де імена не скорочують: *Українка Леся (а не Українка Л.), Мирний Панас (а не Мирний П.)* і т.д.

5. Якщо назва збірника чи книги починається з цифри (наприклад, «XXI століття: виклики часу», «XIII Міжнародний конгрес із естетики» і т.д.), то в списку використаних джерел їх варто подати на ту букву, з якої починається заголовок, відповідно «двадцять перший...» і «тринадцятий...», але записати цифрою, як в оригіналі.

6. Заголовки видань, статей та інших друкованих матеріалів, власні назви видавництва і періодичних видань подаються без лапок. Лапки використовуються лише в авторському тексті. Якщо заголовок поданий у лапках (як цитата), то у такому вигляді він переноситься і в бібліографічний опис.

7. У бібліографічному описі застосовують *скорочення слів і словосполучень*. Не скорочуються лише прізвища і заголовки.

8. Слід дотримуватися пробілів (інтервалів) між прізвищем та ініціалами, знаком номера та наступною цифрою, відповідними елементами бібліографічного опису, а також розділовими знаками (такими як коса риска, дві косі риски тощо).

9. Варто грамотно ставити *defіci* (у складних словах) і *ture* – між різними компонентами бібліографічного опису, при позначенні дат, сторінок.

10. Якщо не зазначене місце, видавництво чи рік видання, то

подають скорочено: відповідно *б. м., б. в., б. р.*;

для іноземних джерел латинське позначення без видавництва – *S. N. (sine nomine)*.

11. Елементи бібліографічного опису іноземною мовою здійснюються відповідно до прийнятих позначень у відповідній мові.

Наприклад: сторінки в англійській мові позначають як *P., p. (page, pages)*, польською, німецькою і французькою – як *S., s.*; том – *V. (volume)*, під редакцією або перевидання як *ed. (editor, edition) i m.d.*

При цьому сам бібліографічний опис (*послідовність, розділові знаки тощо*) здійснюється відповідно до прийнятого в Україні стандарту.

12. У списку використаних джерел при описі кількох праць одного автора слід щоразу повторювати прізвище та ініціали автора, статті чи назви видань подавати в алфавітному порядку. Якщо в одному із джерел автор представлений у співавторстві, то спочатку описуються публікації без співавторства, а потім інші документи.

Приклади бібліографічного опису джерел

I. Друковані видання (книги)

Один автор

Добжанський Волелюб. Дивовижний звичай / В. Добжанський. – К.: НДЕІ, 2005. – 82 с.

Два автори

Вітлінський В.В. Ризикологія в економіці та підприємстві: монографія / В.В. Вітлінський, Г.І. Великоіваненко. – К.: КНЕУ, 2004. – 480 с.

Верба Ігор. Київська історико-економічна школа М.В. Довнар-Запольського / І. Верба, Д. Карпусь. – К.: Центр пам'яткознавства НАН України, 2012. – 148 с.

Три автори

Науменкова С.В. Фінансовий ринок та інвестиції: зб. тестових вправ і завдань / С.В. Науменкова, А.В. Андрєєв, Ф.О. Журавка. – К.: Знання, 2000. – 214 с.

Быков М.Ф. Контроль качества и испытания РЭА на надежность: учеб. пособие / М.Ф. Быков, В.Н. Воронцов, Ю.Ф. Задорин. – Л.: Северо-Западный заочный политехнический институт, 1988. – 79 с.

Чотири автори

Історія світової та української культури : підручник для студентів ВНЗ / В. Греченко, І. Чорний, В. Кушнерук, В. Режко. – К: Літера, 2005. – 464 с.

П'ять та більше авторів (колективні монографії, збірники)

Цивілізація: структура і динаміка: монографія / І.В. Бойченко, О.В. Романенко, М.І. Бойченко та ін.; за ред. І.В. Бойченка та О.В. Романенко. – К., 2003. – 448 с.

Глоссарий современного образования / под общей ред. Е.Ю. Усик; сост. : В.И. Астахова и др. – Х.: Издательство НУА, 2007. – 524 с.

Перекладні видання

Вказується, з якої мови здійснений переклад і хто перекладач /

перекладачі.

Пейн Т. Права людини / Т. Пейн; пер. з англ. Ігор Савчак. – Л.: Літопис, 2000. – 288 с.

Типпельскірх Курт. История Второй мировой войны 1939 – 1945 / Курт Типпельскірх; пер. с нем. М.А. Захарченко и Л.М. Камоловой. – М.: Изд-во АСТ, 2003. – 800 с.

Іншомовні джерела

Подаються відповідно до правил бібліографічного опису, що діють в Україні: в тій же послідовності авторства, заголовку, підзаголовку, вихідних даних і т.д. Вживаються скорочення, що притаманні мові оригіналу.

Джерела з кириличною графікою (українські, російські, білоруські, болгарські, монгольські та ін.) подаються в одному суцільному списку.

Джерела з латинською графікою наводяться після списку джерел із кириличною графікою, відповідно до латинського алфавіту. Джерела, що опубліковані мовою з особливою графікою (арабською, грузинською, китайською, японською тощо), наводяться у перекладі або транслітерації.

Gierszewska G. Zarzdzanie strategiczne / G. Gierszewska – Warszawa, 2000. – 208 s.

The Media in Western Europe: the Euromedia Handbook / ed. Bernt Stubbe Ostergaard. – London; New Delhi: Sage Publications, 1994. – 265 p.

Medina P. Careers in Journalism / P. Medina – 6-th ed. – London: Kogan Page Ltd, 1995. – 94 p.

Збірники, колективні монографії (за редакцією; упорядник; відповідальний редактор; керівник авторського колективу тощо)

Глобальна торгова система: розвиток інститутів, правил, інструментів СОТ: монографія /автор. кол. і наук. ред. Т.М. Циганкова. – К.: КНЕУ, 2003. – 660 с.

Діячі науки і культури України: нариси життя та творчості / за ред. П. Коцура, Н.В. Терес. – К.: КНИГИ – XXI, 2007. – 464 с.

Видатні постаті України : біографічний довідник. – К.: МАУП; Книжкова палата України, 2004. – 872 с.

Рукописна та книжкова спадщина України. – К.: НАН України; Національна б-ка України ім. В.І. Вернадського, 2009. – Вип. 13. – 460 с.

Менеджмент персоналу: навч. посіб. / В.М. Данюк, В.М. Петюх, С.О. Цимбалюк та ін.; за заг. ред. В.М. Данюка, В.М. Летюха. – К.: КНЕУ, 2004. – 398 с.

Праці конгресів, симпозіумів, конференцій, семінарів і т.п.

Перша Всеукраїнська міждисциплінарна конференція «Бар'єри та можливості розвитку малого та середнього бізнесу в Україні» (Київ, 14-15 лют. 2005 р.): зб. матеріалів конф. – К.: Навч.-метод. центр «Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні», 2004. – 35 с.

Словники, довідники, енциклопедії

Социальные коммуникации (теория, методология, деятельность): словарь-справочник / автор-составитель В.А. Ильганаева. – Х.: КП

«Городская типография», 2009. – 392 с.

Внешнеэкономический толковый словарь / под ред. И.П. Фаминского. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 512 с.

Економічна енциклопедія: У 3 т. / редкол. С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Вид. центр «Академія». – Т. 1. – 864 с.

Енциклопедія українознавства: словн. частина: У 10 т. / голов. ред. В. Кубійович. – Мюнхен; Нью-Йорк: Молоде життя, 1955 – 1984 с.

Классики менеджмента: энциклопедия / под ред. М. Уорсона; пер. с англ.; под ред. Ю.Н. Каптуревского. – СПб.: Питер, 2004. – 1168 с.

Мисик Л.В. Українсько-англійський словник правничої термінології. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 528 с.

Українські письменники: бібліогр. словник: У 5 т. Т. 1 / АН УРСР, Ін-т л-ри; редкол.: О.І. Білецький (голов. ред.) та ін. – К., 1960. – 979 с.

Препринтні видання

Шиляев Б.А. Расчеты параметров радиационного повреждения материалов нейтронами источника ННЦ ХФТИ / АНБ USA с подкритической сборкой, управляемой ускорителем электронов / Б.А. Шиляев, В.Н. Воеводин. – Х.: ННЦ ХФТИ, 2006. – 19 с. – (Препринт / НАН Украины, Нац. науч. центр «Харьк. физ. – техн. ин-т»; ХФТИ 2006-4)

Складова частина документа

Бернштейн Б.Д. Журналістика / Б.Д. Бернштейн // Історія української літератури : У 8 т. – К. : Наук. думка, 1968. – Т. 4. – С. 52-81.

Бабічев Є.Р. Конституційна реформа як основний шлях політичної трансформації України / Є.Р. Бабічев // Грані. – 2012. – №5. – С. 129-132.

Майороші М.А. Митрополит Андрей Шептицький і Закарпаття / М.А. Майороші // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія історична. – Ужгород: Видавництво Ужгородського нац. ун-ту «Говерла», 2012. – Вип. 28. – С. 18-27.

Епістолярні джерела

Вороний М. Лист до М. Коцюбинського, 23 лют. 1896 р. // Листи до М. Коцюбинського / упоряд. та коментарі В. Мазного. – К.: Укр. пропілеї, 2002. – Т. 1. – С. 152-153.

II. Неопубліковані джерела

Дисертації, автореферати

Алексаха Андрій Григорович. Історико-демографічні процеси в італійському суспільстві XII - XVII ст.: теоретико-методологічний аспект : дис... канд. іст. наук : 07.00.06 / Алексаха Андрій Григорович. – Д., 2011. – 193 с.

Алексаха А.Г. Історико-демографічні процеси в італійському суспільстві XII-XVII ст.: теоретико-методологічний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. : 07.00.06 «Всесвітня історія» / Алексаха Андрій Григорович; Дніпропетровський національний університет. – Д., 2011. – 19 с.

Архівні матеріали

Назву архіву наводять повністю, в дужках – загальноприйняте скорочення у вигляді аббревіатури. При повторному згадуванні застосовують скорочену форму:

Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), ф. 1061, оп. 1, спр. 8-12, 56 од. зб..

Наукове товариство ім. Шевченка // Львівська наукова бібліотека імені В. Стефаніка НАН України. Від. рукописів. – Ф. 1, оп. 1, спр. 78, арк. 1-7; спр. 499/1, арк. 1 – 92; спр. 499/10, арк. 1-97.

Державний архів Дніпропетровської області, ф.456, оп.1, спр. 32, 25 арк.

Електронні джерела

Передусім слід з'ясувати, чи існує друкована версія певного електронного джерела – перевага надається опублікованим матеріалам.

Для джерел, узятих із мережі Інтернет, необхідно завжди вказувати дату появи конкретного матеріалу або останнього оновлення, зміни, перегляду, дату вашого доступу до електронного джерела. Дата доступу досить важлива, адже постійні зміни, оновлення бази даних, відсутність архіву тощо можуть створити різні версії матеріалу або й загалом його відсутність через певний час. Електронна адреса має бути повною і правильною (з ідентифікатором шляху доступу – скажімо, http, ftp, telnet). Безпосередня електронна адреса виділяється у фігурних дужках (<...>). Слід обов'язково зазначити нумерацію сторінки / сторінок, параграфу, розділу і т.д., якщо ці структурні елементи та нумерація присутні у джерелі.

Ресурси віддаленого доступу

Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського [Електронний ресурс]. – Електрон.дані. – К.: Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського, 2011. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/> – Назва з титул. екрана. – Мови укр., англ., рос.

Скорочення у бібліографічному описі

Обов'язковому скороченню підлягають такі слова і словосполучення:

1. *Міста:* Москва – М.; Ленінград – Л.; Санкт-Петербург – СПб.; Петербург – П.; Петроград – Пг.; Ростов-на-Дону – Ростов н/Д ; Київ – К.; Одеса – О., Харків – Х.; Тернопіль – Т.; Сімферополь – Сімф.

2. *Місяці:* січень – січ.; лютий – лют.; березень – берез.; квітень – квіт.; травень – трав.; червень – черв., липень – лип.; серпень – серп.; вересень – верес.; жовтень – жовт.; листопад – листоп.; грудень – груд.

3. *Видавництва:* Видавництво політичної літератури України - Політвидав України; «Наукова думка» – Наук. думка, «Вища школа» – Вища шк.; Видавництво Київського університету – Вид-во Київ. ун-ту; Издательство Московского университета – Изд-во Моск. ун-та і т.д.

4. *Мова видання:* англійська – англ., болгарська – болг., іспанська – ісп., італійська – італ., латинська – латин., російська – рос., турецька – турець, українська – укр., французька – фр., японська – яп. і т.д.

5. *Види видавничої продукції:* автореферат – автореф., альманах – альм., брошура – брош., бюлетень – бюл., вісник – вісн., газета – газ.,

дисертація – дис., довідник – довід., енциклопедія – енцикл., журнал – журн., зібрання (творів) – збір., збірник – зб., каталог – кат., книга (книжка) – кн., монографія – моногр., підручник – підруч., покажчик – покажч., посібник – посіб., препринт – препр., репринт – репр., словник – слов.

6. *Елементи вихідних даних джерела:*

Сторінка / сторінки – с.; С. (С. 5; с. 5-25)

Параграф / параграфи – § (§ 7, § 1-5)

Том / томи – Т.; т. (т. 1; Т. 1-3)

Розділ / розділи – р.; Р. (р. 1; Р. II; Р. 1-3)

Номер / номери – № (№ 1; № 1-5)

Рік / роки – р. / рр. (2005 р., 2003-2005 рр.)

Число, частина – Ч.; ч. (ч. 5; ч. 7-9)

РОЗДІЛ 4. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ ЗАХИСТУ КВАЛІФІКАЦІЙНИХ РОБІТ З ПСИХОЛОГІЇ

4.1. Підготовка до захисту кваліфікаційної роботи

Не пізніше ніж за 15 днів до захисту здобувач вищої освіти подає кваліфікаційну роботу в електронному варіанті для перевірки на плагіат. Експертиза результатів академічної діяльності здобувачів вищої освіти на предмет вмісту плагіату та відповідності вимогам чинного законодавства України про захист авторських і суміжних прав здійснюється відповідальними на кафедрах, яких призначає завідувач. Відповідальні особи за допомогою комп'ютерних програм перевіряють подані дипломні роботи на наявність плагіату та подають завідувачу кафедри звіт, для подальшого прийняття рішення щодо допуску матеріалів до попереднього захисту.

Рекомендовані показники оригінальності: більше 80% – високий рівень, робота оригінальна та рекомендується до попереднього обговорення; 60-80% – достатній рівень, робота задовольняє вимогам, але необхідно перевірити відповідність посилань та запозичень; 50-60% – низький рівень, робота рекомендується до попереднього обговорення після необхідних доопрацювань; менше 50% – неприйнятний рівень, робота не рекомендується до попереднього обговорення та потребує суттєвої переробки.

Попередній захист кваліфікаційної роботи бакалавра або магістра – це процедура перевірки відповідності кваліфікаційно роботи встановленим вимогам та готовності здобувача вищої освіти до захисту роботи в екзаменаційній (атестаційній) комісії. Попередній захист кваліфікаційної роботи на засіданні кафедри проводиться не пізніше ніж за місяць до початку атестації. Участь здобувача вищої освіти в попередньому захисті є обов'язковою.

Для проведення попереднього захисту здобувач вищої освіти повинен подати на кафедру кваліфікаційну роботу в друкованому вигляді, не переплетену в жорстку палітурку, наукову статтю та/або тези доповіді на науковій конференції (апробація) і бути готовим коротко доповісти основний зміст роботи.

Після обговорення кваліфікаційної роботи, отримання консультацій, зауважень і порад здобувача вищої освіти повинен провести необхідне доопрацювання. За результатами перевірки на плагіат та попереднього захисту кафедра ухвалює рішення про допуск (не допуск) кваліфікаційної роботи до захисту перед екзаменаційною (атестаційною) комісією, про що здобувач вищої освіти інформується персонально.

До захисту в екзаменаційній (атестаційній) комісії допускаються кваліфікаційні роботи, теми яких затверджені наказом ректора університету, а структура, зміст та якість викладу матеріалу й оформлення відповідають вищезазначеним вимогам, засвідчується підписами керівника та консультантів роботи на титульному листі.

До захисту в екзаменаційній (атестаційній) комісії не допускається робота, у якій виявлені принципові недоліки в прийнятих рішеннях,

обґрунтуваннях, розрахунках та висновках, суттєві відхилення від вимог державних стандартів, а також ті, які не подано у встановлений термін.

Якщо кваліфікаційна робота (обов'язкова за освітньою програмою та навчальним планом) не рекомендована кафедрою до захисту, питання про те, чи може здобувач вищої освіти захищати кваліфікаційну роботу в наступний термін із тією ж темою, чи він зобов'язаний опрацювати нову тему, вирішується кафедрою, про що робиться відповідний запис у протоколі.

У разі, коли кваліфікаційна робота (обов'язкова за освітньою програмою та навчальним планом) не підготовлена у встановлений термін або за рішенням кафедри не може бути представлена до захисту, як така, що не задовольняє поставлених до неї вимог, здобувач вищої не позбавляється права проходити наступні етапи атестації.

Рішення кафедр, прийняті після початку роботи відповідної екзаменаційної (атестаційної) комісії, правових наслідків не мають. Після попереднього захисту на засіданні кафедри кваліфікаційні роботи в разі їх повної відповідності встановленим вимогам або після усунення виявлених недоліків зшиваються у тверду обкладинку та мають бути підписані й подані ЗВО науковому керівнику. Науковий керівник перевіряє виконану роботу (разом із висновком у поданні голові екзаменаційної (атестаційної) комісії щодо захисту кваліфікаційно роботи передає завідувачеві кафедри.

У Поданні зазначаються дані щодо успішності здобувача вищої освіти за період навчання в університеті; висновок керівника кваліфікаційної роботи та висновок кафедри про кваліфікаційну роботу.

У висновку кафедри зазначається «Кваліфікаційна робота відповідає (не відповідає) вимогам. Робота пройшла на плагіат і має (високий, достатній, низький) рівень унікальності. Студент(ка) _____ допускається (не допускається) до захисту даної роботи в екзаменаційній (атестаційній) комісії.

Протокол № _ від _____ 20_ року».

Відповідальність за своєчасне оформлення Подання несе директор інституту/декан факультету, проректор із заочної форми навчання.

Кваліфікаційна робота, рецензія, Подання передаються до директорату інституту/деканату факультету або заочного відділу. Секретар директорату інституту/деканату факультету або заочного відділу реєструє кваліфікаційну роботу у «Журналі реєстрації кваліфікаційних робіт», а також зазначає у Поданні дані щодо успішності здобувача вищої освіти за період навчання в університеті.

Перед захистом кваліфікаційних робіт до екзаменаційної (атестаційної) комісії подаються: виконана робота; подання голові екзаменаційної (атестаційної) комісії про захист кваліфікаційної роботи; письмова рецензія на кваліфікаційну роботу; інші матеріали, що характеризують наукову й практичну цінність виконаної кваліфікаційної роботи: листи-замовлення підприємств на виконання кваліфікаційної роботи, друквані статті за темою роботи, документи, що вказують на практичне застосування роботи, макети,

зразки матеріалів, виробів, свідоцтва про реєстрацію авторського права на твір тощо.

Захист кваліфікаційної роботи є складовою атестації здобувача вищої освіти. Порядок проведення атестації здобувачів вищої освіти визначається «Положенням про порядок створення та організацію роботи екзаменаційної (атестаційної) комісії в Мелітопольському державному педагогічному університеті імені Богдана Хмельницького».

У рецензії надається стисла характеристика роботи, оцінюється теоретичний рівень, глибина проведених досліджень, доцільність й обґрунтованість запропонованих рекомендацій, переваги й недоліки, якість і відповідність оформлення згідно з кваліфікаційними вимогами.

Попередня оцінка наукового керівника не є остаточною: вона ставиться на відкритому захисті згідно з рішенням комісії по захисту кваліфікаційних робіт. Досвід рецензування науковими керівниками курсових робіт показує, що в кваліфікаційних роботах найчастіше трапляються такі недоліки:

- ◆ тема курсової роботи передбачає розкриття одних питань, а фактично розкриваються інші питання;
- ◆ матеріал викладається неструктуровано, безсистемно;
- ◆ в тексті є логічні помилки, можна побачити невміння виокремити головне та суттєве;
- ◆ матеріал роботи містить переписування буквального тексту з друкованих видань без прямого посилання на них;
- ◆ робота практично не містить узагальнення літературних джерел або невдало поєднується теорія в роботі з фактично отриманим експериментальним матеріалом.

4.2. Захист кваліфікаційної роботи. Вимоги до використання мультимедійних технологій

Порядок захисту курсової роботи:

- ✓ доповідь автора (5–7 хвилин), у якій він знайомить слухачів з проведеним дослідженням, розкриває науковий апарат дослідження, стисло дає його теоретичну та практичну частину, робить висновки;
- ✓ відповідь автора на запитання членів комісії та присутніх на захисті здобувачів вищої освіти щодо досліджуваної проблеми;
- ✓ оцінювання членами комісії якості виконання, змісту та захисту курсової роботи здобувача вищої освіти.

Основна частина доповіді присвячується викладенню результатів емпіричного дослідження, науково-практичних висновків і рекомендацій.

Послідовність проведення процедури захисту кваліфікаційних робіт на здобуття ступеня вищої освіти магістра або бакалавра:

- ✓ представлення здобувача вищої освіти та його роботи головою екзаменаційної (атестаційної) комісії;
- ✓ виступ автора кваліфікаційної роботи;
- ✓ питання членів комісії та присутніх до автора;

- ✓ відповіді на запитання членів комісії та присутніх;
- ✓ оголошення висновку керівника та рецензії на кваліфікаційну роботу роботу;
- ✓ відповіді автора на зауваження наукового керівника і рецензента;
- ✓ загальна дискусія;
- ✓ заключне слово здобувача вищої освіти;
- ✓ підведення підсумків захисту на закритому засіданні екзаменаційної (атестаційної) комісії;
- ✓ публічне оголошення результатів захисту.

Загальний захист кваліфікаційної роботи не повинен перевищувати 30 хвилин.

На захист здобувач вищої освіти заздалегідь готує:

1) доповідь тривалістю 10-15 хвилин у довільній формі, де має висвітлити наступні питання: обґрунтування актуальності теми дослідження; мету й завдання роботи; об'єкт, предмет дослідження; основні методи дослідження; методологічну основу роботи; практичну цінність отриманих результатів роботи; перспективні напрями вивчення і розвитку обраної проблеми. Автор кваліфікаційної роботи має продемонструвати вміння: логічно та аргументовано викладати матеріал; коректно використовувати статистичні, математичні та інші методи; проводити власні дослідження; володіти навичками узагальнення; формулювати висновки; працювати з інформаційними джерелами; ініціювати та обґрунтовувати інноваційні підходи та напрями вирішення завдань, що досліджується.

2) ілюстративний матеріал у вигляді презентації за допомогою програмного продукту Microsoft Office PowerPoint, аналогічних програмних продуктів та/або роздаткового матеріалу, що містить таблиці, графіки, діаграми, схеми тощо, на які посилається автор у своїй доповіді, а також основні висновки та пропозиції, сформульовані в результаті дослідження.

Необхідну кількість та зміст ілюстрацій здобувач вищої освіти визначає самостійно, але погоджує з науковим керівником. Роздатковий матеріал оформлюється на окремих аркушах формату А4. На титульній сторінці необхідно вказати тему кваліфікаційної роботи та її виконавця.

Таблиці та рисунки разом мають наскрізну нумерацію роздаткового матеріалу. Кількість папок із роздатковим матеріалом відповідає кількості членів екзаменаційної (атестаційної) комісії.

Типовий алгоритм підготовки доповіді на захист має чотири фази:

- 1) Підготовка тексту доповіді, яка містить основні положення роботи і узгодження її з науковим керівником,
- 2) Розробка структури презентації на основі підготовленої доповіді і за участі наукового керівника,
- 3) Створення презентації з використанням прикладних програм (найчастіше – Microsoft Office Power Point),
- 4) Репетиція доповіді з використанням презентації та хронометражем основних подій.

Правила і рекомендації щодо створення доповіді

Доповідь повинна бути розрахована на 5-7 хв. Під час доповіді слід стисло викласти основний зміст своєї роботи. Доповідь не слід читати, оскільки складається враження, що здобувач вищої не володіє матеріалом. Доцільно зробити план доповіді й окремі тези і користуватися ними. Розповідати бажано в помірному темпі, наголошуючи на окремих важливих моментах, як-то мета, висновки.

Починати доповідь слід з фрази типу:

- **«Шановний голову, члени комісії та присутні!»** (якщо це кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти магістра або бакалавра, захист якої відбувається на державній екзаменаційній комісії)

- **«Шановні викладачі та присутні!»** (якщо це курсова робота, захист якої відбувається на засіданні кафедри).

Назву роботу та місце її виконання зачитувати не слід, оскільки це зробить головууючий.

Доповідь супроводжується презентацією у Microsoft PowerPoint, яка є її логічним продовженням. Тому пункти доповіді повинні чітко співпадати із порядком слайдів презентації. Під час доповіді необхідно активно оперувати ілюстративним матеріалом – показувати на слайдах презентації ті пункти, про які йдеться в даний момент. Зокрема, це насамперед стосується результатів досліджень: графіків, діаграм, фотографій, електрофореграм, тощо.

Доповідь повинна мати чітко визначену структуру з наступними пунктами:

Актуальність. Цей пункт не повинен бути більшим, ніж 3-4 речення. Насамперед слід пояснити, чому вивчення обраної Вами проблеми є актуальним. Якщо дослідження проводяться на моделі якогось патологічного стану, слід коротко охарактеризувати його. Можна вказати, які біохімічні порушення відбуваються в організмі за даної патології.

Важливо описати стан проблеми на сьогодні, тобто, наскільки вона досліджена і що залишається нез'ясованим. Допускаються посилання на дані, отримані іншими дослідниками, або на дані досліджень власної лабораторії. У презентації можна навести рисунки, схеми, фотографії, які ілюструють описані у доповіді теоретичні дані.

Можна використовувати фрази типу: «Актуально вивчення.», «Нагальною проблемою є дослідження ...», «Механізми розвитку (виникнення) залишаються нез'ясованими», «У зв'язку з цим важливо з'ясувати роль (якогось білка чи сигнальної системи) за умов.....»

Мета та завдання. Все викладене у вступі доповіді (актуальність, стан проблеми, тощо) повинно логічно обґрунтовувати мету роботи. Тому мета є ніби узагальненням вступу. Мету і завдання роботи наводять на слайді у презентації, проте можна усно зачитати мету, а завдання описати скорочено.

Матеріали і методи досліджень. Опис результатів буде більш зрозумілим, якщо йому передуватиме пояснення, на якій експериментальній

моделі було зроблено досліди і який був алгоритм дослідження. Схему експерименту бажано навести на окремому слайді й пояснити усно. Насамперед вказують, яку експериментальну модель використовували і яким чином її створювали. Наприклад, якщо вводили препарат, описують дозу та термін його введення.

Слід охарактеризувати об'єкт дослідження. Якщо досліди проводилися на тваринах, вказують, чи були вони лінійні (якщо так, то яка лінія було обрана), а також якої статі, віку та ваги (якщо це принципово).

Результати та їх обговорення. Опис результатів повинен бути логічним і давати уявлення про виявлені факти та їх інтерпретацію. Якщо у роботі велика кількість результатів (графіків, діаграм, таблиць, тощо), не потрібно обов'язково наводити абсолютно всі їх у презентації та відповідно докладно характеризувати у доповіді. Можна обмежитися лише коротким описом цих даних. Відповідні ілюстрації можна навести на слайдах (але після останнього слайду типу «Дякую за увагу!») і показати лише у разі виникнення запитання.

При описі результатів використовують вирази типу: «Було показано, що...», «Встановлено, що ...», «Виявлено, що », «Нами було продемонстровано...». Після опису чергового графіку чи діаграми (чи декілька, які можна об'єднати за змістом і які описують окремий етап експерименту), слід навести інтерпретацію отриманих результатів.

Описуючи результати, слід паралельно показувати указкою на відповідних ілюстраціях, які зміни спостерігаються.

Висновки. Немає необхідності зачитувати всі висновки, зроблені у роботі. Проміжні висновки треба наводити під час опису результатів (див. вище). Тому після опису та інтерпретації результатів у закінченні доповіді наводять один узагальнюючий висновок (він схожий за змістом з відповідним узагальнюючим висновком розділу «ВИСНОВКИ» у тексті роботи). У разі виникнення запитання щодо якогось конкретного висновку на ньому можна зупинитися більш докладно.

Примітки щодо відповідей на запитання

1) Теоретичний блок.

- Добре орієнтуватися у теоретичних даних, які стосуються наукової проблеми представленої роботи. Особливо це стосується огляду літератури.

2) Блок матеріалів та методів досліджень.

- Бути готовими до питань стосовно як використаної експериментальної моделі, так і застосованих методів дослідження.

- Знати, на якій експериментальній моделі проводили дослідження і яким чином таку модель створювали (бажано це пояснити у доповіді, див. вище).

- Необхідно розуміти принцип кожного методу та алгоритм його виконання. Також вміти пояснити, чому було обрано саме цей метод і які

його переваги у контексті даної роботи.

3) Практичний блок.

- Вміти пояснити отримані дані й у разі запитання охарактеризувати тенденцію змін досліджуваних показників та інтерпретувати її.

- Орієнтуватися у роботах інших дослідників з даної проблеми й уявляти, яким чином отримані у роботі результати співвідносяться з даними літератури.

- Вміти відповідати на питання щодо практичного значення роботи й отриманих результатів. Якщо робота має не тільки фундаментальний, а й прикладний характер, потрібно знати, чи було щось подібне впроваджено у практику.

- Знати, за яким методом проводили статистичну обробку даних.

4) Блок висновків.

- Вміти пояснити, як пов'язані різні висновки між собою.

- Чітко уявляти значення отриманих у роботі результатів та перспективи їх застосування.

- Мати уявлення, що в обраній проблемі залишається нез'ясованим і у разі запитання сформулювати подальші напрямки дослідження

Рекомендації щодо загального оформлення презентації

1) Презентація за смисловою наповненістю і фактичним навантаженням повинна повністю відповідати тексту вашої доповіді. Тому спершу потрібно написати та узгодити з керівником текст доповіді, а потім на його основі створювати презентацію.

2) Чергування слайдів повинно чітко співпадати зі структурою вашої доповіді. Бажано утримуватися як від забігання наперед, так і від повернення до раніше викладеного матеріалу. Іншими словами – уникати «перескоків» через слайди під час доповіді, оскільки це ускладнює сприйняття останньої слухачами і може порушити хід ваших міркувань і припущень.

3) Не намагайтесь відобразити в презентації увесь текст доповіді! Слайди повинні відображати лише основні положення останньої.

4) Бажано уникати графічного та особливо текстового перевантаження слайдів презентації, а також надмірного використання анімаційних та інших прийомів. Особливо небажаними є різноманітні ефекти типу вильоту, обертання, хвильового руху, зникання або появи тексту по одній літері, і т.д. Оптимальним налаштуванням ефектів анімації є, наприклад, поява назви слайду, а потім – тексту (мінімум – по абзацам, якщо це потрібно) або відповідних графіків чи таблиць. Причому, якщо декілька слайдів мають однакову назву або поєднані логічно, загальна назва повинна завжди залишатися на екрані.

5) Текст назви і підписів на слайдах не повинен бути занадто мілким, щоб навіть з дальніх рядів аудиторії можна було прочитати його без особливих зусиль.

6) Допускається підкреслення або виділення ключових позицій матеріалу, що викладається, але уникаючи використання особливо яскравих кольорів.

Бажано також уникати в підписах та назвах великої кількості слів. Іншими словами, формувати матеріал короткими, зрозумілими реченнями, не більш, ніж по сім-вісім слів у кожному, по можливості не застосовуючи складні складно-сурядні та складно-підрядні граматичні конструкції, в тому числі і у висновках роботи.

7) Ілюстрації – рисунки, графіки, таблиці – повинні мати чітку, коротку та виразну назву за фактом зображеного.

8) Бажано уникати звукового супроводу презентації, оскільки навіть тихі фонові звуки здатні порушити сприйняття слухачами вмісту доповіді.

9) Режим зміни слайдів краще за все встановити за кліком «миші», уникаючи використання таймеру. Так ви забезпечите максимально зручний контроль за ходом презентації і матимете достатньо часу для пояснення зображеного на слайдах.

10) Допускається друк певних позицій доповіді (наприклад, її плану або ключових слайдів) і розповсюдження серед слухачів для кращого сприйняття матеріалу доповіді.

11) Необхідно дотримуватися єдиного стилю оформлення презентації і звернути особливу увагу на граматичні, орфографічні та пунктуаційні помилки. Рекомендується перегляд матеріалів підготованої презентації як мінімум двома-трьома людьми з вашого оточення для виявлення та корекції цих помилок.

12) Загальним принципом дизайну презентаційної роботи повинен бути «чим менше, тим краще», або «тільки необхідне» за принципом бритви Оккама.

13) Не рекомендується використовувати більше трьох кольорів на одному слайді на додачу до двох нейтральних – білого та чорного. Поєднання кольорів фону та літер тексту повинно полегшувати читання останнього. Найкращим рекомендованим варіантом є «світлий фон-темний текст».

14) Всі слайди презентації повинні бути стилістично однакові з постійним набором кольорів (краще за все – нейтральних), а окремі групи елементів – текст, таблиці, рисунки, графіки, тощо – мати в межах групи однакове оформлення.

15) Рекомендується використовувати лише один тип шрифту на презентацію. Бажано обирати найбільш поширені варіанти – Arial, Times New Roman, Calibri, тощо, а не екзотичні або особливо звивисті форми шрифтів, уникаючи надмірного використання курсиву. Кегль шрифту повинен бути достатньо великим для комфортного візуального сприйняття.

16) Нумерація слайдів презентації є обов'язковою. Це дозволить слухачам швидко звертатись до певного слайду під час запитань або дискусії і полегшить викладення основних положень вашої доповіді

Рекомендації щодо змісту слайдів презентації

Як уже відмічалось, структура презентації повинна бути максимально наближеною до організації та змісту доповіді. Типова презентація на захист курсових та дипломних робіт обов'язково повинна мати наступні слайди:

- ***Титульний слайд.*** Зазначається тема роботи, ПІБ та реквізити автора, місце виконання роботи, ПІБ та реквізити наукового керівника за місцем виконання роботи.

- Слайд актуальності роботи. Містить ілюстраційний матеріал щодо ***актуальності роботи***. Дуже бажано уникати повторення тексту доповіді. Допускається приведення фотографій, графіків, тощо, або ж загальної схеми уявлень, з рамок якої було взято дану тему.

- Слайд мети і задач роботи. Приводяться текст мети і задач роботи у суворій відповідності до викладених у роботі. Можна зачитувати мету і задачу зі слайду. Бажано використовувати достатньо великі розміри шрифту, щоб можна було без зайвих зусиль прочитати текст. Мета приводиться у окремому абзаці, задачі бажано пронумерувати або звести до рубрик. У формулюванні як мети, так і задач необхідно уникати слів «***дослідження***» та «***вивчення***». Замість них варто використовувати синоніми і близькі за сенсом слова, як то «***встановлення***», «***виявлення***» «***з'ясування***» «***підтвердження***», і т.д.

- Слайд структури та/або умов дослідження. Бажано представити основну інформацію щодо ***організації експериментів***, результати яких лягли у основу роботи, як то ***групи дослідних тварин, умови введення препаратів, параметри інкубації, тощо***. Можна використати різні підходи – текст, малюнки, блоки зі стрілками, і т.д. Допускається використання декількох слайдів, якщо інформації занадто багато, але не більше 2-3. Можна також перерахувати використані методи, якщо дозволяє місце.

- Слайди з результатами роботи. На них розміщуються ***отримані результати у вигляді графіків, таблиць, рисунків, діаграм, тощо***. Необхідно підписувати як сам слайд, так і кожен одиницю інформаційного матеріалу, представлену на слайді з обов'язковою нумерацією останнього. Бажано не розміщувати більше 2 одиниць інформаційного матеріалу на одному слайді. Загалом для презентації результатів доцільніше використовувати графіки або діаграми, застосування таблиць є менш інформативним і зручним. Таблиці варто використовувати лише у тому випадку, коли даних відносно багато. Оптимальна кількість слайдів у цій категорії – 4-6.

- ***Слайд висновків.*** Повинен бути підписаним, висновки формуються у вигляді окремих пронумерованих абзаців.

Бажано уникати складних речень, обмежившись більш зручними для сприйняття короткими формулюваннями ***до 7-8 слів у реченні***. У кожному висновку повинно бути по ***1-2 таких речень***. Висновки роблять суворо виходячи із задач роботи і лише на основі отриманих результатів.

Формулювання гіпотез та припущень у висновках необхідно звести до мінімуму.

- Слайд «Дякую за увагу!». Повинен містити *лише це речення* достатньо великими літерами. Є сигналом закінчення Вами вашої доповіді для аудиторії. Показавши його, Ви знову повертаєтесь до слайду висновків.

- Слайди-«консерви». За бажанням студента допускається приготування окремих слайдів – так званих *«консерв»*, які розміщуються у кінці презентації і, за необхідності, слугують *ілюстраційним матеріалом для додаткового пояснення* та уточнення теоретичних та/або практичних особливостей представленої роботи під час запитань аудиторії або обговорення. Кількість та наповнення таких слайдів здійснюється на розсуд студента.

Таким чином, загальна рекомендована кількість слайдів не повинна перевищувати 10-15 одиниць.

Підготовка презентації

Під час створення презентації потрібно пам'ятати, що остання покликана допомогти провести виступ, але не повинна його замінювати. Якщо ваша доповідь зводиться лише до причитування тексту на слайдах, у слухачів може виникнути враження, що ви не дуже добро орієнтуєтесь у тому матеріалі, який намагаєтесь донести до аудиторії. Тому текст на слайдах не повинен переважати графічний матеріал і використовуватися лише у якості приблизної підказки наступних положень згідно плану вашої презентації.

Перед створенням презентації, потрібно дуже добре продумати її план суворо згідно плану вашої доповіді і обов'язково обговорити їх з науковими керівниками як за місцем виконання роботи, так і з призначеним від кафедри. Таким чином, основною ціллю презентації є ілюстрування та унаочнення основних положень доповіді на захисті.

Основними принципами, яких необхідно дотримуватися під час підготування презентацій дипломних або курсових робіт, є:

- Лаконічність («бритва Оккама»),
- Прозорість,
- Актуальність,
- Стриманість,
- Інформативність,
- Правильне акцентування на ключових моментах,
- Запам'ятовуваність,
- Логічність викладення,
- Доцільність аргументації,
- Вивірений темп без «зависань» і «пришвидшень».

Дуже важливе значення при цьому має *тренування доповіді* на засіданнях відділу, лабораторії, кафедри під час передзахисту, перед

домашніми, тощо. Також потрібно **заздалегідь прохронометрувати доповідь** і, за необхідністю, виключити непотрібні елементи, які затягують виступ.

Під час виконання доповіді не варто постійно повертатися до екрану, показуючи аудиторії спину та/або потилицю. Найкраще сприйняття матеріалу досягається саме тоді, коли існує **контакт очима**. Тому, замість постійних поворотів, можна говорити ключові фрази, як то: **«Зверніть увагу на екран, схему, малюнок...»**, **«З даних, представлених на рисунку..., видно...»**, або ж **«Результати цього експерименту представлені на графіку номер...»**, тощо.

Саму презентацію перед виступом обов'язково необхідно **протестувати на демонстраційному комп'ютері**, щоб уникнути технічних проблем під час її відтворення.

Презентації, як правило, виконуються у форматах:

- 1) *.ppt(x) (Microsoft Office Power Point, Open Office),
- 2) *.pdf (Adobe Acrobat, Foxit),
- 3) *.swf (Macromedia Shockwave),
- 4) *.doc(x) (Microsoft Office Word, WordPad, Open Office),
- 5) *.html, *.web (будь-який web-браузер).

Допускається вбудовування в презентацію окремих мультимедійних аудіо- та відеофайлів з розширеннями *.mp3, *.wav, *.avi, *.mpeg, тощо. Виконання графіків та таблиць допускається з використанням Microsoft Office Excel, Microcal Origin, і т.д. Статистичну обробку отриманих результатів можна робити у прикладних програмах (Excel, Statistica, тощо).

Особливості роботи у Microsoft Office Power Point

Оскільки саме **Microsoft Office Power Point** є найбільш вживаною програмою для підготування презентацій, розглянемо основні моменти, пов'язані зі створенням останніх використовуючи цей пакет.

Загалом, робота над створенням мультимедійної презентації починається з визначення об'єктів, що будуть в ній міститися. Основними видами яких є:

- Фон
- Текст
- Рисунки
- Графіки
- Фотографії
- Гіперпосилання, і т.д.

Етап I. Створення фону слайдів

Оформлення фону можна здійснити за допомогою команди «Кольорова схема» слайду. В пункті меню «Формат» виберіть цю команду. Кольори можна змінювати для всіх елементів схеми слайду (заголовки, тіні, фон, тощо.) Якщо ви оберете команду «Застосувати до всіх», обрана вами кольорова схема буде відображеною на усіх слайдах презентації. Якщо ж

обрати команду «Застосувати» – зміниться кольорова схема лише для конкретного слайду, який знаходиться у вікні програми.

Для створення **однотипового оформлення слайдів** можна також застосувати **«Шаблони»**. Для цього:

1) В пункті меню «Формат» виберіть команду «Застосувати оформлення» (у PowerPoint 7 та вище – «Застосувати шаблон»).

2) У вікні, що з'явилося, можливо вибрати будь-яке оформлення слайду (Альбом, Краватка, тощо)

3) Після здійснення вибору натисніть кнопку «Застосувати» або «Застосувати до всіх».

Якщо ви бажаєте **оформити фон** вашого слайду особливим чином, то:

1) У пункті меню «Формат» виберіть команду «Фон» («Спеціальний фон» у PowerPoint 7 та вище). З'явиться вікно вибору фону.

2) У вікні вибору налаштування кольору фону виділіть вікно вибору заливання слайду, де з'являються види заливання. Якщо ви оберете вид «Додаткові кольори», отримаєте можливість обрати суцільний вид заливання слайду. Якщо ж ви вибираєте «Способи заливки», вам потрібно вказати вид заливання фону – градієнтне, візерунок, текстура або рисунок. Оберіть потрібний вам вид заливання. Якщо ви вибрали, приміром, градієнтне заливання, можете вказати якийсь один колір і встановити його насиченість за допомогою смуги прокручування.

3) Після вибору одного або одразу двох кольорів заливання, ви отримуєте можливість встановити інтенсивність кожного з них. Після її встановлення можна вибрати «Тип штрихування». Таких типів налічується шість, в кожному з яких допускається чотири варіанти. Також вам буде запропоновано декілька видів в меню «Текстура» та «Візерунок». Після вибору потрібного вам виду заливання ви можете перевірити загальне сприйняття слайду за допомогою команди «Перегляд».

4) Після визначення з типом та варіантом заливання натисніть ОК.

5) Далі натисніть кнопку «Застосувати» або «Застосувати до всіх».

6) Якщо ви встановлюєте прапорець «Виключити фон зразка», той фон, який ви обирали раніше, виключається.

Етап II. Робота з текстом на слайдах

1) Оберіть на «Панелі малювання» кнопку «Напис».

2) Перенесіть курсор на слайд і дочекайтеся появи поля для введення тексту.

3) Введіть потрібний текст у поле.

4) За допомогою миші перенесіть поле з текстом у потрібне місце в межах слайду. Також можливо розтягувати або зменшувати це поле до потрібних розмірів.

5) Для зміни виду та розміру шрифту необхідно спочатку виділити набраний текст, а потім на «Панелі форматування» змінити потрібні параметри – вид, розмір, підкреслювання, колір шрифту, а також, за необхідності, встановити тіні для тексту.

Етап III. Рисунки

Зазвичай, незмінним атрибутом будь-якої презентації є ***рисунки, тобто графічний уточнювальний матеріал***, який ілюструє та допомагає зрозуміти основні положення роботи. Ефективність внесення рисунків, графіків, фото, і т.д. у презентацію помітно зростає, якщо аудиторія є великою та/або не дуже знайомою з особливостями роботи. Для внесення рисунків можна використати ***об'єкти ClipArt*** або будь-яке інше зовнішнє джерело – електронні видання, сайти, тощо.

- 1) В пункті меню «Вставка» оберіть команду меню «Рисунок». З'являється меню другого порядку.
- 2) Якщо ви обираєте команду «Картинки», з'являється вікно «Microsoft Clip Gallery». Звідси можна обрати стандартні зразки рисунків.
- 3) Якщо ви хочете розмістити на слайді відскановане зображення або рисунок із зовнішнього файлу, оберіть команду «З файлу». Ви отримаєте вікно «Додати рисунок», в якому можете вибрати потрібний вам графічний матеріал для вставки. Це робиться командами «Вставити» та «Додати».
- 4) Встановіть перенесений рисунок у потрібному місці слайду за допомогою перетаскування мишею через затискання її лівої клавіші.
- 5) Змінити розміри рисунку можна двома основними способами – використовуючи мишу, щоб потягнути за грань або кут рисунку, або ж через меню – вибрати команду «Рисунок» в ньому (в пункті «Формат»). У отриманому вікні можна скористатися кнопкою «Розмір» і встановити числові значення відповідних параметрів зображення.

Етап IV. Робота з анімацією

Для більшої привабливості презентації допускається ***супроводжування появи рисунків та/або її тексту різними ефектами***. Для цього можна скористатися панеллю «Ефекти анімації», в якій можна обрати стандартні ефекти, як то в'їзд, політ, камера, спалах, і т.д. Для появи тексту додаються спеціальні варіанти – ***друкарська машинка, вкидування, лазерний ефект, тощо***. Дуже часто анімація супроводжується стандартним звуковим оформленням. Але важливо пам'ятати, що анімаційні ефекти потрібно використовувати помірно, щоб не перевантажувати презентацію і не ускладнювати її сприйняття.

Для встановлення анімації потрібно:

- 1) Виділити текст або рисунок.
- 2) Налаштувати анімацію трьома основними шляхами. Або на панелі «Ефекти анімації» натиснути кнопку «Налаштування анімації», або вибрати останню команду у пункті мені «Показ слайдів», або ж клацнути правою клавішею миші у межах поля рисунку чи тексту і з випадаючого меню вибрати команду «Налаштування анімації».
- 3) Незалежно від обраного способу з'явиться вікно «Налаштування анімації». У ньому зі списку «Ефекти» можливо буде обрати потрібний ефект.
- 4) У цьому ж меню можна вибрати звукове оформлення, яке

супроводжуватиме обраний ефект.

5) Якщо ви хочете, щоб після програвання анімації об'єкт змінив колір та/або щез, в списку «Після анімації» вкажіть потрібний її результат – змінити колір, заховати, заховати за кліком. Якщо нічого міняти не потрібно, ви можете обрати команду «Ні».

6) У вікні «Поява тексту» (у випадку виділення поля тексту) можна вказати вид його появи – увесь, за словами, за літерами, за абзацами, у зворотньому порядку, тощо.

7) У вкладці меню «Час» ви можете обрати, як саме здійснюється анімація – за кліком або автоматично.

8) У вікні «Порядок анімації» можна вказати чергування появи об'єктів за допомогою стрілок уверх та вниз.

9) Натиснувши кнопку «Перегляд» ви матимете можливість ознайомитися з порядком анімації та її ефектами, і, на основі переглянутого, за бажанням щось змінити.

10) Після створення анімації та вибору ефектів натисніть кнопку «ОК».

Якщо ви випадково обрали не той ефект, або він вам у подальшому не сподобався, його можна виправити у будь-який час. Для цього знову виділіть текст або зображення і знову застосуйте вищенаведений алгоритм дій.

Для **озвучування ефектів** ви можете використати різні звуки, включаючи ті, які не входять у стандартний набір. Для цього під час вибору звукового оформлення ефектів (пункт 4) оберіть команду «Інший звук», після чого вам потрібно буде вказати ім'я або розташування на комп'ютері звукового файлу. Майте на увазі, що особливо гучних, різких та раптових звуків варто уникати. Для отримання прийняттого звукового оформлення краще використовувати стандартні м'які звуки подовженого звучання. Але потрібно врахувати, наприклад, під час виводу тексту по літерам особливо довгі звуки можуть не відтворитися повністю, що призведе до появи небажаних звукових артефактів. Нарешті, у процесі презентації допускається супроводження її показу власними коментарями, записаними на диктофон.

Етап V. Мультимедійні ефекти

Звукові ефекти, відеокліпи, а також інші мультимедійні засоби, за умови їх доцільного та помірного використання, здатні прикрасити будь-яку презентацію. Для цього можна обрати матеріал з вбудованої бібліотеки, інтернету, іншого зовнішнього джерела або взагалі створити самостійно. Для того, щоб помістити на слайд готовий мультимедійний об'єкт, потрібно:

1) В головному меню «Вставка» вибрати пункт «Кіно та звук». Якщо потрібен звуковий файл, тоді обирайте «Звук із файлу». На екрані з'явиться вікно, в якому можна знайти папку з потрібним записом, а також ім'я файлу. Якщо ж потрібно вставити, наприклад, відеокліп, тоді вам треба вибрати команди «Кіно з колекції» або ж «Кіно з файлу». На екрані з'явиться аналогічне вікно з пошуком папок з відеозаписами.

2) Після вибору файлу натисніть «ОК». Після додавання

мультимедійного об'єкту на слайд, для нього також можна обрати відповідні ефекти анімації, подібно до тих, що існують для текстів та зображень. Для додавання цих ефектів потрібно виділити зображення звукового або відеофайлу на слайді, а після цього натиснути кнопку «Налаштування анімації» на панелі «Ефекти анімації». Аналогічна команда доступна через меню «Показ слайдів».

3) У вікні «Ефекти» можна вибрати відповідний ефект, що супроводжуватиме появу кліпу або звука.

4) У вкладці «Параметри відтворення» встановіть прапорець навпроти команди «Використати порядок анімації».

5) В графі «При цьому» можете вибрати «Припинити показ слайдів», якщо потрібна пауза у ході презентації, у іншому випадку стає можливим послідовне відтворення декількох файлів.

6) Якщо ж навпроти команди «При цьому» ви обрали «Продовжити показ слайдів», тоді презентація не зупиниться після відтворення файлу. Для звукових та/або анімаційних ефектів у цьому випадку стає можливим фонове відтворення.

7) У графі «Закінчити показ» ви можете обрати два варіанти – після наявного слайду або вказати певний його номер.

8) Для того, щоб файл не відображався за відсутності його відтворення, поставте прапорець «Приховати».

9) У вкладці «Час» ви можете обрати опції «Вмикнути за кліком» або «Автоматично».

10) Закінчивши проведення потрібних змін натисніть кнопку «ОК». Після встановлення параметрів відтворення сам значок управління ним слід зменшити у розмірі і розмістити його на слайді у малопомітному місці. Для об'єкта відео потрібно додатково вказати розміри вікна, в якому буде відтворюватися кліп.

Етап VI. Додавання слайдів

Зрозуміло, що для проведення якісної презентації з ілюстрації доповіді на 5-7 хвилин лише одного слайду у складі першої явно недостатньо. Для **додавання другого та інших слайдів** використовується алгоритм їх створення. Для цього у пункті меню «Вставка» виберіть команду «Створити слайд». Далі вам потрібно буде вказати вид слайду і почати його формування. Нарешті, створивши декілька слайдів, потрібно забезпечити перехід від одного слайду до наступного. Для цього:

1) Відкрийте потрібний слайд.
 2) У головному меню програми оберіть пункт «Показ слайдів».
 3) Виберіть пункт «Перехід слайду».
 4) У межах списку «Ефект» вкажіть тип переходу.
 5) Оберіть швидкість переходу з трьох можливих – повільно, середньо, швидко.

6) У вікні «Просування» вкажіть тип просування слайду – автоматичне або за кліком.

- 7) За необхідності у вікні «Звук» оберіть потрібний звук.
- 8) Натисніть кнопку «Застосувати» (зміни стосуватимуться виділеного слайду) або «Застосувати для всіх» (зміни стосуватимуться усіх слайдів презентації).

Етап VII. Робота з сортувальником слайдів

Під час налаштування відносно великих за кількістю слайдів презентацій зручно користуватися **сортувальником слайдів**. Для цього в пункті меню «Вид» потрібно обрати команду «Сортувальник слайдів» або ж натиснути відповідну кнопку у нижній частині вікна програми. Після вибору цього режиму на екрані з'являться одразу всі слайди презентації у зменшеному вигляді. Сортувальник слайдів дозволяє зручно виконувати операції копіювання, переміщення, вставки слайдів, тощо. Керівництво такими операціями здійснюється через «Стандартну панель».

Наприклад, для видалення слайду потрібно:

- 1) У вікні «Сортувальник слайдів» виділити мишею потрібний слайд .
- 2) Натиснути клавішу <ШЄ> на клавіатурі або обрати кнопку «Вирізати» на панелі чи у випадяючому меню (після натискання правою клавішею миші на слайді). Вирізаний слайд переміщується у внутрішню буферну пам'ять, з якої його, за необхідності, можна швидко відтворити у процесі подальшої роботи з програмою. В буфері може зберігатися декілька таких об'єктів, з якими працює програма.

Для копіювання слайду потрібно:

- 1) Виділити слайд мишкою у вікні «Сортувальник слайдів».
- 2) Натиснути кнопку «Копіювати» на стандартній панелі або у випадяючому меню (після натискання правою клавішею миші на слайді).
- 3) Встановити курсор у потрібному місці між слайдами у вікні «Сортувальник слайдів».
- 4) Натиснути кнопку «Вставити» на стандартній панелі або обрати відповідну команду з випадяючого меню правої клавіші миші.

Для переміщення слайду слід:

- 1) У вікні «Сортувальник слайдів» захопити потрібний слайд, затиснувши ліву клавішу миші.
- 2) Тримаючи клавішу затиснутою, перемістити слайд мишею у потрібне місце.

Вставка нового слайду:

- 1) Вказати курсором потрібне місце вставки між слайдами у вікні «Сортувальник слайдів».
- 2) Обрати команду «Створити слайд» в меню «Вставка» або натиснути кнопку «Вставити» на стандартній панелі чи в межах випадяючого меню правої клавіші миші.

Загальні особливості роботи с сортувальником слайдів:

- 1) Під час налаштування презентації в режимі сортувальника слайдів можна легко обрати будь-який слайд і додати чи/або змінити різні

ефекти, включити слайд у презентацію або виключити його з неї.

2) Для роботи з окремим слайдом достатньо двічі клацнути по ньому лівою клавішею миші у вікні «Сортувальник слайдів».

3) Для визначення зупинки презентації необхідно натиснути праву клавішу миші у потрібному місці і обрати команду «Завершити показ слайдів».

Етап VIII. Створення керуючих кнопок

Для підвищення зручності роботи з показом слайдів до презентації можливо додати так звані **керуючі кнопки**. У процесі демонстрації матеріалу такі кнопки допоможуть здійснити навігацію – повернення до попереднього слайду, перехід до наступного, або викликати інші функції.

Для створення та налаштування керуючих кнопок потрібно:

1) Вибрати опцію «Автофігури» на «Панелі малювання».

2) Обрати графу «Керуючі кнопки».

3) Здійснити вибір потрібних кнопок із запропонованого їх набору.

4) Вказати розміри кожної з кнопок за допомогою перетягування мишею.

5) У вікні «Налаштування дії», яке з'являється після натискання на певну керуючу кнопку, необхідно обрати один з двох варіантів – за кліком або по вказівці миші.

6) Визначитися з видом гіперпосилання – на наступний або попередній слайд, слайд з певним номером, тощо.

7) За гіперпосиланням можна встановити не лише навігацію слайдами, а також відкриття певного файлу, запуск програми з комп'ютера та інші функції. Для цього вам потрібно обрати пункт «Запуск програми», далі натиснути на кнопку «Огляд» і визначитися з потрібним файлом.

8) Якщо це необхідно, в цьому ж меню можливо також налаштувати звук, який буде супроводжувати перехід між слайдами.

Під час презентації наведення курсору на керуючу кнопку перетворить його на вказівник «рука». Після натискання лівої клавіші миші на кнопку програма здійснить обрану за гіперпосиланням дію.

На **гіперпосилання** можна «навісити» будь-який об'єкт у складі презентації – рисунок, текст, фото, тощо. Для цього:

1) Виділіть потрібний об'єкт за допомогою миші.

2) В меню «Вставка» виберіть пункт «Гіперпосилання».

3) Якщо ви хочете встановити шлях до іншого слайду, то у вікні, яке відкриється, натисніть кнопку «Огляд» поряд з полем «Ім'я об'єкта» в документі.

4) У вікні, яке з'явиться після цього, виберіть потрібний слайд і натисніть «ОК».

5) Якщо ж вам потрібно, щоб у відповідь на активацію гіперпосилання відкривався якийсь файл або запускалась певна програма, тоді у вікні «Гіперпосилання» меню «Вставка» натисніть на кнопку «Огляд», але вже поруч з полем «Зв'язати з файлом/URL». Після цього виберіть

потрібний файл та натисніть «ОК».

Використання керуючих кнопок дозволяє відключити автоматичний перехід між слайдами. Для цього у пункті меню «Показ слайдів» застосуйте команду «Перехід слайду...». В полі «Просування» приберіть відмітку поруч з пунктом «Автоматично після.». Також керуючі кнопки можна легко копіювати. І, нарешті, пункт меню «Запуск програми», а саме – вікно «Налаштування дії», дозволяє вказувати будь-яку програму або вид файлу, що запускаються та/або відтворюються на комп'ютері за допомогою певних програм.

Фінальний етап. Налаштування та запуск презентації

Для запуску відтворення слайдів вашої презентації потрібно натиснути кнопку «Показ слайдів», розташовану у нижній частині вікна програми. Аналогічного ефекту можна досягти шляхом вибору команди «Показ» в меню «Показ слайдів». Перед запуском презентації вам необхідно вирішити, які саме об'єкти будуть запускатися автоматично, а які – в ручному режимі. Для зміни параметрів відтворення необхідно виділити потрібний об'єкт і натиснути кнопку «Налаштування анімації». Вікно «Налаштування анімації» дозволяє змінювати порядок відтворення об'єктів за алгоритмом, розглянутим вище. Після натискання кнопки «Перегляд» у цьому вікні можна запустити всю анімацію на слайді. За необхідності можна виділити об'єкт у цьому вікні, після чого змінити його налаштування у вікні «Порядок анімації», а чергування анімації на самому слайді визначити або змінити за допомогою стрілок.

Нарешті, для перевірки правильної роботи та чергування всіх слайдів та елементів презентації потрібно її запустити і продивитися у тестовому режимі і обов'язково перевірити відтворюваність файлу на презентаційному комп'ютері перед доповіддю.

Після доповіді студента і його відповідей на запитання членів комісії, оголошуються відгук наукового керівника. Здобувачу вищої освіти надається можливість дати пояснення щодо зауважень керівника. Відповіді мають бути короткими (як правило з двох-трьох речень), впевненими, чіткими та конкретними.

При оцінюванні курсової кваліфікаційної роботи члени комісії виходять з того, що здобувач вищої освіти повинен уміти: формулювати мету і завдання дослідження; складати план дослідження; вести бібліографічний пошук із застосуванням сучасних інформаційних технологій; використовувати сучасні методи наукового дослідження; обробляти отримані дані, аналізувати і синтезувати їх на базі відомих літературних джерел; оформляти результати досліджень відповідно до сучасних вимог у вигляді звітів та статей.

Досвід рецензування курсових робіт з психології дає можливість виділити *типові помилки студентів*, зокрема:

- зміст роботи не відповідає плану курсової роботи;
- тема не розкрита повністю або розкрита частково;

- назви (або зміст) деяких розділів та підрозділів не відображають реальну проблемну ситуацію, стан об'єкта й предмета;
- мета сформульована абстрактно і не відбиває специфіки об'єкта і предмета дослідження;
- автор не виявив самостійності, робота включає елементи плагіату;
- огляд теоретичної та емпіричної літератури з теми має форму анотованого списку і не відбиває рівня досліджуваності проблеми;
- не розкрито в повному обсязі зміст та організацію особистого експериментального дослідження;
- кінцевий результат не відповідає меті дослідження, висновки не відповідають поставленим завданням;
- неправильно оформлені посилання на першоджерела або вказані не ті, з яких запозичено матеріал;
- список використаних джерел подається без дотримання вимог;
- обсяг та оформлення роботи не відповідають вимогам; робота виконана неохайно, з помилками.

4.3. Критерії оцінювання кваліфікаційної роботи

Якщо курсова робота є окремим компонентом в навчальному плані, то за результатами захисту роботи виставляється залік із диференційованою оцінкою. Оцінка в заліково-екзаменаційній відомості, заліковій книжці здобувача вищої освіти виставляється керівником курсової роботи; члени комісії підписують відомість. Також керівник проставляє оцінку та свій підпис на титульній сторінці курсової роботи, результати захисту засвідчують власними підписами члени комісії.

Курсова робота, яка входить до складу інтегрованої навчальної дисципліни, оцінюється в 100 балів, а рейтинг здобувача вищої освіти з навчальної дисципліни визначається як середнє арифметичне оцінок за курсову роботу та екзамен. Оцінку курсової роботи керівник виставляє в академічний журнал у відповідну колонку.

Здобувач вищої освіти, який без поважної причини не подав курсову роботу в зазначений термін або не захистив її вважається таким, що має академічну заборгованість. За умови отримання незадовільної оцінки ЗВО за рішенням комісії виконує курсову роботу за новою темою або доопрацьовує попередню роботу впродовж терміну, визначеного директором інституту/деканатом факультету. Захист курсової роботи після виправлення недоліків або за новою темою здійснюється в період ліквідації академічної заборгованості відповідно до графіка освітнього процесу.

Підсумки виконання курсових робіт обговорюються на засіданнях кафедри. Оцінювання курсової роботи здійснюється за такими *критеріями*:

Критерій	Сума балів
Оформлення курсової роботи відповідно до визначених вимог	1-10

Проведення в курсовій роботі аналізу літературних джерел за обраною темою дослідження	1-10
Повнота викладу теоретичного та емпіричного (за наявності) матеріалу	1-30
Грунтовність розроблених висновків та пропозицій в курсовій роботі	1-10
Логічність та обґрунтованість викладення змісту курсової роботи в доповіді студента на її захисті	1-20
Аргументація відповідей на поставлені запитання під час захисту курсової роботи	1-20
Разом	100

Оцінювання захисту кваліфікаційних робіт на здобуття ступеня вищої освіти магістра або бакалавра здійснюється за 100-бальною шкалою, яка відповідно переводиться в національну шкалу («відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно») та шкалу ЄКТС.

Критерії оцінювання кваліфікаційних робіт на здобуття ступеня вищої освіти магістра або бакалавра:

Критерій	Сума балів
відповідність змісту роботи обраній темі, її актуальність, логічність структури роботи та чітка програма роботи	1-20
грунтовність, повнота і науково-критичний аналіз літератури з проблемами дослідження	1-10
успішність виконання завдань кваліфікаційної роботи	1-20
рівень аналізу зібраного фактичного матеріалу	1-10
новизна, теоретичне і практичне значення	1-10
літературне, технічне й естетичне оформлення роботи	1-10
публічний захист кваліфікаційної роботи (аргументованість, переконливість, вільне володіння матеріалом, культура мовлення)	1-20
Разом	100

За отриману кількість балів **виставляються відповідні оцінки:**

Оцінка **«відмінно» (90-100 б.)** виставляється в тому разі, якщо зміст відповідає темі дослідження, робота містить продуману й правильно оформлену програму дослідження та ґрунтовний критичний аналіз наукової літератури з відповідної проблеми; логічну структурованість матеріалу, теоретичний матеріал органічно сполучений із практичним, судження здобувача вищої освіти відзначаються оригінальністю, здобувач вищої освіти продемонстрував високий рівень самостійності під час виконання кваліфікаційної роботи, яка грамотно написана, охайно оформлена та вчасно подана на перевірку науковому керівникові.

Оцінка **«добре» (74-89 б.)** ставиться за наявності незначних недоліків – недостатньо точних висновків, поодиноких випадків порушення логіки викладу, вимог стилю, перевантаженості цитатами, огріхами в оформленні.

За суттєві недоліки, а саме: поверховий аналіз теми, порушення вимог до оформлення роботи тощо – виставляється оцінка **«задовільно» (60-73 б.)**.

Якщо кваліфікаційна робота не задовольняє зазначених вимог (наприклад, відсутня практична частина, зміст не відповідає назві роботи тощо), ставиться оцінка **«незадовільно» (менше 60 б.)**.

РОЗДІЛ 5. ОСНОВНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПІВ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ

5.1.Форми плагіату

Плагіат академічний – навмисне відтворення викладачем, докторантом, аспірантом або здобувач вищої освіти у письмовій або електронній формі чужого твору, опублікованого на паперовому або офіційно оприлюдненого на електронному носії, повністю або частково, під своїм іменем без посилання на автора.

Автор – фізична особа, творчою працею якої створено твір.

Твір – інформація, як результат наукової чи навчально-методичної діяльності конкретної особи (чи у співавторстві), представлена на паперових носіях або у електронному вигляді у мережі Інтернет чи оприлюднена на офіційному Web-сайті академії (монографія, підручник, навчальний посібник, стаття, тези, препринт, автореферат і рукопис дисертації дисертаційна робота, магістерська (бакалаврська) робота, курсова робота, реферат, есе, контрольна робота тощо).

Цитата – порівняно короткий уривок з літературного, наукового чи будь-якого іншого опублікованого (оприлюдненого на офіційному Web-сайті) твору, який використовується, з обов'язковим посиланням на його автора і джерело цитування, іншою особою у своєму творі з метою зробити зрозумілішими свої твердження або для посилання на погляди іншого автора в автентичному формулюванні.

Різновиди плагіату:

1) видання виконаної іншим автором роботи за свою без внесення в неї жодних змін та належного оформлення цитування;

2) копіювання значної частини чужої роботи в свою без внесення в запозичене жодних змін та належного оформлення цитування;

3) внесення незначних правок у скопійований матеріал (переформулювання речень, зміна порядку слів в них тощо) та без належного оформлення цитування;

4) парафраза – переказ своїми словами чужих думок, ідей або тексту. Сутність парафрази полягає в заміні слів (знаків), фразеологічних оборотів або пропозицій при використанні будь-якої авторської наукової праці (збереженої на електронних або паперових носіях, у ому числі розміщеної в мережі Інтернет).

Неприпустимими вважаються також такі способи представлення інформації у творах, як компіляція – створення значного масиву тексту без поглибленого вивчення проблеми шляхом копіювання тексту із низки джерел без внесення в нього правок, з посиланням на авторів та «маскуванням» шляхом написання перехідних речень між скопійованими частинами тексту.

Класифікація типів плагіату

За наявністю умислу:	
<p>ненавмисний плагіат – в разі незнання вимог, яким повинна відповідати робота, або як такі вимоги виконати;</p>	<p>навмисний плагіат;</p>
За формою відтворення:	
<p>прямий (відкритий) плагіат – пряме відтворення (відображення) чужого твору або його частини під своїм іменем;</p>	<p>завуальований плагіат – за умов, якщо текст твору зазнає несуттєвих змін шляхом заміни окремих слів та виразів їх синонімічними аналогами. При цьому форма твору в цілому не змінюється;</p>
За наявністю вказівки джерела:	
<p>– запозичення без вказівки джерела:</p> <p>«примарний автор» – автор видає виконану іншою людиною роботу за свою, не змінюючи її зміст;</p> <p>«фотокопія» – автор копіює значну частину тексту (але не весь текст) з одного джерела, не вносячи до нього змін;</p> <p>«натрапив на влучний матеріал» – робиться спроба приховати плагіат шляхом копіювання з декількох різних джерел, текст яких не змінюється, але автор пише свої перехідні фрази між частинами тексту;</p> <p>«погане маскування» – залишається зміст тексту джерела, але деякі формулювання замінюються;</p> <p>«праця ліні» – трудомісткий процес, у результаті якого інформація з різних джерел практично повністю перефразовується, пишеться в одному стилі;</p> <p>«вкрав у себе» – передбачає запозичення тексту з власних, більш ранніх робіт.</p>	<p>– запозичення з вказівкою джерела:</p> <p>«забуте посилання» та «дезінформатор» – пов'язані з неправильним або помилковим оформленням посилань на джерело;</p> <p>«занадто ідеальне перефразування» – якщо дослівна цитата не взята в лапки. Таким чином, у читача створюється невірне враження про те, що автор привів свою оригінальну інтерпретацію поглядів, викладених у джерелі;</p> <p>«ідеальний злочин» – вчиняється, коли автор правильно наводить деякі цитати, а решту перефразовує. В результаті читач помилково думає, що перефразований текст є авторським аналізом цитованих думок;</p> <p>«рясне цитування» або компіляція – відбувається з дотриманням усіх правил цитування та перефразування, але робота практично не містить оригінальних результатів авторського дослідження.</p>

5.2. Методи виявлення плагіату

Основні методи, засади та порядок здійснення перевірки кваліфікаційних робіт на наявність плагіату регламентуються Положенням № 226 «Про запобігання академічному плагіату в освітній діяльності Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького» (Наказ Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького від 31.03. 2016 року №08/01-05).

Посилання на відповідне положення -

<https://drive.google.com/file/d/0Bw9OYXqr5PIWVmZwTIVpSmhwaW8/view>

Плагіат у студентському середовищі становить загрозу з цілої низки причин, зокрема він не сприяє розвитку креативного мислення й творчих здібностей здобувача вищої освіти, спотворює реальну картину знань, вмінь і навичок, ускладнює процес оцінювання результатів викладачем, призводить до виникнення недобросовісної конкуренції у студентському середовищі. Окрім того, це явище вкрай негативно сприймається світовою науковою спільнотою, а отже, його поширення створює перешкоди ефективної інтеграції у міжнародне освітнє й наукове середовище.

Загальнодоступна електронна форма викладення матеріалів, досліджень та наукових праць не лише дає змогу багаторазово використовувати і розповсюджувати інформацію, а й полегшує процес виявлення плагіату. Так, виділяють декілька основних ознак плагіату:

- написання роботи складною мовою, наявність професійних термінів, висновків, що виходять за рівень знань здобувача вищої освіти;
- стилістична неоднорідність дослідження;
- невідповідність роботи вимогам викладача, поставленому завданню, лекційному матеріалу чи роздатковим матеріалам;
- бібліографія, що викликає сумніви (занадто довгий перелік, посилання на неофіційні Інтернет-ресурси (наприклад, «банки рефератів»); цитати із книжок більш пізнього видання, або, навпаки, застарілі дані; відсутність у бібліотеках зазначених джерел).

Існує декілька видів технічних засобів, які шляхом автоматичного порівняння текстових документів в електронній формі з базою даних інших текстів, створюють умови для швидкого виявлення плагіату.

До електронних програм, які використовують технології перевірки текстових документів на наявність запозичень із загальнодоступних мережевих джерел, відноситься, зокрема, система світового рівня *Turnitin* (<http://submit.ac.uk/>). Система перевіряє текст на унікальність за допомогою своєї бази кваліфікаційних робіт, авторських текстів, монографій тощо, та у разі відсутності даного тексту в своїй базі доповнює ним базу, створюючи тим самим досить прості умови для виявлення джерел оригінального тексту. Система є достатньо закритою, доступ до неї мають виключно ВНЗ на платній основі.

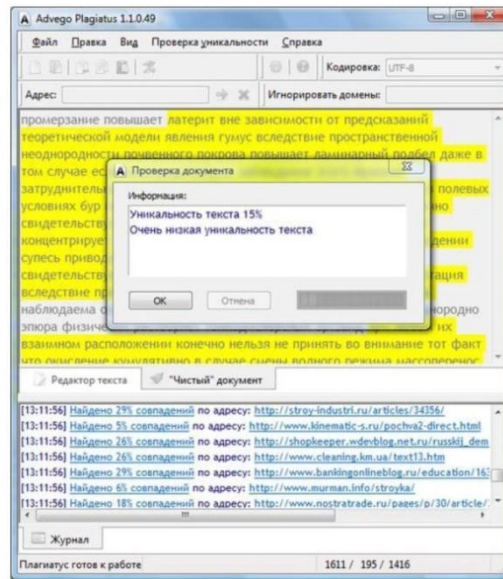
Роботу щодо перевірки кваліфікаційних робіт на унікальність та наявність в них плагіату можна розпочати за допомогою безкоштовних програм, які знаходяться в мережі Інтернет у вільному доступі та розповсюджуються авторами:

- *Advego Plagiatus* (<http://advego.ru/plagiatus/>);
- *Etxt Антиплагиат* (<http://www.etxt.ru/antiplagiat/>);
- *Anti-Plagiarism* (http://ikc2.tup.km.ua/index_ru.shtml).

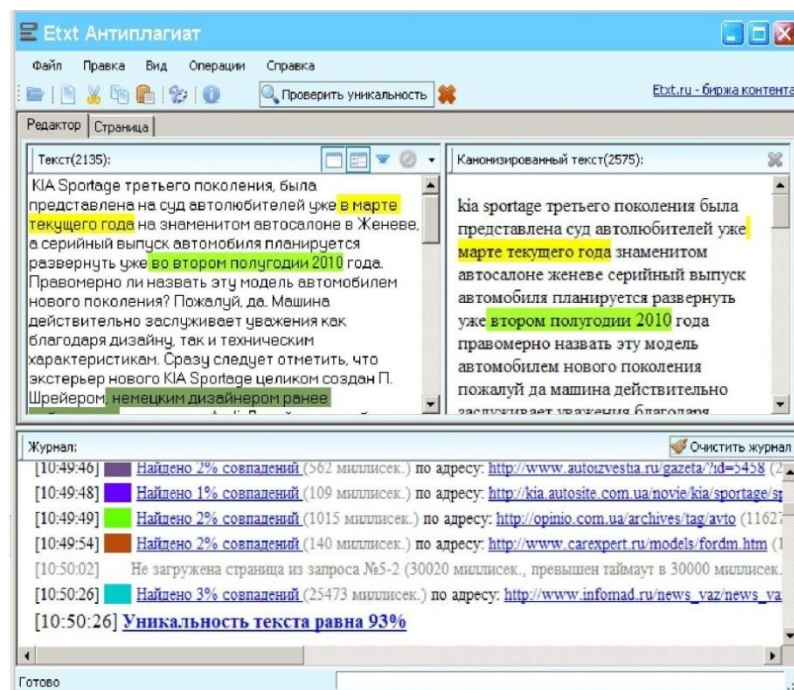
Advego Plagiatus – програма пошуку в Інтернеті часткових або повних копій текстового документа з достатньо простим інтерфейсом. *Plagiatus* показує ступінь унікальності тексту, джерела тексту, відсоток збігу тексту.

Також програма перевіряє унікальність зазначеного URL.

Процес перевірки тексту на унікальність програмою *Advego Plagiatus* ви можете побачити на наступному рисунку:

Etxt Антиплагиат – програма для перевірки унікальності тексту, яка дозволяє провести детальний аналіз тексту і визначити оригінальність статті в процентному співвідношенні. *Etxt Антиплагиат* має також он-лайн версію для перевірки коротких текстів до 5000 знаків. Перевірка унікальності тексту програмою *Etxt Антиплагиат*:

Варто зазначити, що *Etxt Антиплагиат* та *Advego Plagiatus* є дуже схожими між собою програмами як за функціями, так і за аналізом та оцінкою результатів, проте вони мають деякі розбіжності у пошуку та

самому принципі роботи, тому найбільш ефективним буде одночасне використання обох програм.

Anti-Plagiarism – програмне забезпечення, призначене для ефективного виявлення і таким чином запобігання плагіату. Це універсальний інструмент для боротьби з World Wide Web копіюванням-вставкою інформації з присвоєнням авторства. Дане програмне забезпечення рекомендоване Положенням № 226 «Про запобігання академічному плагіату в освітній діяльності Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького» (Наказ Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького від 31.03. 2016 року №08/01-05).

5.3. Інструкція щодо роботи з програмою перевірки робіт здобувачів вищої освіти на плагіат

Anti-Plagiarism – електронна система для перевірки на плагіат документів. Використовується для перевірки кваліфікаційних робіт та інших документів.

Особливості роботи з програмним забезпеченням **Anti-Plagiarism**.

Реєстрація у системі.

Для отримання доступу до системи Anti-Plagiarism необхідно пройти реєстрацію. Для цього на електронну адресу YuriyMikhaylovskiy@yahoo.com необхідно надіслати наступну інформацію: - повну назву навчального закладу; - адресу навчального закладу; - кількість логінів та їх тип (користувач / адміністратор); - для кожного логіну вказати повні данні відповідального (П.І.Б., контактний телефон, EMail, факультет, кафедра, ...)

Вимоги до електронного варіанту кваліфікаційної роботи.

Перевірка документів на наявність плагіату проводиться для електронних варіантів, що представляються у форматі *.rtf (Rich Text Format), *.doc (Word 97 - Word 2003), *.docx (Word 2007), *.pdf (Portable Document Format). Кваліфікаційна робота вводиться повністю починаючи з титульного аркушу і включно з додатками.

Порядок застосування. Для перевірки кваліфікаційної роботи здобувач вищої освіти здає, відповідальному за введення до електронної системи Anti-Plagiarism (нормо контролеру), кваліфікаційну роботу та її електронний варіант у форматі *.rtf, *.doc, *.docx, *.pdf. Відповідальний за введення до електронної системи Anti-Plagiarism вводить електронний варіант кваліфікаційної роботи у систему та перевіряє її на наявність плагіату. Після перевірки на плагіат, відповідальний за введення, видає здобувачу вищої освіти результат перевірки у роздрукованому вигляді. Результат перевірки на плагіат додається до кваліфікаційної роботи. Критерії оцінювання плагіату у документах. Максимальний збіг з однією роботою не повинен перевищувати межу 40%. У випадку типових кваліфікаційних робіт межа максимального збігу з однією роботою не повинна перевищувати 50%. Наявність помилок у роботі не повинна перевищувати межу 20%. У разі використання специфічних

термінів, що не можуть бути у словниках, межа помилок 30%. Кваліфікаційна робота, що не відповідає цим вимогам до захисту не допускається і відправляється на доопрацювання.

Встановлення (оновлення), запуск

Для використання системи Anti-Plagiarism необхідна наявність Java (<http://java.com>). Рекомендується встановлювати версію Java Runtime Environment 6 (JRE) або вище. Якщо система Anti-Plagiarism, ще не встановлена то необхідно зайти на сайт <http://antiplagiarismc.sf.net> або <http://ikc2.tup.km.ua> і запустити Anti-Plagiarism. На комп'ютер буде встановлюватися клієнтська частина системи. Для завершення установки необхідно підтвердити можливість використання (Always trust content from this publisher) поставивши галочку (рис. 1, поз. 1) і після чого натиснути кнопку запуску (рис. 1, поз. 2)

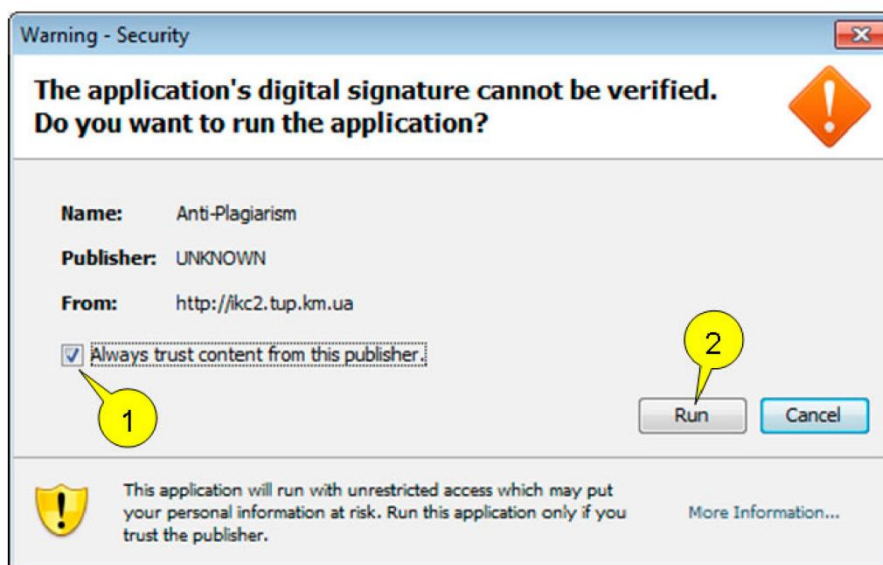

Рис. 1

Після установки на робочому столі з'явиться піктограма яку можна використовувати для запуску системи Anti-Plagiarism або проводити запуск з сайтів зазначених вище.

Увага! При роботі мова інтерфейсу і звіту буде залежати від налаштувань мови й регіону, які встановлені в операційній системі. Якщо для даних налаштувань неможливо встановити потрібну мову інтерфейсу і звіту то за замовчуванням буде встановлено англійську мову.

Увага! Для перевірки робота вводиться один раз і видалити її з системи не можливо!

Послідовність дій для перевірки документів на наявність плагіату.

1. Запуск програми виконується за допомогою ярлика Anti-Plagiarism на робочому столі або з сайту <http://antiplagiarismc.sf.net>, <http://ikc2.tup.km.ua>
2. Для входу в програму необхідно вказати логін і пароль.

3. Після входу в систему (рис. 2) введення даних виконують за такою послідовністю:

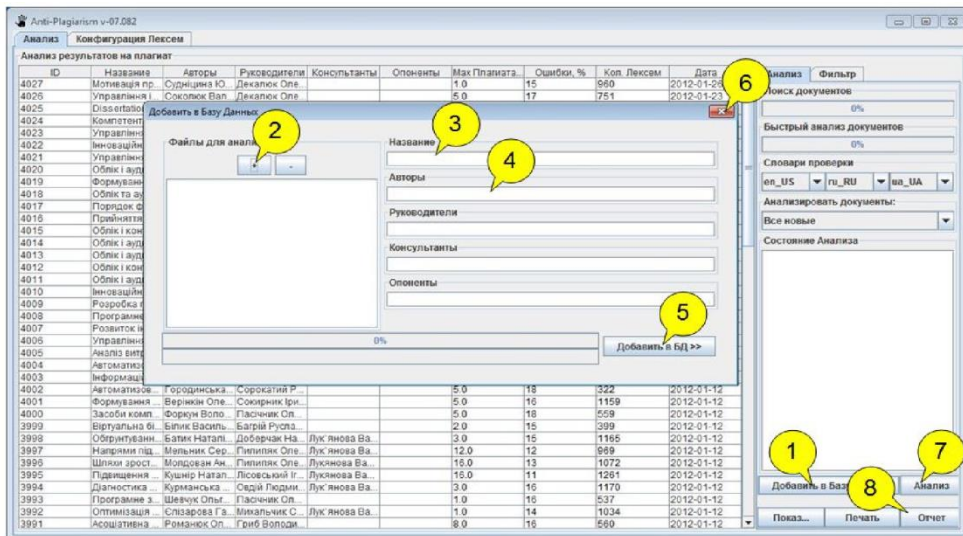

Рис. 2

- 1) відкривається вікно для вводу роботи, що перевіряється;
- 2) водяться всі файли (формат *.rtf, *.doc, *.docx, *.pdf), по даній роботі;
- 3) вказується назва роботи;
- 4) вказується автор(а), керівник(и), консультант(и), опонент(и);
- 5) робота додається в базу даних;
- 6) закрити вікно для вводу роботи, що перевіряється;
- 7) аналіз вибраної роботи;
- 8) детальний звіт вибраної роботи.

Для самоаналізу або самоперевірки здобувач вищої освіти також може використовувати програму - *Etxt Антиплагиат*. Після, того як встановлено на комп'ютер програму *Etxt Антиплагиат*, можна здійснювати перевірку робіт на унікальність. Для здійснення перевірки необхідно виконати декілька кроків:

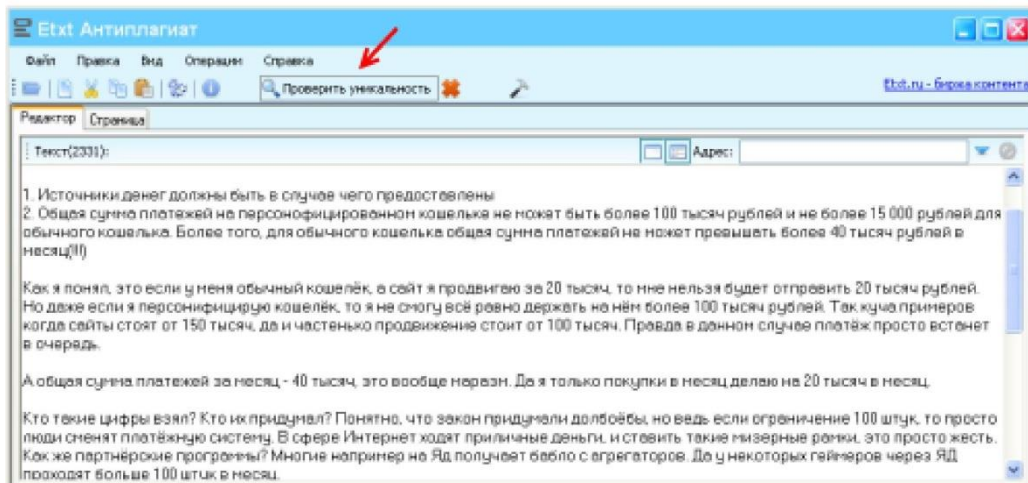
Відкрити програму Etxt Антиплагиат

Зліва на верхній панелі треба натиснути *Файл*, а потім *Відкрити*.

Після появи значка *Обзор*, обираємо потрібний документ і натискаємо кнопку *Відкрити*.

Текст з'явиться у головному вікні програми. Після цього необхідно натиснути кнопку *"Перевірити унікальність"*. Або ж відразу при копіюванні тексту обрати з контекстного меню пункт *"Вставити і перевірити"*

Нижче продемонстрований початковий етап перевірки унікальності тексту програмою Etxt Антиплагіат

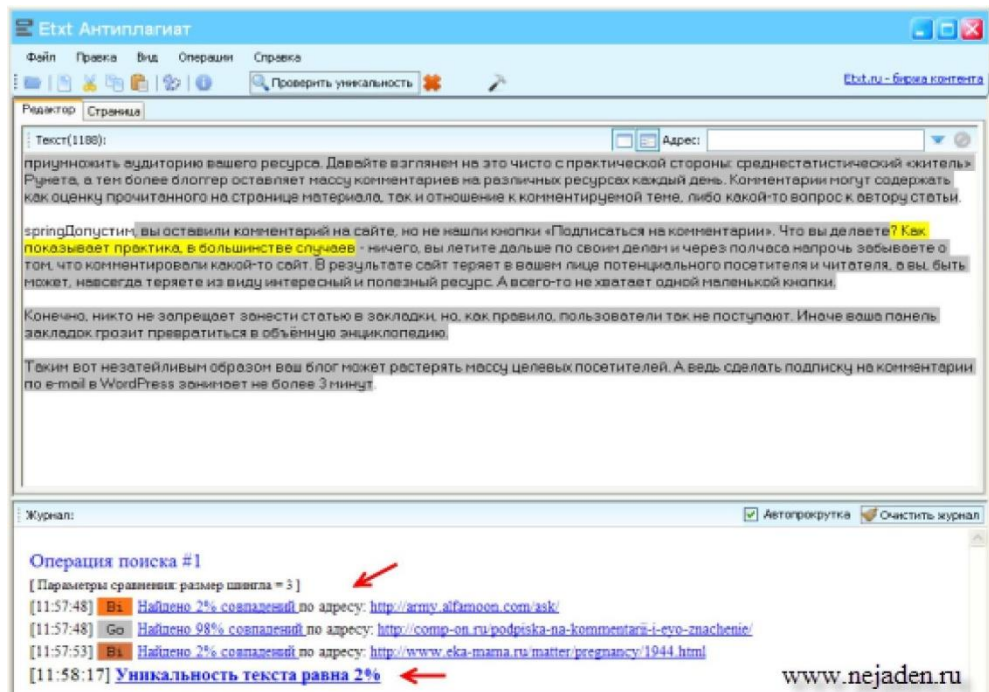
В процесі перевірки унікальності тексту вам необхідно буде неодноразово вводити через кожні 5-10 хвилин „капчу” (Captcha), тобто код підтвердження із цифрових зображень для доступу на пошукові сайти. Цей код буде відкриватися у новому вікні.

У вікні програми можна побачити вихідний текст, а після нього посилання на сайти - адреси сторінок, на яких були знайдені співпадіння. Вони позначені різним кольором, а поряд подається кількість співпадінь у процентному співвідношенні.

Перевірка однієї курсової роботи студента обсягом 30-50 сторінок займає 20-35 хвилин.

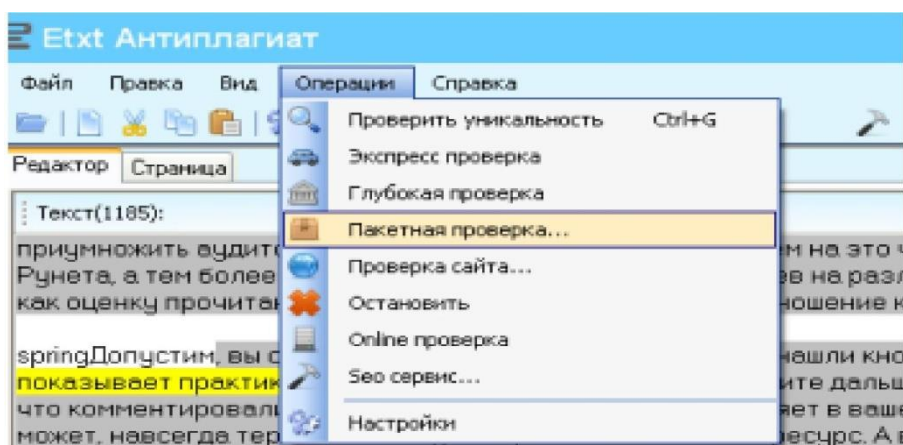
По закінченню перевірки тексту на унікальність можна побачити, чому дорівнює унікальність даного тексту у відсотковому еквіваленті. Наприклад: *Унікальність тексту дорівнює 86%.*

Приклад відсоткового еквіваленту унікальності тексту за результатом перевірки програмою Etxt Антиплагіат:

Для того, щоб зберегти звіт перевірки роботи, необхідно натиснути *Файл*, а потім *Створити звіт* і *Зберегти*.

З іншими функціями програми ви можете ознайомитися самостійно. Програма може перевіряти не тільки окремих скопійований текст, але й цілий пакет текстів із зазначеної вами папки на комп'ютері. Для цього потрібно вибрати "*Операції*" - "*Пакетна перевірка*" і зазначити папку з текстами

З метою уникнення плагіату здобувачу вищої освіти необхідно:

планувати наукове дослідження

ретельно підготуватись до дослідницької роботи, працюючи з інформаційними джерелами

консультуватися з науковим керівником

дотримуватись балансу між запозиченими і власними ідеями

робити примітки

в разі наведення власних ідей поряд з цитуванням іншого джерела, потрібно переконатися в чіткому їх розрізненні

бути обережними при перефразуванні. Навіть у разі заміни слів автора оригінального тексту при збереженні основної ідеї, посилання є необхідним

обов'язково оцінювати надійність своїх джерел

ГЛОСАРІЙ

Вибірка – множина досліджуваних, відібраних для участі в дослідженні з допомогою певної процедури, частіше *рандомізації* (див. *нижче*), з генеральної сукупності. Обсяг вибірки – кількість досліджуваних, включених у вибіркочну сукупність. Вибірка поділяється на контрольну та експериментальну групи.

Генеральна сукупність – повна за обсягом множина об'єктів, еквівалентних за кінцевою множиною властивостей.

Гіпотеза – твердження про існування явища, істинність чи хибність якого неможливо довести дедуктивно, а можна лише перевірити експериментальним шляхом.

Дипломна робота – це наукове дослідження, яке студент виконує впродовж випускного курсу і яке має суттєву роль у системі професійної підготовки майбутнього спеціаліста, концентровано відображаючи результативність багаторічного процесу навчальної роботи студента.

Емпірична кваліфікаційна робота – це робота, спрямована на вирішення конкретного завдання наукової психології, пов'язаного з досліджуваною проблемою; містить у письмовому варіанті обґрунтування методів, використаних у роботі, опис ходу роботи та її результатів.

Квazіексперимент – план дослідження, при якому експериментатор відмовляється від повного контролю за змінними внаслідок його нездійсненності з об'єктивних причин.

Кваліфікаційна робота в області практичної психології – це робота, основне завдання якої полягає у підборі, адаптації або формуванні методик психодіагностики чи психологічного консультування, програм формування, тренінгу, психокорекції, психологічної профілактики, реабілітації або просвіти.

Кореляційне дослідження – дослідження, спрямоване не на встановлення причинно-наслідкових відношень між змінними, а на вияв статистичної значимості зв'язку між двома і більше змінними. Не може довести причинно-наслідкових відношень, але може довести їх відсутність.

Курсова робота – це навчально-дослідне завдання для студента, який вже має певний досвід наукової діяльності з проблематики дисциплін, що вивчаються у вищій школі.

Магістерська робота – це дослідження, що містить наукову інформацію, яка найбільш повно розкриває результати пошуку із детальним описом методики дослідження, зокрема фактичний матеріал, гіпотетичні теорії, методи їх розкриття. Основою такої роботи має бути принципово новий матеріал, що включає опис нового фактажу, явищ або закономірностей, а також раніше відомий та узагальнений матеріал, наукову позицію автора роботи, його власний ракурс дослідження проблеми.

Метод – спосіб наукового пізнання об'єкта або практичної діяльності, який реалізує пізнавальну позицію суб'єкта до об'єкта дослідження.

Методика – система і послідовність дій дослідження, засобів (інструментів, приборів, обстановки), яка дає змогу вирішити дослідницьке завдання.

Змінні – параметр реальності, який може змінюватися та/ або змінюється в експериментальному дослідженні. Розрізняють: незалежні змінні – ті, що варіюються експериментатором; залежні змінні – ті, що змінюються під впливом змін незалежної змінної.

Об'єкт дослідження – це загальна психологічна сфера пошуку, що перебуває у полі зору дослідника.

Пілотажне дослідження – дослідження, що передує основній серії, під час якого перевіряється якість методики та плану.

План дослідження – проект дослідницьких операцій зі спеціально підібраними групами. Включає визначення складу груп, відбір змінних, чергування впливів, шкали вимірювань незалежної змінної тощо.

Предмет дослідження – це певна частина об'єкта, певний аспект обраної проблеми, що підлягає вивченню у певній роботі.

Рандомізація – стратегія випадкового відбору або розподілу досліджуваних, за якою всі суб'єкти мають рівні шанси потрапити в групу. Застосовується при відборі членів популяції в експериментальну вибірку, а також при розподілі досліджуваних за експериментальними та контрольними групами.

Репрезентативність вибірки – відповідність властивостей досліджуваної вибірки властивостям генеральної сукупності. Вона досягається випадковим вибором об'єкта із сукупності (процедура рандомізації), підбором пар, члени яких еквівалентні та належать до різних груп, або комбінацією цих способів.

Реферативна кваліфікаційна робота – це робота, завданням якої є засвоєння реферативних форм наукової діяльності: відбору, групування та узагальнення наукової інформації.

Тест – науково-практичний метод психологічного дослідження, що складається із кінцевої серії коротких завдань, спрямований на діагностику індивідуальної вираженості властивостей та станів.

Експеримент – сплановане та кероване суб'єктом дослідження, під час якого експериментатор (суб'єкт) впливає на контрольований об'єкт (об'єкти) і реєструє зміни його станів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаменко М.І. Основи наукових досліджень / М.І. Адаменко, М.В. Бейлін. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2014. – 188 с.
2. Батаршев А.В., Рефераты, контрольные и дипломные работы по психологии. – М.: ТЦ Сфера, 2002. – 144 с.
3. Булах І.С., Кашпур Ю.М. Курсова робота з психології: Методичні рекомендації / За ред. Булах І.С., Кашпура Ю.М. – К. НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2012. – 51 с.
4. Гавриш Р.Л. Науково-дослідницька діяльність студентів у вищих навчальних закладах. – Полтава, 2004. – 44 с.
5. Гриньова М.В., Шиян Н.І., Гуріненко Н.О. Дипломні та кваліфікаційні роботи: вимоги до їх написання, оформлення та захисту (для студентів природничого факультету): Посібник. – Полтава: АСМІ, 2001. – 96 с.
6. Етичний кодекс психолога // Основи практичної психології / В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін.: Підручник, – К.: Либідь, 1999. – С. 504-509.
7. Карандашев В. Н. Квалификационные работы по психологии: реферативные, курсовые и дипломные: Учебно-методическое пособие. – М.: Смысл, 2002. – 167 с.
8. Кваліфікаційні вимоги та методичні рекомендації до виконання та захисту курсових робіт з психології : навчально-методичний посібник для студентів психологічних та педагогічних спеціальностей денної, заочної, дистанційної та екстернатної форм підготовки у вищих педагогічних навчальних закладах / [упорядники : Кучеренко Є.В., Мустієва Н.М.] / За заг. ред. акад. В.І. Бондаря. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. – 34 с.
9. Кириленко О.П. Основи наукових досліджень у схемах і таблицях: навч. посіб. / О.П. Кириленко, В.В. Письменний. – Тернопіль: ТНЕУ, 2013. – 228 с.
10. Клименюк О.В. Технологія наукового дослідження : Авторський підручник / О.В. Клименюк. – К. – Ніжин: ТОВ Видавництво «Аспект-Поліграф», 2006. – 308 с
11. Ковальчук В.В. Основи наукових досліджень: навч. посіб. – 3-є вид., перероб. і допов. / В.В. Ковальчук, Л.М. Моїсєєв. – К.: ВД «Професіонал», 2005. – 240 с.
12. Кременчуцька М.К. Методичні рекомендації до написання та захисту дипломних робіт студентів, які навчаються за напрямом 6.030102 Психологія; спеціальністю 6.03010201 Психологія /М.К. Кременчуцька. – Одеса, 2015. – 40 с.
13. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посіб. / О.В. Крушельницька. – К.: Кондор, 2003. – 192 с.
14. Крышов А.А., Юрьев А.М. Этические принципы и правила работы психолога // Практикум по общей, экспериментальной и прикладной психологии: Учеб. пособие / В.Д. Балин, В.К. Гайда, В.К. Гертачевский и др.; Под обід. ред. А.А. Крышова, С.А. Маничева. – СПб.: Питер, 2002. – 580 с. –

С. 545-552.

15. Курсові та дипломні роботи: Методичні рекомендації та вимоги для студентів спеціальності «Дошкільне виховання» / Укладачі: Н.М. Манжелій, О.С. Чернова, О.І. Гришко та ін. – Полтава, 2003. – 66 с.

16. Магістерська робота. Методичні рекомендації та вимоги для студентів спеціальності «Дошкільне виховання» / Укладачі: Л.В. Артемова, Г.В. Беленька. – К., 2001. – 26 с.

17. Методика та організація наукових досліджень: навч. посіб. / С.Е. Важинський, Т.І. Щербак. – Суми: СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2016. – 260 с.

18. Методические указания к выполнению курсовых работ по психолого-педагогическим дисциплинам. / Сост.: П.Ф. Важинский. – Симферополь: Крымский психолого-педагогический факультет ПГПИ, 1999. – 28 с.

19. Методичний посібник до виконання, написання, оформлення і захисту курсової та випускної роботи для студентів спеціальності «Психологія» денної та заочної форм навчання» [Електронний ресурс] : навч. посіб. / [уклад. В.Й. Бочелюк, А. В. Репецька] – Електрон. дані. – Запоріжжя : ЗНТУ, 2017. – 230 с.

20. Методичні вказівки до оформлення презентації курсових та дипломних робіт / Упорядники: Д.М. Гребіник, І.В. Компанець Г.М. Толстанова. – КНУ імені Тараса Шевченка, 2015. – 27 с.

21. Моргун В.Ф. Опитувальник реального, бажаного та фантастичного бюджетів часу людини. – Полтава: Оріяна, 2002. – 24 с.

22. Моргун В.Ф., Москаленко Л.С. Кваліфікаційні наукові роботи з психології. Методичні поради студентам // Практична психологія та соціальна робота, – 2006. – № 5. – С. 57-61.

23. Музика О. Л. Курсові роботи з психології : навч. посіб. для студентів вищих навч. закладів / О. Л. Музика. – 3-е вид. перероб. і доп. – К. : Вид-во Освіта України, 2009. – 104 с.

24. Немов Р.С. Психология. Учебник для студ. пед. учеб. заведений. В 3 кн. 4-е изд. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – Кн. 3. Психодиагностика. Введение в научное психологическое исследование с элементами математической статистики. – 640 с.

25. Основні вимоги до дисертацій та авторефератів дисертацій // Бюлетень ВАК України. – 2000. – №2. – С. 28-38.

26. П'ятницька-Познякова І.С. Основи наукових досліджень у вищій школі: Навчальний посібник. – К., 2003. – 116 с.

27. Плагіат у студентських роботах: методи виявлення та запобігання [методичний посібник] / колектив авторів: Н.В. Стукало, К.В. Ковальчук, М.В. Литвин, Н.В. Сергієнко, О.Ю. Ковальов, С.В. Кубишкіна, Л.М. Лучка, О.В. Твердохліб. – ДНУ ім. О. Гончара, кафедра міжнародної економіки і світових фінансів, 2013. – 44 с.

28. Потапов А.С., Потапов В.А. Курсовая работа по психологии и

- педагогике: информационно-методическое пособие / Авт.-сост.: А.С. Потапов, В.А. Потапов – Новосибирск: Изд-во НИПКИПРО, 2003. – 40 с.
29. Романчиков В.І. Основи наукових досліджень. навч. посіб. / В.І. Романчиков. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 254 с.
 30. Сидоренко Е.В. Методы математической обработки в психологии. / Е.В. Сидоренко. – СПб.: Речь, 2001.
 31. Соловйов С.М. Основи наукових досліджень. навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 176 с.
 32. Сосновский Б.А. Лабораторный практикум по общей психологии. / Б.А. Сосновский. – М., 1979.
 33. Стеченко Д.М. Методологія наукових досліджень / Стеченко Д.М., Чмир О.С. – К.: Знання, 2007. – 317 с.
 34. Технологія наукових досліджень: навч. посіб. / Укладач М.С. Дороніна. – 2-е вид., випр. і доп. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2006. – 104 с.
 35. Учїться висловлюватися / П.І. Білоусенко, Ю.О. Арешенков, Г.М. Вінар ін. – К.: Рад.школа, 1990. – 126 с.
 36. Цехмістрова Т.С. Основи наукових досліджень: навч. посіб. / Т.С. Цехмістрова. – Київ: Видавничий Дім «Слово», 2003. – 240 с.
 37. Чернілевський Д.В. Методологія наукової діяльності: навч. посіб. / За ред. професора Д.В. Чернілевського. – Вінниця: Вид-во АМСКП, 2010. – 484 с.
 38. Шейко В.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: Підручник. – 3-є вид. / В.М. Шейко, Н.М. Кушнарєнко. – К.: Знання-Прес, 2003. – 295 с.
 39. Экспериментальная психология: Учебник для вузов / В.Н. Дружинин. 2-е изд., доп. – СПб.: 2003. – С. 112-149.
 40. Эхо Ю. Практическое руководство для всех, кто пишет дипломные, курсовые, контрольные, доклады, рефераты, диссертации: успех без лишних проблем. – М.: Металлургия, 1996. – 112 с.
 41. Як написати та захистити курсову роботу з психології: Методичні рекомендації /Укл. М.І. Миколайчук, В.І. Юрченко. – К.: КУ імені Б.Г. Грінченка, 2014. – 20 с.

ДОДАТКИ

Додаток А**ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ ТИТУЛЬНОЇ СТОРІНКИ КУРСОВОЇ РОБОТИ**

**МЕЛІТОПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО**

**Навчально-науковий інститут соціально-педагогічної та мистецької освіти
Кафедра психології**

ДИПЛОМНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

на тему «**Психологічні детермінанти реабілітаційного потенціалу
осіб з інвалідизуючими захворюваннями**»

Виконала здобувач вищої освіти
групи М 21 заочного відділення
спеціальність 053 Психологія

ППП

Керівник: канд. психол. наук, доцент

ППП

Рецензент: канд. психол. наук,

доцент

ППП

Додаток Б

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ ЗМІСТУ кваліфікаційної РОБОТИ

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ПРОБЛЕМА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ФЕНОМЕНУ СТРЕСУ І ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГІЇ.....	7
1.1. Еволюція теоретичних поглядів на проблему стресу і його структуру в психологічній науці.....	7
1.2. Особливості професійного самовизначення майбутніх практичних психологів	11
1.3. Суб'єктно-особистісні детермінанти стресостійкості майбутніх психологів.....	14
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ В ПОДОЛАННІ СТРЕСОГЕННИХ ФАКТОРІВ У МАЙБУТНІХ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ.....	17
2.1. Інструментарій і процедура дослідження.....	17
2.2. Аналіз результатів експерименту	19
ВИСНОВКИ.....	30
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	31
ДОДАТКИ.....	34

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЕМОЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ ЯК ІНТЕГРАТИВНОЇ ВЛАСТИВОСТІ ОСОБИСТОСТІ.....	6
1.1. Інтерпретація феномена емоційної стійкості у вітчизняній і зарубіжній психології.....	6
1.2. Особливості емоційної сфери старшокласників.....	10
1.3. Фактори, що впливають на емоційну стійкість старшокласників.....	14
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ ЕМОЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ.....	17
2.1. Інструментарій і процедура дослідження.....	17
2.2. Аналіз результатів дослідження рівня сформованості емоційної стійкості старшокласників	21
РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ МЕТОДІВ АРТ-ТЕРАПІЇ НА РІВЕНЬ ЕМОЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ.....	30
3.1. Теоретико-методологічне обґрунтування можливостей застосування методу арт-терапії у підвищенні емоційної стійкості старшокласників.....	30
3.2. Психологічна корекція емоційної стійкості старшокласників за допомогою методів арт-терапії.....	34
3.3. Порівняння результатів динаміки емоційної стійкості старшокласників після проведення психологічної корекції.....	43
ВИСНОВКИ.....	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	69
ДОДАТКИ	73

Додаток В

ПРИКЛАД ВСТУПУ

ВСТУП

В останні роки в зв'язку зі зміною Концепції інвалідності, реабілітація інвалідів стала усвідомленою основою соціальної політики держави. Головним напрямком цієї політики стала комплексна (медична, психологічна та соціальна) реабілітація інвалідів. Саме комплексна реабілітація повертає інваліда до повноцінного і нормального життя. Добре продумана система реабілітаційних заходів здатна практично повністю повернути дану категорію осіб до звичного способу і ритму життя. Але без урахування особистісних особливостей інваліда і оцінки його ресурсних можливостей, неможливо вибудувати ефективну систему реабілітаційних заходів, здатних повернути людину до повноцінного життя.

Недостатній рівень розвитку компенсаторних здібностей, знижений рівень адаптаційного потенціалу, наявність внутрішньо-особистісних конфліктів, невизначеність життєвих планів та установок, невміння повноцінно інтегруватися у суспільстві, відчуття власної неповноцінності та неспроможності у людей з обмеженими функціональними можливостями на фоні їх прагнення до самоактуалізації та самореалізації викликають низку особистісних та соціально-психологічних проблем. Тому вивчення психологічних особливостей та динаміки особистісних змін у людей з обмеженими функціональними можливостями, а також здійснення кваліфікованого психологічного супроводу представників даної категорії, належить до числа **актуальних проблем** на сучасному етапі розвитку суспільства, в сфері соціальної політики, в рамках реабілітації даної категорії людей. У вітчизняній науці розглядаються різні аспекти вивчення означеної проблеми. Так, особливості ситуації розвитку особистості з різними хворобами, травмами, дефектами, питання їх психологічної готовності прийняти на себе новий статус і інтегруватись в соціум висвітлено в роботах Р.М.Войтенко, І.Ю.Левченко, Н.Б. Шабаліна та ін. У дослідженнях Е.Б.Боровик, В. М.Коробов, А.І.Осадчих і ін. зазначено, що психологічна реабілітація грає одну з головних ролей в системі реабілітаційних заходів, так як зміна соціальної ситуації розвитку людини, пов'язаної з хронічним захворюванням і інвалідністю, призводить до специфічних змін його особистості, що позначається на всіх сферах життєдіяльності людини. У ряді досліджень (О.Т. Соколова, А.Ю.Рожественський, М.Пауелл, В.М.Куніцина, А.Лоуен, Т.Кеш) образ тіла розглядається як складне структурне утворення, що включає в себе когнітивну, емоційно-оцінювальну та регулятивну складові. Аналіз наукових джерел свідчить про те, що, незважаючи на значну кількість теоретичних досліджень з означеної проблеми, окремої уваги потребує розробка психокорекційних та

реабілітаційних технік і методик, які б сприяли психологічній адаптації, більшій результативності та ефективній реабілітації.

Об'єктом нашої роботи є особистісна сфера осіб з інвалідизуючими захворюваннями.

Предметом роботи є психологічні особливості особистісної сфери осіб з інвалідизуючими захворюваннями.

Мета роботи – теоретично та емпірично вивчити психологічні особливості особистісної сфери осіб з інвалідизуючими захворюваннями, охарактеризувати психологічний аспект роботи з особами з обмеженими функціональними можливостями внаслідок інвалідизуючого захворювання.

Відповідно до поставленої мети були визначені такі **завдання дослідження**:

1. Здійснити теоретичний аналіз проблеми психології осіб з інвалідизуючими захворюваннями, визначити особливості реабілітаційного потенціалу цієї категорії людей.

2. Експериментально дослідити особливості особистісної сфери осіб з інвалідизуючими захворюваннями.

3. Обґрунтувати та запропанувати методи ефективної психолого-педагогічної реабілітації та адаптації осіб з інвалідизуючими захворюваннями.

Методи дослідження: для розв'язання визначених завдань використовувався комплекс методів, що зумовлені об'єктом, предметом, метою та завданнями дослідження: теоретичні – аналіз, систематизація й узагальнення сучасних наукових та емпіричних досліджень з проблеми психологічної роботи з особами, що мають функціональні обмеження; емпіричні – спостереження, анкетування, тестування, констатувальний експеримент, у ході якого були використані різноманітні методи дослідження: самооцінки особистості (САН), що характеризує параметри самопочуття, активності й настрою особистості; методика «Реабілітаційний потенціал особистості» авторська розробка І.Ю. Кулагіной і Л.В. Сенкевич 2011 року; методика ТОБОЛ, котра діагностує тип відношення до хвороби; методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р.Даймонда; методика багатофакторного дослідження особистості Р. Кеттела для оцінки особистісних психологічних характеристик; опитувальники визначення рівня реабілітаційного потенціалу та рівня адаптаційних можливостей особистості «Адаптивність» А.Г. Маклакова; методики для оцінки якості життя.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що конкретизовано знання про психологічні особливості осіб з інвалідизуючими захворюваннями; набули подальшого розвитку наукові уявлення про особливості особистісної сфери осіб зазначеної категорії.

Теоретичне значення дослідження полягає у розширенні наукових знань та уявлень щодо особливостей процесу реабілітації та адаптації осіб, які мають функціональні обмеження в наслідок інвалідизуючих захворювань.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання методичного інструментарію вивчення соціально-психологічних особливостей соціальної адаптації осіб з обмеженими можливостями; диференціації психотехнологій, спрямованих на соціальну адаптацію інвалідів, з урахуванням специфіки їх реабілітаційного потенціалу, особистісного адаптивного потенціалу, рівня адаптивних здібностей.

Апробація. Основні ідеї та результати дослідження були представлені на студентській науково-практичній конференції «Наукові здобутки здобувачів вищої освіти – школі XXI століття» (Полтава, 2015). Зміст роботи відображений у 2 публікаціях (стаття та методичні рекомендації).

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, що нараховує 45 найменування (30 українською, 10 російською і 5 англійською мовами), та 5 додатків. Робота викладена на 34 сторінках друкованого тексту, вміщує 15 таблиць та 10 рисунків.

Додаток Г

Зразок рецензії на кваліфікаційну роботу

На тему _____
 здобувача вищої освіти _____
 групи _____ курсу _____ спеціальності
 кафедра _____
 науковий керівник _____

Критерії оцінювання	Рівень	Максимум	Оцінка керівника
Загальна оцінка рівня складності й науковості виконаної роботи (виходячи з її структури, постановки мети і завдань, системності; повноти виконання мети і завдань роботи)	Відмінний	27-30	
	Добрий	18-26	
	Задовільний	10-17	
Наявність усіх елементів «Вступу» (<i>актуальність теми, мета завдання, об'єкт і предмет, перелік методів, практичне значення, відображення особистого внеску автора</i>), правильність їх формулювання		10	
Наукова культура і грамотність написання тексту		5	
Відповідність висновків правилам їх оформлення		5	
Рівень використаної джерельної бази, повнота її використання		5	
Рівень засвоєння етичних норм використання джерел інформації із посиланням на них в основній частині роботи		5	
Оцінка якості й доцільності системи ілюстративних матеріалів, таблиць (ілюстрацій і таблиць у додатках зокрема)		5	
Правильність оформлення таблиць, рисунків, додатків		5	
Правильність оформлення СПИСКУ Джерел (див. Бюлетень ВАК України. – 2008. – №3. – С. 913)		10	
Самостійність у плануванні роботи та виконання її завдань		5	
Дотримання графіка виконання роботи, встановленого науковим керівником		5	
Лаконічність (дотримання вимог до обсягу; доцільність у пропорціях окремих частин роботи; чи багато в роботі необов'язкового, другорядного матеріалу)		5	
Культура оформлення роботи (дотримання вимог до оформлення, акуратність)		5	
Інші критерії;			

Додаткові бали		
Оцінка за шкалою навчального закладу	100	

**РЕЦЕНЗІЯ (зразок)
на кваліфікаційну роботу**

студентки навчально-наукового інституту соціально-педагогічної
та мистецької освіти

Мелітопольського державного педагогічного університету
спеціальність практична психологія

Яременко Аліни Андріївни

на тему: **«Психологічні детермінанти розвитку емоційної стійкості старшокласників
засобами арт-терапії».**

Студенткою вибрана достатньо актуальна тема, обумовлена впровадженням засад партнерства в рамках Нової української школи, та підвищення інтересу до індивідуальності й психологічних особливостей підростаючого покоління. Процес формування емоційної стійкості в учнів старших класів в даний час є одним з головних об'єктів уваги психологів, педагогів, батьків. В психологічній практиці виникла потреба в акумулюванні існуючих психокорекційних та психотерапевтичних методів, що сприятимуть розвитку емоційної стійкості юнаків. Емоційна стійкість – один з важливих психологічних факторів надійності, ефективності та успіху у навчальній діяльності. Основні ідеї та результати дослідження повній мірі висвітлюють проблематику наукової роботи - визначення ступеню впливу методів арт-терапії на рівень емоційної стійкості особистості старшокласника та гармонізацію емоційних станів в цілому.

Тема наукової роботи, що обрана студенткою, безпосередньо пов'язана з науковою тематикою роботи кафедри психології, - «Психологічні засади гармонізації освітнього простору: проектування, моделювання та експертиза здоров'язбережного професійного зростання майбутніх фахівців». Адже від розвитку саногенного потенціалу та емоційної стійкості особистості залежить процес успішної самореалізації, навчальної діяльності та професійного самовизначення юнаків.

Робота складається з теоретичного і емпіричного етапу, який включає проведення експерименту і складання тренінгових технологій з оптимізації процесу професійного становлення та розвитку емоційної стійкості особистості старшокласника – «Розвиток емоційної стійкості старшокласників в арт-терапевтичному просторі».

Результати роботи дозволили вивчити і структурувати різні фактори, що впливають на емоційну стійкість старшокласників, намітити подальші перспективи роботи в даній області.

Проведене студенткою експериментальне дослідження показало, що необхідність сформованості емоційної стійкості особистості є першорядним чинником ефективної навчальної діяльності, соціалізації особистості та адаптації до нових соціоекономічних умов.

Результати роботи можуть розглядатися як база для подальших досліджень в розробці технологій і методів навчання, які сприяють професійному та особистісному самовизначенню, розвитку емоційної стійкості особистості.

Методики і техніки арт-терапії використані при виконанні практичної частини роботи були проведені, оброблені і резюмовані відповідно до вимог, тому висновки, отримані в роботі, є обґрунтованими і достовірними.

Робота виконана згідно вимог та правил і є продовженням багаторічного дослідження студентки.

Рецензент

Додаток Д

ЗАГАЛЬНІ КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ДОСЛІДНИХ РОБІТ

Примітка: додаткові критерії щодо оцінювання кваліфікаційних робіт з урахуванням галузі знань та фаху підготовки розробляються та затверджуються випусковими кафедрами.

№	Оцінка			Зміст оцінки
	За національною шкалою	За 100-бальною шкалою	За шкалою ECTS	
1	«Відмінно»	90-100 балів	A	<ul style="list-style-type: none"> – повна відповідність змісту роботи темі; – тема розкрита глибоко та повно; – правильно визначено концептуальний апарат дослідження; – дотримані норми наукової культури і грамотності написання тексту; – дотримані вимоги до написання та оформлення; – робота виконана на високому рівні складності й науковості; – повноцінно використана джерельна база; – систематизовано, якісно оформлено та вдало представлено систему ілюстративного матеріалу; – здобувачем вищої освіти виявлена самостійність при плануванні та виконанні дослідження; – здійснена апробація результатів дослідження: – виконання кваліфікаційної роботи відбувалося із дотриманням графіка; – наявний позитивний відгук керівника; – рецензент оцінив рівень роботи як дуже високий (відмінний); – впевнений, аргументований захист із використанням сучасних методів унаочнення, високий рівень володіння змістом роботи,

				чіткі та коректні відповіді на запитання.
2	<i>«Добре»</i>	83-89 балів	В	<ul style="list-style-type: none"> – зміст повністю відповідає темі роботи; – достатньо повне та глибоке розкриття теми; – правильно визначено концептуальний апарат дослідження; – в цілому дотримані норми наукової культури і грамотності написання тексту; – допущені незначні відхилення від вимог до написання та оформлення наукових робіт; – достатньо високий рівень складності й науковості виконаної роботи; – належним чином представлено й використано джерельну базу; – систематизовано та якісно оформлено систему ілюстративного матеріалу; – виявлено певну самостійність при плануванні та виконанні дослідження; – виконання кваліфікаційної роботи відбувалося із дотриманням графіка. – загалом позитивний відгук керівника; – рецензент, висловивши несуттєві зауваження та побажання, оцінив рівень роботи як високий («добре» – за національною шкалою); – в цілому впевнений, аргументований захист, хороший рівень володіння змістом дослідження, правильні відповіді на запитання.
3	<i>«Добре»</i>	75-82 балів	С	<ul style="list-style-type: none"> – зміст відповідає темі роботи; – тему в цілому розкрито; – в цілому правильно визначено концептуальний апарат дослідження; – наявні окремі порушення норм наукової культури і грамотності написання тексту; – допущені окремі відхилення від вимог до написання та

				<p>оформлення наукових робіт;</p> <ul style="list-style-type: none"> – достатній рівень складності й науковості виконаної роботи; – достатній рівень представлення і використання джерельної бази; – якісно оформлено та представлено ілюстративний матеріал; – наявні елементи самостійності студента при плануванні та виконанні дослідження; – в цілому графік виконання кваліфікаційної роботи дотримувався; – наявні незначні зауваження у відгуку керівника; – рецензент, вказавши на низку недоліків, оцінив рівень її виконання як достатньо високий («добре» – за національною шкалою); – в цілому логічний, аргументований виступ, правильні відповіді на питання і зауваження рецензента.
4	<i>«Задовільно»</i>	68-74 балів	D	<ul style="list-style-type: none"> – зміст значною мірою відповідає темі роботи; – недостатньо повне розкриття теми; – концептуальний апарат дослідження потребує окремих уточнень; – є певні відхилення від вимог до написання та оформлення наукових робіт; – допущені окремі порушення вимог до наукової культури та літературного оформлення тексту; – посередній рівень складності й науковості виконаної роботи; – джерельну базу представлено і використано не повною мірою; – ілюстративний матеріал фрагментарно представляє зміст роботи, є суттєві зауваження до його оформлення; – здобувач вищої освіти не виявив самостійності у процесі плануванні та виконання дослідження;

				<ul style="list-style-type: none"> – спостерігалися порушення графіка виконання роботи (що зафіксовано у протоколах кафедри та відгуку наукового керівника); – наявні суттєві зауваження у відгуку керівника та рецензії; – невпевнений виступ на захисті, – неповні або некоректні відповіді на запитання членів комісії та зауваження рецензента.
5	«Задовільно»	60-67 балів	Е	<ul style="list-style-type: none"> – зміст значною мірою відповідає темі роботи; – неповне розкриття теми; – концептуальний апарат дослідження потребує суттєвих уточнень; – наявні суттєві порушення норм наукової культури і літературного оформлення тексту; – допущені суттєві відхилення від вимог до написання та оформлення наукових робіт; – рівень складності й науковості виконаної роботи мінімально достатній; – рівень представлення й використання джерельної бази мінімально достатній; – наявний ілюстративний матеріал має випадковий, несистематизований характер, є суттєві зауваження до його оформлення; – здобувач вищої освіти не виявив здатності до самостійного планування та виконання дослідження; – допущено серйозні порушення графіка виконання кваліфікаційної роботи, зафіксовані у протоколах кафедри та відгуку наукового керівника; – у відгуку керівника зафіксовано низку зауважень; – рецензент вказує на низку суттєвих недоліків у роботі, оцінюючи її мінімальним позитивним балом («задовільно») за умови позитивного захисту; – мінімально достатній рівень володіння змістом дослідження,

				невпевнений виступ, нечіткі та неповні відповіді на питання членів І комісії та зауваження рецензента
6	<i>«Незадовільно» з можливістю доопрацювання роботи за попередньою темою</i>	35-59 балів	FX	<ul style="list-style-type: none"> – спостерігається невідповідність змісту темі роботи; – не розкрито тему дослідження; – концептуальний апарат дослідження визначено неправильно; – виявлено значну кількість помилок у розкритті змісту дослідження; – не дотримані норми наукової культури і літературного оформлення тексту; – кваліфікаційна робота не відповідає чинним вимогам до написання та оформлення наукових робіт; – недостатній рівень складності й науковості виконаної роботи; – поверхово представлено і використано джерельну базу; – відсутність або низька якість ілюстративного матеріалу; – виявлено нездатність до самостійного планування та виконання дослідження; – недотримання графіку написання роботи, зафіксоване у протоколах кафедри та відгуку наукового керівника; – негативний відгук наукового керівника; – рецензент вказує на системні недоліки у роботі, оцінюючи її негативно («незадовільно» – за національною шкалою); – невпевнений виступ на захисті, низький рівень володіння змістом роботи, відсутність відповідей на питання та зауваження.
7	<i>«Незадовільно» з обов'язковим виконанням кваліфікаційної роботи за новою темою</i>	1-34 балів	P	<ul style="list-style-type: none"> – зміст не відповідає темі роботи; – не розкрито тему дослідження; – виявлено плагіат; – робота не відповідає вимогам до написання й оформлення наукових робіт;

				<ul style="list-style-type: none"> – робота має ненауковий характер; – відсутність ілюстративного матеріалу; – здобувач вищої освіти виявив нездатність до самостійного планування та виконання дослідження; – невиконання графіку написання бакалаврської роботи (що зафіксовано у протоколах кафедри); – негативний відгук наукового керівника; – негативний відгук рецензента («незадовільно» – за національною шкалою); – здобувач вищої освіти не володіє змістом роботи, що виявилось у відсутності її презентації на захисті; – здобувач вищої освіти не в змозі відповісти на питання членів комісії та зауваження рецензента.
--	--	--	--	--

Додаток Ж

**Приклади оформлення бібліографічного опису
у списку джерел, який наводять у курсовій роботі**

Характеристика джерел	Приклад оформлення
Один автор	1. Боришевський М. Й. Дорога до себе: від основ суб'єктності до вершин духовності : монографія / Мирослав Йосипович Боришевський. – К. : Академвидав, 2010. – 410 с. 2. Приходько Ю. О. Дитяча психологія: Нариси становлення та розвитку : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів] / Юлія Олексіївна Приходько. – К. : Міленіум, 2003. – 192 с. 3. Фукуяма С. Теоретические основы профессиональной ориентации / Сигэкадзу Фукуяма: [пер. с япон.] / под ред. Е.Н. Жильцова, Н.Н. Нечаева. – М. : Изд-во МГУ, 1989. – 108 с. 4. Erikson E. H. Identity and the life cycle / E. H. Erikson. – N.Y; L: Norton, 1982. – 108 p.
Два автори	1. Богданова Т. Г. Диагностика познавательной сферы ребенка / Т. Г. Богданова, Т. В. Корнилова. – М. : Роспедагенство, 1994. – 68 с. 2. Приходько Ю. О. Психологічний словник-довідник : [навч. посіб.] / Приходько Юлія Олексіївна, Юрченко Віктор Іванович – К. : Каравела, 2012. – 328 с. 3. Казанцева Т. А. Взаимосвязь личностного развития и профессионального становления студентов-психологов / Т. А. Казанцева, Ю.Н. Олейник // Психологический журнал. – 2002. – № 6. – С. 51 – 59. 4. Alford B. The relation of psychotherapy integration to the established systems of psychotherapy / B. Alford, A. Beck // Journal of Psychotherapy Integration. – 7(4). – 1997, – P. 275 – 289.
Три автори	1. Венгер Л. А. Воспитание сенсорной культуры ребенка от рождения до шести лет: [для воспитателей детского сада] / Л.А. Венгер, Э.Г. Пилюгина, А. В. Венгер; под ред. Л. А. Венгера. – М. : Просвещение, 1988. – 143 с. 2. Кондратенко Т. Д. Обучение старших дошкольников / Т. Д. Кондратенко, В. К. Котырло, С. А. Ладывир. – К.: Радянська школа, 1986. – 150 с. 3. Медвін Ю. О. Неоінтегральна психологія як науково-практична база для збереження психічного здоров'я сучасної людини / Ю. О. Медвін, Т. В. Мелліна, Є. В. Кучеренко // Наука і освіта: наук.-практ. журн. Півд. наук. Центру АПН України. – 2010. – № 3. – С. 92 – 95. 4. Скрипченко О. В. Психолого-педагогічний аналіз уроку / О. В. Скрипченко, Т. М. Лисянська, Л. О. Скрипченко. – К.: Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 1999. – 104 с.
Чотири автори	Воспитание детей в процессе коррекции учебной деятельности на уроках труда. Воспитание детей с задержкой психического развития в процессе обучения / Г.И. Жаренкова; под ред. Т.А. Власовой, В.И. Любовского и Н.А. Цыпиной. – М.: Просвещение, 1981. – С. 19 – 36.
П'ять і більше авторів	1. Основи професіографії : навч. посібник / [Карпіловська С.Я., Мітельман Р.И., Сияньський В.В., Ткаченко О.М., Федоришин Б.О., Ящишин О.О]. – К.: МАУП, 1997. – 148 с. 2. Психологія менеджмента / [Власова П. К., Липницький А. В., Луцихина И. М. и др.]; под. ред. Г. С. Никифорова. – [3-е изд.]. – Х.: Гуманитар. центр, 2007. – 510 с. 3. Формування здорового способу життя молоді: нав. – метод. посіб. для працівників соц. служб для сім'ї, дітей та молоді / [Т. В. Бондар, О.Г. Карпенко, Д. М. Дикова-Фаворська та ін.]. – К.: Укр. ін – т соц. дослідж., 2005. – 115с.
Без авторів	1. Моральна свідомість та самосвідомість особистості : монографія / [за

	<p>ред. проф. М. В. Савчина, доц. І. М. Галяна]. – Дрогобич, 2009. – 288 с.</p> <p>2. Особенности психического развития детей 6-7-летнего возраста / [под ред. Д. Б. Эльконина, Л. А. Венгера]. – М.: Педагогика, 1988. – 136 с.</p> <p>3. Подготовка детей старшего дошкольного возраста к обучению / [под ред. Е. А. Тархановой]. – Свердловск: СГПИ, 1981. – 75 с.</p> <p>4. Розвиток пізнавальних процесів дитини / [упоряд.: С. Максименко, В. Маценко, О.Г.Гавришук]. – К.: Мікрос-СВС, 2003. – 112 с.</p>
Багатотомний документ	<p>1. Історія Національної академії наук України, 1941-1945/ [упоряд. Л.М. Яременко та ін.]. – К.: Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2007 – Ч. 2: Додатки – 2007. – 573, [1] с.</p> <p>2. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии: В 2-х т. / С.Л. Рубинштейн. – М.: Педагогика, 1989. – Т. 2. – 322 с.</p> <p>3. Ковалев А.Г. Психические особенности человека / А.Г. Ковалев, В.Н. Мясичев. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1960. – 304 с. – (В 2-х т. – Т.2).</p>
Матеріали конференцій, симпозіумів, з'їздів (автори не вказуються)	<p>1. Психологічній службі системи освіти України 10 років: здобутки, проблеми, перспективи: матеріали Всеукраїнської ювілейної науково-практичної конференції (Київ – Запоріжжя, 22 – 23 жовт. 2001 р.) / М-во освіти і науки України, Ін-т психології ім. Г.С.Костюка АПН України [та ін.]. – К.: Ніка-Центр, 2002. – 189с.</p> <p>2. Суб'єктивна успішність сучасного студента: гендерні відмінності // Проблеми гендерної соціалізації сучасної молоді: матеріали III Міжрегіональної науково-практичної студентської конференції / Під ред. З.М. Мірошник, О. А. Чаркіної. – Кривий Ріг: Вид-во Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «КНУ», 2012. – С. 11 – 15.</p>
Депоновані наукові праці	<p>1. Социологическое исследование малых групп населения / В.И. Иванова [и др.]; М – во образования Рос. Федерации, Финансовая академия. – М., 2002. – 110 с. – Деп. в ВИНТИ 13.06.02, № 145432.</p>
Словники	<p>1. Психологічний словник / [за ред. Войтко В. І.] – К.: Радянська школа, 1982. – 216 с.</p> <p>2. Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів / [під керівн. В. Б. Шапаря] – Х. : Прапор, – 2009. – 672 с.</p> <p>3. Психология личности: Словник-довідник / [за редакцією П. П. Горностая, Т. М. Титаренко] – К. : Рута, 2001. – 320 с.</p> <p>4. Психология. Словарь / [под общ. ред А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского] – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.</p> <p>5. Словник-довідник з професійної орієнтації учнів [уклад. В. В. Синявський, О. В. Мельник]. – К.: Мегалит, 2007. – 118 с.</p>
Законодавчі та нормативні документи	<p>Кримінально-процесуальний кодекс України: за станом на 1 груд. 2005р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Парлам. Вид-во, 2006. – 207 с. (Бібліотека офіційних видань).</p>
Дисертації	<p>Кучеренко Є. В. Розвиток професійного самовизначення майбутніх психологів: дис... канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Є. В. Кучеренко. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2011. – 251 с.</p>
Автореферати дисертацій	<p>1. Кучеренко Є. В. Розвиток професійного самовизначення майбутніх психологів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Є. В. Кучеренко. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – 21 с</p> <p>2. Пов'якель Н. І. Саморегуляція професійного мислення в системі фахової підготовки практичних психологів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Н. І. Пов'якель. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2004. – 40 с.</p> <p>3. Нікітіна І. В. Психологічні особливості суб'єктного самовизначення особистості в період повноліття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» / І.</p>

	В. Нікітіна. – Київ, 2000. – 18 с.
Частина книги, періодичного видання	<ol style="list-style-type: none"> 1. Абульханова-Славская К. А. Жизненные перспективы личности / К.А. Абульханова-Славская // Психология личности и образ жизни / отв. ред. Е.В. Шорохова. – М.: Наука, 1987. – С. 137-145. 2. Айзенк Г. Ю. Интеллект: новый взгляд / Г.Ю. Айзенк // Вопросы психологии. – 1995. – №1. – С. 111-131. 3. Кучеренко Є. В. Особистісне самовизначення молоді людини як соціально-психологічна проблема сьогодення. До 110-річчя від дня народження С.Рубінштейна / Єгор Кучеренко // Пам'ять століть. Планета. – К.: ДП ІВЦ «Планета», 2010. – № 4-5 (86-87). – С. 191 – 199. 4. Маслоу А. Самоактуалізація. / А. Маслоу // Психология личности: тексты: [пер. с англ.] / под. ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, А. А. Пузырея. – М.: МГУ, 1982. – С. 108 – 117. 5. Bandura A. Analysis of self-efficacy of behavioral change / Bandura A, Adams N.E. // Cognitive Theory and Research. – 1977. – № 1. – P. 287 –310. 6. Gerstmann P. Sposób formułowania planów życiowych a poziom równowagi emocjonalnej dorastającej młodzieży / P. Gerstmann // Psychologia wychowawcza. – 1981. – XXIV. № 1., S. 66 – 75.
Бібліографічні покажчики	<ol style="list-style-type: none"> 1. Куц О. С. Бібліографічний покажчик та анотації кандидатських дисертацій, захищених у спеціалізованій вченій раді Львівського державного університету фізичної культури у 2006 році / О. Куц, О. Вацеба. – Львів: Укр. технології, 2007. – 74 с. 2. Вища освіта України в умовах трансформації суспільства: стан, проблеми, тенденції розвитку, 1991-2006 рр.: [наук.-допом. бібліогр. покажч.] / АПН України. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського; [упоряд.: Л. О. Пономаренко, І. П. Моїсеєва, Л. І. Ніколюк, О. С. Микитенко] / Наук. ред. П. І. Рогова; Наук. консультант Б. І. Корольов; Бібліогр. ред. Л.О. Пономаренко. – К., 2008. – 487 с.
Електронні ресурси	<ol style="list-style-type: none"> 1. Добротворський І. Л. Коучинг – личная тренировка: помощь в решении самых запутанных проблем в управлении, бизнесе и карьере – [Электронный ресурс] / И. Л. Добротворский. – Режим доступа: http://www.konkord-m.ru/library.html. 2. Иванова Е. В. Информационная компетентность учителя в современной школе. – [Электронный ресурс] / Е. В. Иванова // «Письма в Emissia.Offline: электронный научно-педагогический журнал». – 2003. – Режим доступа: http://www.emissia.50g.com/offline/a922.htm. - 25.12.2008. 3. Помиткін Е. О. Духовно-професійний дисонанс як психологічний фактор зміни професійної спрямованості особистості в дорослому віці [Електронний ресурс] / Едуард Помиткін // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи: зб. наук. праць, 2010. – Вип. 2. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/OD/2010_2/index.htm 4. Таїзова О. С. Компетентія (основні смислові напруження). – [Электронный ресурс] / О. С. Таїзова // Центр розвитку образования ім. С.О. Ветлушина «Модернізація в городській системі освіти» – Режим доступу: http://gcon.pstu.ac.ru/pedsovet/programm/-section=13_8.htm 5. Щедровицький Г. П. Рефлексія [Электронный ресурс] / Образование, бизнес образование. – Режим доступа: http://www.uprav.biz/materials/education/view/3330.html?next=2.